

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

** Eski adıyla İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ Dergisi
(ISSN: 1309-1352 e-ISSN: 2149-0074)*

OCAK 2025

ISSN: 2757-7252

e-ISSN: 2757-7244

CİLT: 17 - SAYI: 1

İAUD Cilt 17 Sayı 1 DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2025.171

İletişim

<https://iaud.aydin.edu.tr/tr/2025-ocak-cilt-17-sayi-1/>

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu KAVAS

<http://iaud.aydin.edu.tr>

DERGİNİN TARİHÇESİ

İAÜD, Ocak 2009 – Aralık 2020 yılları arasında “İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi” adıyla süreli akademik hakemli bir dergi olarak yayın yapmıştır. Belirtilen tarih aralığında derginin ISSN 1309-1352 | e-ISSN 2149-0074 olarak kullanılmıştır. TRDizin başvuru sürecinde derginin alanının net olarak belirgin olmamasından dolayı İstanbul Aydın Üniversitesi 12.06.2020 tarih 2020/5 toplantı ve 45379966-050.01.04 numarasıyla alınan Yayın Komisyon Kararı doğrultusunda isminin “İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi” olarak Ocak 2021 sayısı ile birlikte değiştirilmesine karar verilmiştir. Yeni isim bağlamında yeni ISSN: 2757-7252 ve yeni e-ISSN: 2757-7244 alınarak Sosyal Bilim alanıyla ilgili çalışmalar değerlendirilerek yayın süreci kaldığı yerden devam etmektedir.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Odak ve Kapsam

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, bilimin rehberliğinde ulusal ve uluslararası düzeyde araştırmacıların özgün bilimsel çalışmalarını yayımlamayı ve bu yolla topluma ulaşılarak değişen ve gelişen taleplere öncülük etmeyi amaçlayan hakemli bir akademik dergidir. Sadece sosyal bilimler temel alanından makaleleri kabul eden dergi, Türkçe ve İngilizce özgün bilimsel makalelere yer vermektedir. 2009 yılından bu yana düzenli olarak yayımlanan dergi, uluslararası yayıncılık ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış içerikleriyle sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İAÜD), sosyal bilimler alanındaki geniş yelpazeyi kapsayan çalışmaları değerlendirmeye alır. İletişim ve medya çalışmaları, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, dil ve edebiyat çalışmaları, tarih ve kültürel çalışmalar, ekonomi ve işletme, eğitim bilimleri, hukuk ve insan hakları, güzel sanatlar gibi alanlar başta olmak üzere sosyal bilimler disiplinine dâhil tüm konularda yapılan araştırmalar dergiye kabul edilmektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda dört kez basılı ve elektronik olarak yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, orijinal teorik ve/veya deneysel çalışmalarla, farklı bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı makaleleri kabul etmektedir. Tüm makaleler, kör hakemlik sistemiyle değerlendirilerek yayın sürecine dahil edilir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin editör kurulu, ulusal ve uluslararası uzmanların değerlendirmeleri doğrultusunda makalelerin kabul edilip edilmeyeceğine karar verme yetkisine sahiptir.

İndeks ve Özet Bilgisi

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIDAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Yayıncı

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

Makale Türleri

Derleme: Belli bir konuda yakın zamana kadar yapılmış bilimsel çalışmaların kapsamlı derlemesi.

Araştırma Makalesi: Özgün araştırmaları ve sonuçlarını sunan bilimsel formatta yazılmış makale.

Değerlendirme Süreci

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, kör hakemlik sistemine uygun olarak iki hakem tarafından değerlendirilmektedir. Hakemlerden birinin olumsuz, diğerinin olumlu görüş bildirmesi durumunda, Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek makalenin işlem sürecini bir üçüncü hakeme gönderme ya da yazara iade etme kararı alır. Makalenin yayımlanabilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir. Ayrıca, makaleler Turnitin ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir. Hakem raporları tamamlandıktan sonra, Yayın Kurulu'nun onayı ile yazılar yayıma hazır hale gelir ve kabul sırasına göre uygun görülen sayıda yayımlanır.

Yayın Sıklığı

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim olmak üzere yılda 4 kez yayımlanır. Dergiye belli bir sayı için makale kabul edilmemektedir. Yazarlar istediği zaman makalesini gönderebilir. Değerlendirme süreci tamamlanan makaleler geliş tarihi dikkate alınarak yayımlanır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak, insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir. Ayrıca İAÜD, Creative Commons tarafından CC-BY-NC-ND 4.0 lisanslanmıştır.

Yayın Ücreti

Dergi için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca kabul edilen bütün makaleler ücretsiz yayımlanmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği İlkeleri

İAÜD'ye gönderilen bilimsel yazılarda, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği ile ilişkili yönergeler, ICMJE (International Committee

of Medical Journal Editors) önerileri ve COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır. İntihal, verilerde sahtecilik ya da yanıltmacılık, yayın tekrarı, bölerek yayınlama ve araştırmaya katkısı olmayan kişilerin yazarlar arasında yer alması etik kurallar dahilinde kabul edilemez uygulamalardır. Bu ve benzeri uygulamalarla ilişkili herhangi etik bir usulsüzlük durumunda gerekli yasal işlemler yapılacaktır.

- a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek, intihal kapsamında ele alınmaktadır. İntihalden kaçınmak için yazarlar bilimsel kurallara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve araştırmaları içerisinde yer alan tüm bilimsel yazılara ait kaynak gösterimine dikkat etmelidirler.
- b) Veride Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan ya da değişikliğe uğratılmış verileri kullanmak, veride sahtecilik kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar verilerini etik kurallar dahilinde toplayarak, süreç içerisinde geçerlik ve güvenilirliği etkileyecek bir değişikliğe maruz bırakmadan analiz etmelidirler.
- c) Çarpıtma: Araştırmadan elde edilen kayıtları ya da verileri değiştirmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını değiştirmek ya da şekillendirmek, çarpıtma kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma süreci ile ilişkili verdikleri bilgilerde dürüst, objektif ve şeffaf olmalıdırlar. Etik kuralları ihlal etmekten kaçınmalıdırlar.
- d) Yayın Tekrarı: Aynı yayını, yapılmış olan önceki yayınlara atıf yapmaksızın ayrı yayınlar olarak sunmak, yayın tekrarı kapsamında ele alınmaktadır. Değerlendirilmek üzere gönderilen yayınların daha önce başka bir yerde yayımlanması ya da değerlendirme sürecinde olması ile ilişkili sorumluluk tamamen yazarlara aittir. Yazarlar tekrardan kaçınmalı, özgün ve orijinal araştırmalarını göndermeye özen göstermelidirler.
- e) Bölerek Yayınlama: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları ayrı yayınlar olarak sunmak, bölerek yayınlama kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma bütünlüğünü göz önünde bulundurmalı ve sonuçları etkileyecek bölmelerden kaçınmalıdırlar.
- f) Yazarlık: Araştırmaya katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek ya da katkısı olan kişileri dâhil etmemek, haksız yazarlık kapsamında ele

alınmaktadır. Araştırmanın planlanması, tasarımı, verilerin toplanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesi, araştırmanın yayına hazırlanması ve son halinin ortaya koyulması aşamalarına tüm yazarlar yeterli düzeyde katkı sağlamış olmalıdırlar.

Etik Kurul İzni

Etik kurul izni gerektiren araştırmalar için, makale yazarlarının bağlı buldukları kurumlardan onaylı “Etik Kurul İzni” almaları zorunludur. Bu kapsamda, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri gibi yöntemlerle katılımcılardan veri toplanmasını içeren nitel veya nicel araştırmalar; insan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı çalışmalar; insan üzerinde yapılan klinik araştırmalar; hayvan deneyleri; ve kişisel verilerin korunması kanunu çerçevesindeki retrospektif çalışmalar için etik kurul izni alınmalıdır. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı belirtilmeli, başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğrafların kullanımında izin alınarak kaynak gösterilmeli ve kullanılan fikir ve sanat eserlerinde telif haklarına uygunluk sağlanmalıdır. Bu tür makalelerde, etik kurul izni açıkça belirtilmeli ve araştırma ile yayın etiğine uygunluk ifadelerine yer verilmelidir.

Benzerlik Politikası

Gönderilen tüm makaleler benzerlik kontrol taramasından geçmek zorundadır ve iThenticate ve/veya Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software) aracılığıyla kontrol edilmektedir. Bu rapora bağlı olarak benzerlik oranı en az %20 yi geçmeyecek düzeyde olan makaleler yayımlanabilir. Bunun üzerinde benzerlik oranı olan makaleler kesinlikle yayımlanamamaktadır. %20'nin altında benzerlik oranı çıkan makalelerde hakem görüşlerine bağlı olarak güncelleme talep edilebilmektedir.

Telif Hakkı

Telif hakkı; bilimsel olarak hazırlanmış makalelerin ayrıntılı bir şekilde korunmasını amaçlar. Yazarın haklarını korumak ve yeniden basma ya da yayımlanan araştırmanın diğer kullanım izinlerini düzenlemek için İAÜD, yazarların makalelerini yayımlanmaya hazır olduğunda tüm haklarını imzalamaları gereken bir telif hakkı formuna sahiptir.

İAÜD, yazarların telif hakkını kısıtlama olmaksızın kullanmalarına izin vermez. Teknik içeriğe ve tescilli materyalin korunmasına ilişkin sorumluluk yalnızca yazara ve kurumlara aittir ve İAÜD veya Yayın Kurulunun sorumluluğunda değildir. Başlıca yazar, makalenin diğer tüm yazarlar tarafından görölmesini sağlamaktan sorumludur. Gönderilmeden önce makalede telif hakkıyla korunan materyallerin kullanımını için gerekli tüm telif hakkı izinlerini almak yazarın sorumluluğundadır.

Yazar olarak haklarım nelerdir?

Yetki olarak haklarınızı belirlemek için gönderdiğiniz veya yayınladığınız derginin politikasını kontrol etmeniz önemlidir. İAÜD'nin standart politikaları aşağıdaki yeniden kullanım haklarına izin verir:

İAÜD; makalelerin yazarlar tarafından telif hakkı kısıtlaması olmaksızın kullanılmasına izin vermez.

Yayınlanan makaleyi, kendi eğitim ihtiyaçlarınız için veya araştırma kaynağınıza, bu arzın ticari amaçlarla kullanılmaması koşuluyla bireysel olarak sağlamak için kullanabilirsiniz.

Yayınlanan makaleyi İAÜD'nin izni olmadan bir web sitesinde yayınlamazsınız.

Makale Çağrısı

İAÜD, farklı alanlardan gelen akademisyen ve profesyonelleri “sosyal bilimler”le ilgili bu konulardaki farklı görüşlerini tartışmak üzere bir araya getirmeyi amaçlamaktadır.

Dergimiz sosyal bilimler alanındaki tüm konuları kapsamaktadır.

Yayın Dili

Türkçe ve İngilizce

Makale Gönderimi

Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

İletişim

İstanbul Aydın Üniversitesi

İstanbul – Turkey

e-mail: iaud@aydin.edu.tr

Tel: +90212 4441428

İAÜ Adına İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
(İstanbul Aydın Üniversitesi)
(Mütevelli Heyet Başkanı)

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Levent ÜRER
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu KAVAS
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Teknik Hazırlık

Akademik Çalışmalar
Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Dr. Öğr. Üyesi Burak
SÖNMEZER
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Türkçe Redaksiyon

Arş. Gör. Burcu KAVAS

İngilizce Redaksiyon

Arş. Gör. Burcu KAVAS

Grafik Tasarım

Başak GÜNDÜZ

Yazışma Adresi

Florya Yerleşkesi, Beşyol Mah.
İnönü Cad. No:38

Küçükçekmece, İstanbul

Tel: 444 1 428

Faks: 0 212 425 57 59

Web: <https://iaud.aydin.edu.tr/tr/editorler-kurulu/>

Baskı

Levent Baskı Merkezi

Sertifika No: 35983

Emniyetevler Mahallesi Yeniçeri Sokak
No:6/A

4.Levent / İstanbul, Türkiye

Tel: 0212 270 80 70

E-mail: info@leventbaskimerkezi.com

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan AKYAZI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Aybike SERTTAŞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Okan ORMANLI (Kültür Üniversitesi)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Arif Can GÜNGÖR (Güzel Sanatlar)

Doç. Dr. Fatma Nur ŞENGÜL (Toplum Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Buket KARADAĞ (Eğitim Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Jale COŞKUN (Dil Bilimleri)

Bilimsel Hakem Kurulu

Abdurrahman BENLİ (Sakarya Üniversitesi)

Ahmet AYDIN (Nişantaşı Üniversitesi)

Aslı YAPAR GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Ayfer GENÇ YILMAZ (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Aytuğ ARSLAN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Bengi BEZİRGAN TANIŞ (Nişantaşı Üniversitesi)

Bekir Tahir TAHİROĞLU (Çukurova Üniversitesi)

Beyhan YASLIDAĞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Bilal ÜSTÜN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Birgül ÜSTÜNBAŞ ERDOĞAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Buket AKDEMİR DİLEK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

Burhan KILIÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Büşra ERGİN (Selçuk Üniversitesi)
Canan ARSLAN (Doğuş Üniversitesi)
Caner ÜNAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Cantürk ÖZ (Nişantaşı Üniversitesi)
Dilek ÜNÜGÜR ÇALIŞKAN (Anadolu Üniversitesi)
Dursun YILMAZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)
Emine Eser GEGEZ (Bilgi Üniversitesi)
Eray AKTEPE (Kastamonu Üniversitesi)
Erhan GÜLCAN (Mersin Üniversitesi)
Esra BOZKANAT (Kırklareli Üniversitesi)
Fatma AYKANAT (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Fatma Esra ÖZTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Fatma Nazlı KÖKSAL (Yeditepe Üniversitesi)
Ferdî BAHADIR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Ferhunde KÜÇÜKŞEN ÖNER (Bartın Üniversitesi)
Feridun NİZAM (Fırat Üniversitesi)
Feyza UÇAR ÇABUK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Gonca YILDIRIM (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Gökhan EVECEN (Akdeniz Üniversitesi)
Göksel BASMACI (Arel Üniversitesi)
Gözde SUNAL (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Gözdegül BAŞER (Antalya Bilim Üniversitesi)
Gülden DEMİR (Nişantaşı Üniversitesi)
Gülseli Aygöl ALAN (Maltepe Üniversitesi)
Gülsün BOZKURT (Nişantaşı Üniversitesi)
Gülşah AYDIN (Yeditepe Üniversitesi)
Hacer Duygu YEŞİLKAYALI (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Hakan BAKAR (İğdır Üniversitesi)
Halil YILMAZ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Hatice ÖZ PEKTAŞ (İstinye Üniversitesi)
Hilal ÖZTAY ÇAĞAN (Kastamonu Üniversitesi)
Jale COŞKUN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mehmet Ali BAHAR (Erciyes Üniversitesi)
Mehmet Cem OĞULTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)
Melek İPEK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mert Can ATAR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Metin Enes DÖNMEZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Muhammed Fatih CANBAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Murat POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)
Murat KIRKAĞAÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Nihal PAŞALI TAŞOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Nurullah SELÇUK (Adıyaman Üniversitesi)
Nur Emine KOÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Nurhan YEL (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Okan ORMANLI (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Osman KARACAN (Kastamonu Üniversitesi)
Özge ÖZKÖK ŞİŞMAN (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Pelin PİLGİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Ruken ÖZGÜL KILANÇ (İstinye Üniversitesi)
Sarp BAĞCAN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Sefa ÇELİKSAP (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Selahattin AYDIN (İstanbul Kent Üniversitesi)
Selin KİRAZ DEMİR (Amasya Üniversitesi)
Selin YILMAZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Semra DEMİRDİŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Serdar Kuzey YILDIZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Sergender SEZER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Sertaç KAYA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Seyfi KILIÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Sezer KABASAKAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Sıtkı SÖNMEZER (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Şerif UZUNASLAN (Fırat Üniversitesi)
Şerife GÖÇER (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Şükran KOLAY ÇEPNİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Taylan MARAL (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Tuba BATU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Umut BEDİR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Veli BOZTEPE (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Vildan IŞIK (Düzce Üniversitesi)
Volkan TEMİZKAN (Karabük Üniversitesi)
Yeşim GÜÇDEMİR (İstanbul Üniversitesi)
Yıldız Derya BİRİNCİOĞLU (Üsküdar Üniversitesi)

İSTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Focus and Scope

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed academic journal that aims to publish original scientific studies by researchers at national and international levels, guided by science. By doing so, it strives to lead the evolving and changing demands of society. The journal accepts articles exclusively from the field of social sciences, and publishes original scientific articles in both Turkish and English. Since its establishment in 2009, the journal aims to contribute to the field of social sciences with content prepared in line with international publishing standards.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University (İAÜD) evaluates studies covering a broad spectrum within the field of social sciences. Research on communication and media studies, sociology, psychology, political science, international relations, linguistics and literature, history and cultural studies, economics and business, educational sciences, law and human rights, and fine arts are among the areas accepted for publication.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed, scientific journal published in both printed and electronic formats four times a year. The journal accepts original theoretical and/or experimental studies and articles that employ various scientific research methods. All articles are evaluated through a double-blind peer review system before being published. The editorial board of the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has the authority to decide whether or not to accept articles based on the evaluations of national and international experts.

Index and Abstracting Information

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIDAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Publisher Istanbul Aydın University, Turkey

Article Types

Review: A comprehensive review of recent scientific studies on a specific topic.

Research Article: An article written in a scientific format presenting original research and its findings.

Review Process

Articles submitted to the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University are evaluated by two reviewers in accordance with the double-blind peer review system. If one reviewer provides a negative opinion and the other a positive opinion, the Editorial Board will decide whether to send the article to a third reviewer or return it to the author, after reviewing the reports. At least two positive evaluations are required for an article to be published. Furthermore, all articles are checked using Turnitin and/or iThenticate plagiarism detection software. After the completion of the review reports, articles are made ready for publication upon approval by the Editorial Board and published in the order of acceptance.

Publication Frequency

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is published four times a year in January, April, July, and October. Articles are accepted for publication at any time. Articles are published based on the completion of the review process and in the order of their receipt.

Open Access Policy

With the belief that open access increases the universal use of information and leads to beneficial results for humanity, the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has adopted an Open Access policy. The journal makes all content available for free, excluding commercial use and content modification, as long as proper attribution is made. For commercial use, written permission from the publisher is required. Furthermore, IAÜD is licensed under Creative Commons CC-BY-NC-ND 4.0.

Publication Fees

There are no fees charged for publication in the journal. All accepted articles are published free of charge.

Research and Publication Ethics Guidelines

Scientific writings submitted to IAÜD must comply with the guidelines related to Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions, the ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) recommendations, and the COPE (Committee on Publication Ethics) International Standards for Editors and Authors. Plagiarism, data falsification or misrepresentation, duplicate publication, salami publication, and the inclusion of individuals who have not contributed to the research as authors are unethical practices and are unacceptable. Any ethical violations related to such practices will be subject to legal procedures.

Ethics Committee Approval

For research requiring ethics committee approval, authors must obtain an approved “Ethics Committee Approval” from their affiliated institutions. Research

involving participants' data collection through surveys, interviews, focus groups, observations, experiments, or other methods, as well as studies involving the use of humans or animals (including material/data) for experimental or scientific purposes, clinical research on humans, animal testing, and retrospective studies under the personal data protection law, must obtain ethics committee approval. Additionally, for case reports, it should be stated that an "Informed Consent Form" has been obtained, and any use of scales, surveys, or photos belonging to others should be properly referenced with permission. This should also apply to the use of copyrighted ideas and artworks. Ethics committee approval must be explicitly mentioned in these types of articles, along with compliance with research and publication ethics.

Similarity Policy

All submitted articles must undergo a similarity check and are scanned using iThenticate and/or Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software). Articles with a similarity rate below 20% may be published. Articles with a similarity rate above 20% will not be published under any circumstances. Articles with a similarity rate below 20% may be revised based on the reviewers' feedback.

Copyright

The journal aims to fully protect the rights of scientifically prepared articles. IAÜD requires authors to sign a copyright form when their articles are ready for publication, which outlines their rights regarding the reprinting and other uses of the published research. IAÜD does not allow authors to use their articles without restrictions on copyright. The responsibility for the protection of technical content and proprietary material lies solely with the authors and their institutions and is not the responsibility of IAÜD or the Editorial Board. The corresponding author is responsible for ensuring that all co-authors see the article. It is the author's responsibility to obtain the necessary copyright permissions for any copyrighted material used in the article before submission.

Author Rights

To determine your rights as an author, it is essential to check the policies of the journal to which you have submitted or published your article. IAÜD's standard policies allow for the following reuse rights: IAÜD does not allow authors to use their articles without restrictions on copyright. You may use the published article for your personal educational needs or research purposes, provided it is not used for commercial purposes. You may not publish the article on a website without IAÜD's permission.

Call for Papers

IAÜD aims to bring together academics and professionals from different fields to discuss various perspectives on “social sciences.” Our journal covers all topics within the field of social sciences.

Language of Publication

Turkish and English

Article Submission

Articles are accepted only through Dergipark.

Contact

Istanbul Aydın University Istanbul – Turkey

Email: iaud@aydin.edu.tr

Phone: +90212 4441428

Başkan'dan

Üniversite olmak sadece eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek anlamına gelmez. Üniversite, bu faaliyetlerin yanında sosyal ve akademik faaliyetleri de sağlıklı ve kaliteli yürütülmesinden sorumludur. Üniversitemizde görev yapan her öğretim elemanının ürettiği en küçük çıktıyı değerlendirmesi ve paylaşması temel amaçlarımızdandır. Bu amaçtan hareketle yürütülen yayın faaliyetleri ise akademik anlamda en öncelikli çabamızdır. Deneyimlerin genç kuşaklara aktarılması için temel mecra olarak gördüğümüz akademik dergi yayıncılığında, İstanbul Aydın Üniversitesi'nin de katkısının olması amacıyla, bünyemizdeki tüm bilim, teknoloji ve sanat disiplinlerinde akademik dergi yayınlama kararı alınmıştır.

Üniversitemiz tarafından yayınlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi temelde teknoloji, iletişim ve sosyal bilimler arasında ilişkiler kurulması ve bu alanlar üzerine bilimsel çalışmaların yayınlanması görevini üstlenmektedir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sosyal Bilimler yapılmış olan gerek uygulamalı gerekse bilimsel araştırma merkezli makaleleri yayımlamaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi umuyorum ki hem Türk hem de uluslararası araştırmacıların bilimsel eserler üretmesi ve bilimsel alanda ülkemizin yazın gelişimine katkıda bulunacaktır. Derginin editörü, hakemleri ve yazarlarına katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Mütevelli Heyet Başkanı

Rektör'den

Değerli Okurlar,

İstanbul Aydın Üniversitesi olarak, teknolojiden iletişime, sosyal bilimlerden sanata kadar geniş bir yelpazede bilgi üretmenin gururunu taşıyoruz. Bilgi üretiminin en kalıcı ve en etkili yollarından biri bilimsel yayıncılıktır. Bu noktada İletişim Fakültemiz tarafından 2009 yılından beri düzenli olarak yayımlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal ve uluslararası akademik arenada ses getiren, bilimsel katkılarıyla geleceğe ışık tutan bir platform olarak öne çıkmaktadır. Bu dergi, yalnızca akademik bir yayın olmanın ötesinde, bilginin paylaşımı ve kurum kültürünün yansımaları açısından da önemli bir misyon üstlenmiştir.

Bu kıymetli çalışmaya liderlik eden İletişim Fakültesi Dekanımıza ve emeği geçen tüm ekibe gönülden teşekkür ediyorum. Dergimizin, bilginin sınırlarını genişleten bir yolculukta ilham verici bir kaynak olmaya devam edeceğine inancım tamdır.

Başarı dolu bir yayın hayatı diliyorum.

Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN
Rektör Vekili

Editörün Mesajı

2009'dan bu yana yılda dört kez düzenli olarak yayımlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Ocak sayısı ile karşınızdayız. Yeni yılın ilk sayısında sosyal bilimlerin farklı renklerini bir araya getiren özgün çalışmalarla, akademik dünyaya ilham verme hedefimizi sürdürüyoruz. Bu sayımızda siz değerli okuyucularımıza birbirinden ilginç altı araştırma makalesi sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Bu sayımızda yer alan ilk araştırma makalesinde yazarlar Esra Sarı ve Gülen Sönmez, çalışmalarında sosyal medya ve sosyal çevrenin etkilerini kıyaslayarak, anne adaylarının destek kaynaklarına erişimindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. İkinci makalede yazarlar Gizem Yiğit ve Orhan Engin, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirliğe katkısını ele almaktadır. Bibliyometrik bir analiz yöntemiyle yürütülen bu çalışma, Endüstri 5.0 ve sürdürülebilirliğin güncel akademik literatürdeki yerine odaklanmaktadır. Üçüncü makalede yazar Mehmet Can Tokmak, Türkiye'nin Afrika'daki dijital diplomasi faaliyetlerini analiz etmektedir. Araştırma, dijital platformların ülkeler arasındaki ilişkilerde oynadığı rolü ve Türkiye'nin bu alandaki stratejilerini değerlendirmektedir. Dördüncü makalede yazar Mustafa Fidan, siyasal karikatürlerin eleştiri aracı olarak günlük gazetelerdeki kullanımını incelemekte, 28 Şubat sürecini merkeze alarak, bu dönemde yayımlanan siyasal karikatürlerin toplumsal etkilerini ve eleştirel özelliklerini değerlendirmektedir. Beşinci makalede yazarlar Tuğba Canbulut ve Melek Rabia Kapıcı, 0-3 yaş çocuğu olan kadınların sosyalleşme deneyimlerini ele alarak annelik ve kadınlık rolleri arasındaki gerilimleri ve sosyalleşme süreçlerinde yaşanan zorlukları ortaya koymaktadır. Son makalede yazarlar Zeynep Tunçel Kahyaoğlu ve Atila İlkyaz, Olympia eserinin tarihsel yolculuğunu ve yeniden üretim yoluyla güncelliğini koruma stratejilerini incelemektedir. Çalışma, sanat eserlerinin toplumsal ve tarihsel değerlerini sorgulayan bir perspektif sunmaktadır.

Sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmalara odaklanan dergimiz, bu sayısında da sosyoloji, uluslararası ilişkiler, endüstri, sanat ve eğitim gibi alanları kapsayan derinlemesine incelemelerle akademiye yeni ufuklar kazandırmayı hedeflemektedir. Bu noktada dergimize katkı yapan yazarlarımıza, bilimsel niteliğimizi ve bakış açımızı genişleten değerli hakemlerimize ve bizi takip eden siz kıymetli okurlarımıza teşekkür ederiz. Gelecek sayımızda görüşmek dileğiyle...

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 17 - SAYI: 1 - Ocak 2025

İçindekiler

Content

ARAŞTIRMA MAKALESİ (RESEARCH ARTICLES)

SUPPORT NEEDS OF PREGNANT WOMEN: IS SOCIAL MEDIA OR SOCIAL ENVIRONMENT MORE EFFECTIVE?

GEBELERİN DESTEK GEREKSİNİMLERİ: SOSYAL MEDYA MI SOSYAL ÇEVRE Mİ DAHA ETKİLİ?

Esra SARI, Gülen SÖNMEZ.....1

ENDÜSTRİ 5.0 İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASI: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

ACHIEVING SUSTAINABILITY WITH INDUSTRY 5.0: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Gizem YİĞİT, Orhan ENGİN.....23

TÜRKİYE’NİN AFRİKA’DAKİ DİJİTAL DİPLOMASİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF TURKEY’S DIGITAL DIPLOMACY ACTIVITIES IN THE AFRICA

Mehmet Can TOKMAK.....47

BİR ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SİYASİ KARİKATÜRÜN GÜNLÜK GAZETELERDE KULLANIMI: 28 ŞUBAT SÜRECİ

THE USE OF POLITICAL CARTOONS AS A CRITICISM TOOL IN DAILY NEWSPAPERS: THE FEBRUARY 28 PROCESS

Mustafa FİDAN.....73

**0-3 YAŞ ÇOCUĞU OLAN KADINLARIN SOSYALLEŞME
DENEYİMLERİ: ANNELİK VE KADINLIK ARASINDA KALMAK**
*SOCIALIZATION EXPERIENCES OF WOMEN WITH 0-3 YEARS OLD
CHILDREN: CAST BETWEEN MOTHERHOOD AND WOMENHOOD*
Tuğba CANBULUT, Melek Rabia KAPICI.....99

**BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE OLYMPIA: YENİDEN ÜRETİMLE
GÜNCELLİĞİ KORUMAK**
*OLYMPIA FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT: MAINTAINING TI-
MELINESS THROUGH REPRODUCTION*
Zeynep TUNÇEL KAHYAOĞLU, Atila İLK YAZ.....121

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 17 - SAYI: 1 - Ocak 2025

DOI Numaraları

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2025.171

SUPPORT NEEDS OF PREGNANT WOMEN: IS SOCIAL MEDIA OR SOCIAL ENVIRONMENT MORE EFFECTIVE?

GEBELERİN DESTEK GEREKSİNİMLERİ: SOSYAL MEDYA MI SOSYAL ÇEVRE Mİ DAHA ETKİLİ?

Esra SARI, Gülen SÖNMEZ

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1001

ENDÜSTRİ 5.0 İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASI: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

ACHIEVING SUSTAINABILITY WITH INDUSTRY 5.0: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Gizem YİĞİT, Orhan ENGİN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1002

TÜRKİYE’NİN AFRİKA’DAKİ DİJİTAL DİPLOMASİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF TURKEY’S DIGITAL DIPLOMACY ACTIVITIES IN THE AFRICA

Mehmet Can TOKMAK

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1003

BİR ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SİYASİ KARİKATÜRÜN GÜNLÜK GAZETELERDE KULLANIMI: 28 ŞUBAT SÜRECİ

THE USE OF POLITICAL CARTOONS AS A CRITICISM TOOL IN DAILY NEWSPAPERS: THE FEBRUARY 28 PROCESS

Mustafa FİDAN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1004

**0-3 YAŞ ÇOCUĞU OLAN KADINLARIN SOSYALLEŞME
DENEYİMLERİ: ANNELİK VE KADINLIK ARASINDA KALMAK**
*SOCIALIZATION EXPERIENCES OF WOMEN WITH 0-3 YEARS OLD
CHILDREN: CAST BETWEEN MOTHERHOOD AND WOMENHOOD*
Tuğba CANBULUT, Melek Rabia KAPICI
10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1005

**BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE OLYMPIA: YENİDEN ÜRETİMLE
GÜNCELLİĞİ KORUMAK**
*OLYMPIA FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT: MAINTAINING
TIMELINESS THROUGH REPRODUCTION*
Zeynep TUNÇEL KAHYAOĞLU, Atila İLK YAZ
10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1006

SUPPORT NEEDS OF PREGNANT WOMEN: IS SOCIAL MEDIA OR SOCIAL ENVIRONMENT MORE EFFECTIVE?

Esra SARI

Van Yüzüncü Yıl University, Turkey

esrasari@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7990-9844>

Gülen SÖNMEZ

Gümüşhane University, Turkey

gsonmez@gumushane.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2313-8702>

<i>Atıf</i>	SARI, E.; SÖNMEZ, G. (2025). SUPPORT NEEDS OF PREGNANT WOMEN:IS SOCIAL MEDIA OR SOCIAL ENVIRONMENT MORE EFFECTIVE. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1),1-21
-------------	--

ABSTRACT

The study was conducted to determine whether the social environment or social media is more effective in terms of the support needs of pregnant women in the prenatal period. The study was conducted using phenomenological design, one of the qualitative research designs, between April and June 2022. The study focuses on the effectiveness of social media and the social environment on the social support needs of pregnant women. The criterion sampling type was determined for the sample. The criteria include individuals voluntarily participating in the study, being between the ages of 18 and 49, being primiparous, being able to communicate in Turkish, and following or sharing content about fertility and birth on social media. Subjects who met the determined criteria were included in the study. Thirteen pregnant women were interviewed within the scope of the study, but three pregnant women were excluded from the study as they could not provide sufficient data. The study was continued with ten pregnant women in line with the phenomenological design. The study data were collected through in-depth interviews using a semi-structured interview form. In the analysis of the data, the thematic analysis technique was employed, and by moving from the meaning that emerged from the readings of the researchers to the themes, the phenomena were made more comprehensible. The data obtained were gathered under the themes of situations in which social support is needed, social support sources, getting

Geliş Tarihi: 16.08.2024 / Kabul Tarihi: 22.10.2024, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1001

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

information from the social environment and social media in meeting the need for social support, pregnant women's status of being affected by information sources, the use of the social environment and social media in combination, and changes in thought, attitude, and behavior according to the source of information. Pregnant women need social support in their pregnancy period. They use both the social environment and social media for these needs. However, they move forward by comparing both sources with each other. As a result, it was determined that pregnant women use both types of sources and progress by making comparisons between them. It is recommended that future studies examine the impact of social media on the social support needs of pregnant women, the extent to which pregnant women are affected by information pollution from social media, and the relationship between the social media literacy levels of pregnant women and the support they receive from social media.

Keywords: *Midwifery, Pregnant, Support, Social Environment, Social Media.*

GEBELERİN DESTEK GEREKSİNİMLERİ: SOSYAL MEDYA MI SOSYAL ÇEVRE Mİ DAHA ETKİLİ?

ÖZ

Çalışma, gebe kadınların doğum öncesi dönemdeki destek gereksinimleri açısından sosyal çevrenin mi yoksa sosyal medyanın mı daha etkili olduğunu belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Nitel araştırma desenlerinden biri olan Fenomenolojik araştırma tasarımı kullanılarak Nisan ve Haziran 2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışma, gebe kadınların sosyal destek ihtiyaçları konusunda sosyal medya ve sosyal çevrenin etkinliğini konu edinmektedir. Örneklem için ölçüt örnekleme tipi belirlenmiştir. Ölçüt kriterleri arasında bireylerin çalışmaya gönüllü olarak katılmaları, 18 ve 49 yaş aralığında olma, primipar olma, Türkçe iletişim kurabilme ve sosyal medyada doğurganlık ve doğumla ilgili içerikleri takip etme veya paylaşma yer almaktadır. Belirlenen ölçütlere uygun olan denekler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada on üç gebe ile görüşülmüş üç gebe görüşmelerde yeterli veri sunamadığı için çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Fenomolojik araştırma desenine uygun olarak on gebe ile çalışmaya devam edilmiştir. Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine görüşme yapılarak kaydedilmiştir. Verilerin analizinde tematik analiz tekniği kullanılmış, araştırmacıların okumaları sonrasında ortaya çıkan kavramalardan temalara gidilerek, olgular daha anlaşılır hale getirilmiştir. Elde edilen veriler sosyal desteğe ihtiyaç duyulan durumlar, sosyal destek kaynakları, sosyal destek ihtiyacını karşılamada sosyal çevre ve sosyal medyadan bilgi edinme, gebelerin bilgi edinme kaynaklarından etkilenme durumları, sosyal çevre ve sosyal medyanın birlikte kullanımı, bilgi kaynağına göre düşünce, tutum ve davranış değişikliği temaları altında toplanmıştır. Gebeler, gebelik dönemlerinde

sosyal destek gereksinimlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu gereksinimler için hem sosyal çevreyi hem de sosyal medyayı kullanmaktadır. Sonuç olarak gebelerin her iki kaynak türünü de kullandığı ve birbirleri arasında karşılaştırma yaparak ilerlediği belirlenmiştir. Gelecek araştırmalarda sosyal medyanın gebelerin sosyal destek ihtiyaçları konusunda etkisi, gebelerin sosyal medya kaynaklı bilgi kirliliğinden etkilenme durumlarının belirlenmesi ve gebelerin sosyal medya okuryazarlık düzeyleri ile sosyal medyadan aldıkları destek arasındaki ilişkinin incelenmesi önerilmektedir

Anahtar Kelimeler: *Ebe, Gebe, Destek, Sosyal Çevre, Sosyal Medya.*

INTRODUCTION

The prenatal period is a period in which not only physiological changes take place in the body, but the woman also experiences a psychological transition by which she gains competence and trust in terms of the role of a mother. As becoming a mother involves transitioning from a known reality to an uncharted reality, many factors, including the mother's health and social support, contribute to the development of the motherhood role and have an impact on it (Baker and Yang, 2018). One type of social support is the social environment. The physical, mental states and behavioral responses of pregnant women are largely influenced by the social environment they are in. The pregnancy experience is determined by family, culture, religion, social, economic, political, and intellectual factors within the social environment (Beydag, 2007). Women in pregnancy need encouragement and support from family members, friends, healthcare professionals, and especially from their spouses to maintain a mental and psychological balance (Zamani et al., 2019; Gul et al., 2018). Perceived social support significantly affects psychosocial health in pregnancy (Degirmenci and Vefikuluçay Yılmaz, 2020). Women who receive support from their spouses or family members are affected less by problems such as stress, depression, and anxiety disorders (Gul et al., 2018). On the other hand, in pregnant women who do not receive social support at an adequate level, especially postpartum depression develops, depressive symptoms are observed at a high level and quality of life (Degirmenci and Vefikuluçay Yılmaz, 2020; Agostini, et al., 2015). In addition, social support received in pregnancy facilitates adaptation to pregnancy and coping with the problems experienced in the process (Kanig and Eroglu, 2020).

Among the social support sources that develop and are commonly accepted today are various social media platforms (Facebook, Twitter/X, Instagram, TikTok, YouTube, Pinterest, LinkedIn, Tumblr, Blogger, et al.) (Baker and Yang, 2018). When we look at the types of social media, we see that there is a structure where different channels such as blogs, microblogs, instant messaging programs, forums, chat sites, social networks, etc. come together, where information and content can be shared and information can be received instantly, which provides

convenience to users and brings together individuals with the same interests without any time and space limitations (Akar, 2010). Pregnant women also use social media as a source of information due to the widespread use of technology and easy access (Degirmenci and Vefikuluçay Yılmaz, 2020). The use of social media as a form of social support by the present mother candidates in the prenatal period is due to its significant characteristics, such as easy and 24/7 access to the source of information, the regular transmission of information, the information being detailed, containing information specific to a person, being practical and easy, being interactive, and receiving an instant response (Baker and Yang, 2018; Gerçek Oter and Kocademir, 2020; Ahn, 2013). In the study conducted by Baker and Yang (2018), it was determined that 89% of women used social media to ask questions and receive recommendations about pregnancy and parenthood, while 84% perceived friends on social media as a form of social support (Baker and Yang, 2018).

As society rapidly adopts social media and begins to communicate through these platforms, the benefits and effects of internet-based communication are also receiving increasing attention. Information search processes, management of health platforms, and individuals' need to verify the information they obtain using these platforms have become important research topics (Baker and Yang, 2018). However, the impact of social media on these processes and the reliability of the information individuals obtain from these platforms, especially on health-related issues, have still not been fully investigated. This situation further increases the importance of studies focusing on the relationship between social media and health communication. The aim of the current study is to determine whether social support or social media is more effective in providing the support pregnant women need during the prenatal period. In this context, the research questions of the study are as follows:

1. What is the impact of social media on providing the information and support pregnant women need during the prenatal period?
2. How do pregnant women use social media platforms to seek and share health information?

MATERIAL AND METHOD

Study design

This study aimed to identify how pregnant women's preferences were shaped between social media and the social environment, which are included among the sources they use in meeting their social support needs. Phenomenological design, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Phenomenology deals with the individual's subjective life experiences related to the event or situation, and the main purpose is to describe the basic structure of the experience or the truth (Lester, 1999; Creswell, 2003; Merriam, 2018: 24-

25). In this context, it can be said that it focuses on the meanings reached from the experience (van Manen, 2014). A phenomenological study focuses on how the individual perceives, describes, and feels the phenomenon, and the subject it focuses on can be an emotion (love, anger, betrayal), relationship, culture, or organization (Patton, 2007, p. 104; Merriam, 2018, p. 25).

The phenomenon focused in the study was the resources pregnant women use to meet their social support needs and their experiences related to how they prefer these sources. Based on the purpose of the study, the experiences of pregnant women who experienced their first pregnancy were investigated. The COREQ checklist was taken into consideration in the design of the study. The criteria included in COREQ were developed to assist researchers in reporting their study methods, context, findings, analyses, and interpretations (COREQ, 2024; Tong, Sainsbury, Craig, 2007). The interviews for data collection in the study were conducted by the first author. Both researchers in the study have the title of Dr. Lecturer. The researchers were working with the same title during the period the study was conducted. Both researchers are women. Both researchers have doctoral degrees and are familiar with field research.

The study group

In determining the participants, criterion sampling, which is one of the purposive sampling methods, was used. The criteria used to determine the participants of the study were: volunteering to participate in the study; being between the ages of 18-49, i.e., being of legal age and of childbearing age, not having any experience with childbirth, i.e., being primiparous; being able to communicate in Turkish so that experiences can be better analyzed; following or sharing content about pregnancy and childbirth in social media. 13 pregnant women who met the inclusion criteria were randomly selected, and the study group was formed.

Data collection

The research questions were asked to the 13 pregnant women chosen in line with the criterion sampling method over the Internet, and their responses were recorded. However, as the responses of three pregnant women were found insufficient, they were excluded from the study. The data obtained were deciphered and transcribed into a text. A semi-structured interview form was used as the data collection tool. For the content validity of the interview form, it was submitted to a few colleagues who were not related to the study for control. After their opinions were received, the form was finalized. Data was obtained using WhatsApp conversations over the internet. During the interviews, both recordings were made, and notes were taken by the researcher. In this way, the views of the pregnant women could be presented completely. The recordings took an average of 20 minutes. The first author reached out to the pregnant women and conducted the interviews.

Studying Validity-Reliability

To ensure the validity and reliability of the study, various strategies deemed

appropriate for qualitative studies (Brink, 1993; Healy and Perry, 2000; Golafshani, 2003; Yıldırım and Simsek, 2018, p. 277) were used. To ensure internal validity, i.e., credibility, the participation of more than one researcher in the data collection and analysis process, participant confirmation, reaching satisfaction in the data collection processes, and researchers explaining their stances were used. Accordingly, the first author conducted field research in the study. The data obtained were analyzed by the second author, and the first author checked the appropriateness of the analyses. The analyses of the study were sent to one of the subjects participating in the study, and their appropriateness was approved. The fact that the subjects in the sample determined during the data collection period gave similar statements and those repetitions occurred was accepted as a reaching satisfaction. Although the researchers had predictions on the subject, they carried out the data collection and analyses in an objective manner. To ensure external validity (generalizability), that is, transferability, care was taken to ensure maximum diversity in the sample and to use the detailed description strategy in the analysis and to make direct quotations. All applications made in the method section of the study were tried to be described in detail. To ensure internal reliability of the study, how the themes were created and how the analysis was done were explained in detail using the auditing technique in the data analysis title. To ensure external reliability, an expert was given information about the study in general and was asked to examine the research result in terms of consistency.

Data analysis

Participants were asked 10 questions in a semi-structured interview form. The first question is about the situations in which social support is needed. The following questions focus on how the need is met through the social environment and social media. The last three questions were asked to determine the reflection of the information obtained from the social environment and social media on behavioral change. Themes were developed using a thematic analysis approach in analyzing the data and were interpreted. While using thematic analysis technique, the steps of coding, theming, organizing the data according to codes and themes, and interpreting the findings were followed (Yıldırım and Şimşek, 2018). The concepts that emerged after the researchers read were coded. The data was organized according to codes and themes. The themes, subthemes, and codes that emerged were presented in tables. Thus, the text was made more understandable for the reader. While interpreting the themes in the tables, the text was supported by direct quotes and explanations of the themes were made. The participants were coded as P1, P2, ...P10. Two researchers coded the data, and they compared their codes afterward.

Ethical considerations

Ethical approval for the research was obtained from the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee at Van Yuzuncu Yil University and written

and verbal approval was obtained (approval decision number:2022/03-10) from the women who participated in the research. During reporting, each participant was informed that they would be given a code to protect their privacy.

FINDINGS

The findings obtained from the interviews held with the pregnant women were put under headings within the framework of research questions. The statements of the participants were analyzed under five themes. No personal data about the participants were given, and their statements were presented as P1, P2, and P3.

Based on the statements of the pregnant women on the situations where they needed social support, themes were developed. The situations where social support included the themes of physical, psychological, and information situations. For the physical situations where social support was needed, the pregnant women used statements that involved physical qualities such as “regular diet”, “baby health”, and “excessive weight gain”

Table 1.

Situations where social support is needed.

Situations Where Social Support is Needed		
<i>Physical</i>	<i>Emotional</i>	<i>Information</i>
-Regular diet	-Not feeling lonely	-Lack of information
-Baby's health	-Feeling relieved	-Learning
-Excessive weight gain	-Sharing	-Being informed
	-Feeling safe and comfortable	-A better idea
	-Being understood	
	-Being congratulated	
	-Spiritual need	
	-Emotional relief upon sharing	

In this context, it can be claimed that some of the participants resorted to social support for their physical needs. For example, by stating "I needed social support in the first trimester of my pregnancy. The reason for this was the health problems I experienced and the growth of another body within my own body. It did not take long for me to adapt to this. After I started to see and understand what my body did for me and my baby, my need for social support decreased over time", (P1) expressed the need she felt related to the physical change she experienced. Similarly, by stating "I usually need social support in terms of regular diet because of the health of my baby and preventing excessive weight gain ", (P9) expressed that she needed social support for her physical needs.

The pregnant women who psychologically needed social support mostly made statements that indicated the individual's emotional aspects such as getting rid of the feeling of loneliness, feeling relieved, relaxing, and feeling safe, which showed that they needed social support in an emotional sense. For example, while (P2)

expressed "I feel the need for social support when I feel lonely. This is because feeling lonely feels like desperation", (P6) stated "I may need support in all different situations experienced emotionally in the pregnancy process. Although I am informed, the fact that others experienced what I am experiencing makes me feel safe and relaxed. Or when I am provided with support in the situation I am in and when they try to understand me, I feel relieved", thus expressing the social support need she felt. In a similar vein, (P13) clearly emphasized the psychological aspect of the social support she needed by stating "We feel the need for social support psychologically and emotionally. The reason is emotional relief when it is shared".

When the need for social support is evaluated over the theme of information, it is clearly seen that discourses such as lack of information, learning, and being informed come to the forefront. In this context, it can be stated that the social support needs of pregnant women emerge in the domain of information. For instance, P8 stated, "I seek social support regarding issues that I would like to be informed about". Similarly, (P10) stated "I need social support in all stages of my life. This is because I believe that there is always a better idea that would refute my opinion...", thus emphasized the importance of social support in terms of societal balance.

In the study, social support sources were divided into the themes of experts, environment, and the Internet. It can be stated that pregnant women mostly preferred their environment and the Internet to receive social support. Under the theme of expert, it is seen that physicians and nurses were described as the sources of social support. Under the theme of the environment, the social support sources are spouses, family, immediate environment, friends, the elderly, pregnancy groups, and individuals trusted for their knowledge. For example, while P13 stated her social support sources by expressing "My sources are my mother, my elder sister, my spouse, and close friends,", P11 similarly expressed her social support sources as "family, friends, and group meetings." Under the theme of the Internet, P9 expressed her source of social support as the Internet by stating, "Usually on the Internet, and in an application during pregnancy."

It should be noted here that although the themes were grouped as experts, environment, and the Internet, the pregnant women participating in the study frequently used the three themes together as their sources. Therefore, there can be sources classified under three themes according to the social support needs of the majority of the participating pregnant women, and the use of sources classified under one theme should also be evaluated.

Based on the statements of the pregnant women, it was determined in the study that social environment and social media were used as the sources for social support needs (Table 2). For example, P1 stated "Yes. I receive information

from my environment for my social support need," while P8 similarly expressed "Of course, I receive support from my environment." When the statements of the participants are evaluated, it is seen that the social environment is one of the sources used when social support is needed. However, one participant, P3 expressed that she did not use her social environment for social support by stating "I do not receive [support from my social environment] because I think that misinformation is widespread."

Among the pregnant women who used social media for support, P9 stated that she found social media more explanatory compared to the other sources by expressing "I receive support over social media because it provides answers to the questions in my mind as it is more explanatory." Similarly, another participant, P10 stated that she used both sources by saying "I obtain more information from social media than the information I receive from my social environment. But this may change depending on some issues." In this context, it can be inferred that the majority of the pregnant women participating in the study met their need for social support by using both their social environment and social media. P3, one of the participants who stated that she did not receive social support over social media, emphasized that she did not find social media reliable by expressing that "I do not receive [support] as I do not trust social media." As a result, the pregnant women who participated in the study met their need for social support from their social environment and social media. While their social environment is at the forefront for some pregnant women, social media can be more prominent for some others.

The pregnant women stated that they were both positively and negatively affected by the social environment and social media. To exemplify, regarding the social environment, while P1 stated "The information I received from my social environment affected me both positively and negatively from time to time", P2 responded, "The information I obtain sometimes affects me positively and sometimes leads to a feeling of regret." Another pregnant woman (P5) stated that the bad aspects of issues were generally mentioned in her social environment, but that the good aspects were also shared, and that as such situations created contradictions, they led to worries, because of which she was inclined towards doing research. Some of the pregnant women expressed that the information they received from their social environments had a positive effect on them. For example, P6 expressed her way of being affected by the information she received from her social environment, "*It relieved me and made me feel safe. It helps me experience a calm and peaceful pregnancy.*" The pregnant women who expressed that they did not receive any information from their social environment stated that there was no change in their status as they did not obtain any information.

Tablo 2.

Meeting the need for social support: receiving information from social environment and social media

Need for Social Support	
<i>Social Environment</i>	<i>Social Media</i>
Those Receiving Support	Those Receiving Support
- From the environment	Explanatory
- From the family	More information
Those Not Receiving Support	Those Not Receiving Support
- Widespread misinformation	- Not reliable

While expressing their status of being affected by the information they obtained from social media, the pregnant women mentioned sometimes positive and sometimes negative effects (Table 3). P1, among the participants who made such statements, expressed "The information I received from social media affected me sometimes positively and sometimes negatively", while P5 stated "It is similar to the social environment. There is both intimidating and relieving information. This led me to look for a reliable source." Thus, it can be inferred that when social media is used as a source of information, it has content that can cause both positive and negative effects.

P8, who stated that she was positively affected by social media, responded, "It made me feel more conscious." Another pregnant woman, who similarly stated that she was positively affected (P9), expressed that thanks to the information she obtained from social media, she gained the habit of regular and healthy dieting and did not put on unnecessary weight. P10, who displayed conscious behavior regarding the content and source of the information obtained from social media, stated "I can say that the information I obtain from social media varies depending on the way I obtain it. When I research the information considering that social media is both a source of information pollution and a library for correct information, I can say that I am positively affected, of course", indicating that when social media is used as a source, it would yield positive results on the condition that a conscious learning and evaluation process is followed.

On the other hand, the participants who stated that they were negatively affected by the use of social media as a source of information (P2 and P6)¹ expressed that the information received from social media could be misleading and overly exaggerated, or that it created a feeling of being lost rather than solving problems.

When the social environment and social media are considered as the source of information, it can be claimed that they have qualities that can create both positive

¹ P2: The information I get from social media can sometimes be misleading or exaggerated. This has a negative impact.

P6: Often felt lost rather than problem-solving

and negative effects, that a positive effect emerges when the pregnant woman has a conscious approach in this regard, but when an unconscious approach is displayed, they may yield negative results. Accordingly, based on the discourses of the pregnant women, it can be stated that pregnant women choosing their method of obtaining information during the prenatal, pregnancy, and postnatal periods consciously is important in terms of their management of the process correctly and experiencing a pregnancy that is both physically and mentally relieving.

Table 3.

The status of pregnant women in terms of being affected by the social environment and social media

The Status of Pregnant Women in Terms of Being Affected by Sources of Information	
Social Environment	Social Media
<i>Negative Effect</i>	<i>Negative Effect</i>
- Sometimes positive, sometimes negative	- Sometimes positive, sometimes negative
- Sometimes regret	- Sometimes misleading or exaggerated
- Sometimes good, sometimes bad	- Intimidating information
- Negative as well as positive aspects	- Feeling of being lost rather than solving problems
<i>Positive Effect</i>	- Sometimes worry, sometimes stress, and sometimes happiness
- Relief, feeling safe	<i>Positive Effect</i>
<i>No Effect</i>	- Relieving information
- No change due to not receiving any information	- Effect in a good way
	- Being more conscious
	- Guiding toward a regular and healthy diet

The theme that emerged out of the use of social media and social environment in combination for social support was a comparison of the information. It was determined that regarding social support, the pregnant women used their social environment and social media together to make comparisons of the information they obtained. The pregnant women compared the information they obtained from their social environment by researching it over social media, and likewise compared the information they obtained from social media by inquiring about it in their social environment (Table 4). One of the pregnant women (P1), who stated that she used both sources together, reported that she researched the information she obtained from her social environment that walking facilitates normal delivery on social media. Similarly, another pregnant woman (P9) explained her fact-checking and applying the information she obtained from her environment: "I heard from my environment that the more I ate, the more weight the baby would gain, but when I searched it over social media, I learned that it was totally unnecessary... and thus, I did not heed people in my social environment and did not put on unnecessary weight."

P11, one of the participants who tried to check the information she obtained from social media by consulting their environment, expressed, "Yes, I consulted a few people in my social environment whose knowledge and experience I trusted about an issue I found positive on social media, and I received positive feedback as well." Thus, it can be stated that the information obtained from social media was compared.

It can be claimed that social media contributes more to meeting social support needs.

Table 4.

The use of social environment and social media for social support purposes

<i>The Use of Social Environment and Social Media in Combination</i>	
<i>Comparing Information and Fact-Checking</i>	
<i>-Checking the information obtained from the social environment by researching it over social media</i>	<i>-Checking the information obtained from social media by inquiring about it in the social environment</i>
<i>Use in Combination</i>	
<i>Social Environment</i>	<i>Social Media</i>
<i>-More effective due to immediacy</i>	<i>-More effectiveness to obtaining more information</i>

Based on the discourses of pregnant women, more contributions of social media can be associated withit being the source of more information. More contribution to the social environment, on the other hand, can be associated with it being more effective due to being immediacy-based. While one out of the ten participants remained neutral, 5 participants found social media to be more contributory. The remaining four participants saw the social environment as a source that makes more contributions. P1, who stated that social media contributed more, expressed her thoughts, "My social environment insisently recommended normal delivery, while social media argued that my body and baby should decide on it; social media contributed more to me." Similarly, by stating "The information I obtained from my social environment is not completely incorrect, but you hear something different from your mother and another thing from your aunt. Therefore, the information I obtained from social media was clear and responded to my questions...", P9 expressed the contribution made by social media regarding social support.

One of the participants who found the social environment more contributory, P2 stated, "The social environment makes more contribution. This is because the support that you receive from your immediate environment is more beneficial", while P11 expressed, "I think the social environment is more effective and therefore contributes more", thus revealing that the social environment makes more contribution in terms of social support.

One participant who remained neutral (P10) stated, "I believe that it varies depending on the individuals' personality and character. While those who have a high level of social relations and the ability to observe their social environment and whose perceptions are more open than most individuals can benefit more from their social environment, those who are good at technology and know how to handle it will benefit more from social media. So, the comparison of the two sources varies." In this context, based on the discourses of the participating pregnant women and the participant who preferred to remain neutral in this regard, it can be claimed that the social relations of the pregnant women and their relations with the technology guide their preference for information sources and are effective in terms of determining the source that provides more contribution.

Based on the statements of the pregnant women, it was determined that some pregnant women experienced attitude and behavior changes, that some of them did not experience any change, and that some of them occasionally experienced some changes (Table 5).

Table 5.

Social support: Attitude and behavior change according to the source of information.

<i>Source of Information</i>	
<i>Social Environment</i>	<i>Social Media</i>
<p><i>Those Who Experience Change</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - External eye quality - Learning lessons from what is experienced - Plausible explanation on issues known to be correct <p><i>Those Who Do Not Experience Change</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ignoring the social environment -Receiving information from different sources <p><i>Those Who Are Undecided</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Sometimes relieving, sometimes worrying 	<p><i>Those Who Experience Change</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -Regular and healthy diet - Baby health -Correcting the incorrect information known as correct - Obtaining information about issues not known <p><i>Those Who Do Not Experience Change</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Exaggeration of everything - Creating fear and panic

One of the participants, P2, who experienced attitude and behavior change due to the social support obtained from the social environment, expressed that "The information received from the social environment has the quality of being an external eye for an individual. It naturally affects my attitude, behavior, and thoughts." P5 stated "Yes, you learn something that you do not know or learn a lesson from what is experienced. And this inevitably leads to a change in thoughts and attitudes", thus expressing that she experienced changes as a result of her being affected by the social environment. P11 stated that she experienced change as she found a reasonable explanation for some issues that she knew.

The pregnant women who stated that they did not experience any change in their attitude and behavior expressed that no change was experienced due to ignoring

the social environment and receiving information from various sources. The pregnant women who reported to have experienced occasional changes were undecided about whether there was a change in attitude and behavior as a result of the information obtained from the social environment since the experiences heard from the social environment were sometimes relieving and sometimes worrying.

While some of the pregnant women reported no change in their attitudes and behaviors as a result of the information they obtained from social media, others stated that they experienced changes in several ways. For instance, P3, one of the participants who stated to have experienced no change, expressed, "I think that everything is exaggerated. It is an environment where the truth is not reflected much. Therefore, I do not care much about it"; thus, she attributed the reason for her not experiencing any change to the quality of the social media content. Similarly, P6 expressed the problem with social media content by stating, "It created fear and panic and always led to a question mark; therefore, I did not find the support from social media healthy.

P9, one of the participants who stated that she experienced a change, expressed this change by stating "Of course, there have been changes in my thoughts as a result of the information I obtained from social media; I understood that it was not important how much I ate, but how regular and healthy my diet was for the healthy development of the baby."

DISCUSSION

The participants needed social support in physical, psychological, and informative terms. The needs for a regular diet, weight gain, and healthy development of the baby underlie the physical need for social support. It was determined that the need for psychological social support was related to feeling lonely and the needs such as relieving, sharing, feeling safe and comfortable, and being understood. In terms of information, it was seen that the desire to learn and thoughts that there may be a better idea were effective. When the significant relationship between social support and the pregnant women's quality of life (Gul, et al., 2018) is considered, it can be evaluated that the participants' need for social support was aimed at increasing their quality of life. In addition, a study conducted during the COVID-19 period focused on evidence-based practices and the preparation of official guidelines so that pregnant women can access safe information (Aydın et al., 2020). This situation coincides with the findings of our study regarding the desire to learn and to gain a better idea. In a different study, it was reported that the components of social support consist of emotional, informational, physical, similar group support and advocacy support (Simsek, Demirci, and Bolsoy, 2018, p. 98-99). It coincides with the physical, psychological, and informational support found in our study.

It was also determined that healthcare professionals, the environment, and the Internet were among the social support sources for pregnant women. The

determination that the physician, nurse, family, and friends are effective social support sources in the field study conducted by Kanig and Eroglu (2020) supports the results of the present study. In addition, it was determined in the present study that the Internet environment was also used as a social support source. It was observed that the healthcare professionals used as a source of social support included the pregnant women's own physicians or the midwives and nurses. "Healthcare professionals are the key individuals for a healthy prenatal and postnatal experience in physical, psychological, and social terms" (Gercek Oter and Kocademir, 2020; Gao et al. 2020). In the study conducted by Yue et al. (2021), it was concluded that social support could directly or indirectly affect anxiety through risk perception. It was also found that social support had a direct or indirect effect on the application of good health behaviors through perceived health status and optimism (Cannella, 2006). Accordingly, it can be stated that healthcare professionals, who are considered a source of social support, should show efforts to strengthen the social support for the pregnant woman and alleviate her anxiety. Regarding the environment used as a source, it is seen that the immediate environment is generally preferred, that individuals whose knowledge is found reliable are chosen, and that pregnancy groups are beneficial. In the study conducted by Friedman et al. (2020), it was observed that social support provided in early pregnancy was related to the decrease in the probability of antepartum depression. It was determined that strengthened social support during pregnancy, especially the support coming from non-family members, could heal the mother's mental health during and after pregnancy. In addition, it was found in the study that the social support received from non-family individuals was more protective than the social support received from family members (Cannella, 2006). This situation accounts for and supports the reasons for choosing individuals whose knowledge is found reliable in the immediate environment, which is included in the theme of environment determined as a social support source for pregnant women in the present study.

Regarding the use of the Internet as a source, it was determined that the Internet pages and social media platforms whose information was believed to be reliable were preferred, and digital applications were used. In the study conducted by Gercek Oter and Kocademir (2020), it was found that digital media was intensively used by pregnant women in recent years and that it became a popular source of information (Gercek Oter and Kocademir, 2020). In different studies, it has been determined that the Internet and social media are frequently used to obtain information and adapt to pregnancy (Sayakhot and Carolan-Olah, 2016; Bjelke et al., 2016; Baker and Yang, 2018).

It was determined that pregnant women used both the social environment and social media in meeting their need for social support. While those who received support from their social environment used their family and immediate

environment as they found them to be more reliable, those who did not prefer to receive support from their social environment attributed this situation to the widespread existence of incorrect information. Those who received support from social media prefer it due to obtaining more information and high explanatory quality of the information. A similar finding obtained in the study conducted by Gerçek Oter and Kocademir (2020) that pregnant women used digital media to meet their need for information and to receive and give support (Gerçek Oter and Kocademir, 2020). supports the findings obtained in the present study. Those who did not receive social media support attributed this to not finding it reliable. When field studies are examined, it has been determined that 89% of pregnant women use social media to find answers to their questions and get suggestions (Baker and Yang, 2018), and when adequate communication with health professionals cannot be established, social media is used to get answers and false information is exposed (Payton and Woo, 2021). The high rate of use of social media to obtain information about pregnancy indicates that sufficient information cannot be obtained from the right sources. Although social media is considered one of the social support tools, the accuracy of the information is a controversial issue (Zhu et al., 2019). When field studies and our findings are evaluated together, it can be said that social media is a social support tool, but it carries risks in accessing the right information. This situation explains why the pregnant women who participated in the study tried to access information by using both the social environment and social media. When the status of the pregnant women being affected by the sources of information was examined, it was determined that those who received social support from their social environment were exposed to both positive and negative effects. The pregnant women who obtained support from social media similarly mentioned both positive and negative effects of social media. The positive and negative effects of the social environment and social media as sources of social support can be attributed to the existence of various experiences and the type of information preferred. The situation that emerged from the use of both the social environment and social media as sources of social support is that the information obtained from the sources is compared. The information obtained from the social environment is compared by researching it over social media, and similarly, the information obtained from social media is compared by inquiring about it in the social environment.

When the social environment and social media as sources of social support are evaluated in terms of effectiveness, it can be stated that the social environment is more effective based on immediacy. In a field study conducted, it was observed that among the pregnant women's perceived social support dimensions, the highest score was related to the support provided by the spouse/significant others (Zamani, 2019; Gul, et al., 2018; Toptas, et al., 2019). This situation supports and explains why the social environment is more effective based on immediacy. It was found that social media was used more effectively as it provided more information. In

a similar field study, it was determined that the need for information increases during pregnancy and that internet sources are used more than consulting health professionals (Degirmenciler, Sercekus and Ozkan, 2022) which supports the findings obtained in our study.

The reflections on the attitude and behavior change vary according to the source of information used for social support. Among those who used the social environment as the source of information, there were participants who stated that they experienced change and those who did not experience any change. Those who stated that they experienced change shared that they received support in terms of providing reasonable explanations for what is known to be correct and thus they experienced change, while those who did not experience any change attributed this situation to ignoring the social environment and using different sources of information. Those who used social media as the source of information who experienced change stated that they experienced these changes in issues such as obtaining information about what is not known, correcting the incorrect information they had, and healthy diet for the mother and baby health. It can be claimed that the fact that social media networks have the potential to provide pregnant women with the interest and care that make them feel respected and valued and provide the pregnant women with emotional support to improve their strengths and abilities (Baker and Yang, 2018) supports both the preference of social media as the source and its effectiveness on behavior changes. Field studies on behavioral change report that the pregnancy period is a period open to learning, developing healthy behaviors, and making behavioral changes. Digital applications related to behavioral change contribute to the choice of a healthy lifestyle (diet and physical activity, etc.) during pregnancy (Overdijkink et al., 2018). However, our study shows that there are also those who do not experience behavioral change based on the information they receive from social media. Those who do not experience any change attribute this to the fact that they find the information on social media exaggerated and create fear and panic.

CONCLUSION

The woman, who is faced with numerous physiological and psychological changes in the prenatal period, wishes to be informed and have access to this information to be able to adjust to these changes. Pregnant women try to have access to such information both in their social environment and on social media. Pregnant women mostly turn to social media and the social environment to meet their physical, emotional, and informational needs. However, when both social media and social environment are considered as sources of information, both include several positive and negative effects. With a conscious and informed approach, positive impacts can be derived from both social media and social networks; however, an uncritical approach may lead to negative outcomes. In this context, midwives serve a vital role by guiding pregnant women toward

reliable information sources and helping them discern beneficial content from potentially harmful information, particularly on social media. Pregnant women should compare the information they obtain while using social media and their social environment to meet their social support needs. It is recommended to create a platform where they can make this comparison and seek expert opinion. Pregnancy counseling services can be provided to every pregnant woman to receive instant information. Social media applications that are supported by health professionals and could confirm information can be developed. Future studies should determine the extent to which social media is effective in social support and the extent to which pregnant women are affected by information pollution in accessing accurate information. In addition, the relationship between pregnant women's social media literacy levels and the support they receive from social media should be examined.

REFERENCES

- Agostini, F., Neri, E., Salvatori, P., Dellabartola, S., Bozicevic, L., Monti, F. (2015). Antenatal depressive symptoms associated with specific life events and sources of social support among Italian women. *Maternal and Child Health Journal*, 19(5), 1131-1141.
- Ahn, J. (2013). What can we learn from Facebook activity? Using social learning analytics to observe new media literacy skills. *Proceedings of the Third International Conference on Learning Analytics and Knowledge*, Belgium, 135-144. <https://doi.org/10.1145/2460296.2460323>
- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması: Sosyal Webde pazarlama stratejileri*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Aydın, R., Kızılkaya, T., Aytaç, S. H., & Taşlar, N. (2020). In COVID-19 Pandemic; Social Support Requirements and Midwifery Approaches to Women during Pregnancy, Childbirth and the Postpartum Period. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Baker, B., Yang, I. (2018). Social media as social support in pregnancy and the postpartum. *Sexual & Reproductive Healthcare*, (17), 31-34.
- Beydağ, K. D. (2007). Adaptation to Motherhood in the Postpartum Period and the Nurse's Role. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*.
- Bjelke M, Martinsson AK, Lendahls L, Oscarsson M. (2016). Using the Internet as a source of information during pregnancy-A descriptive cross-sectional study in Sweden. *Midwifery*, 40, 187-191.
- Brink, H. I. (1993). Validity and reliability in qualitative research. *Curationis*, 16(2), 35-38.
- Cannella, B.L. (2006). Mediators of the relationship between social support and positive health practices in pregnant women. *Nursing Research*, 55(6), 440-448
- COREQ (2024). https://legacyfileshare.elsevier.com/promis_misc/ISSM_COREQ_Checklist.pdf
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. London: Sage Publications.
- Degirmenci, F., Vefikuluçay Yılmaz, D. (2020). The relationship between psychosocial health status and social support of pregnant women. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, 41(4), 290-297.
- Degirmenciler, B., Sercekus, P., Ozkan, S. (2022). How Does the Use of the Internet and Social Media Affect Pregnant Women? *Ordu University J Nurs Stud*, 5(3), 453-458.

Friedman, L.E., Gelaye, B., Sanchez, S.E., Williams, M.A. (2020). Association of social support and antepartum depression among pregnant women. *Journal of Affective Disorders*, (264), 201–205.

Gao, L., Qu, J., Wang, A.Y. (2020). Anxiety, depression and social support in pregnant women with a history of recurrent miscarriage: a cross-sectional study. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 38(5), 497-508.

Gercek Oter, E., Kocademir, L. (2020). Use of Digital Media in Prenatal and Postnatal Period. *JOWHN Journal of Women's Health Nursing*, 6(1), 30-44.

Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The qualitative report*, 8(4), 597-607.

Gul, B., Riaz, M.A., Batool, N., Yasmin, H., Riaz, M.N. (2018). Social support and health related quality of life among pregnant women. *JPak Med Assoc*, 68(6), 872-5.

Healy, M., Perry, C. (2000). Comprehensive criteria to judge validity and reliability of qualitative research within the realism paradigm. *Qualitative market research: An international journal*, 3(3), 118-126.

Kanig, M., Eroglu, K. (2020). Investigation of the relationship between the level of perceived social support and healthy lifestyle behaviors pf pregnant women. *J Psy Nurs*, 11(4), 333-340.

Lester, S. (1999). An introduction to phenomenological research. Access link https://www.researchgate.net/profile/Stan_Lester/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research/links/545a05e30cf2cf5164840df6.pdf

Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (Çev. S. Turan), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Overdijkink, S.B., Velu, A.V., Rosman, A.N., Beukering, M.D., Kok, M., Steegers-Theunissen, R.P. (2018). The usability and effectiveness of mobile health technology-based lifestyle and medical intervention apps supporting health care during pregnancy: Systematic review. *JMIR Mhealth Uhealth*, 6(4), 109.

Patton, C. W. (2007). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Edt.) Ankara: Pegem Akademi.

Payton A, Woo BKP. (2021). Instagram content addressing pruritic urticarial papules and plaques of pregnancy: observational study. *Journal of Medical Internet Research Dermatol*, 4(1), e26200.

van Manen, M. (2014). *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Walnut Creek: Left Coast Press.

Sayakhot P, Carolan-Olah M. (2016). Internet use by pregnant women seeking pregnancy-related information: a systematic review. *BMC Pregnancy Childbirth*, 16, 65.

Simsek, H. N., Demirci, H., Bolsoy, N. (2018). Sosyal destek sistemleri ve ebelik. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 97-103.

Tong, A., Sainsbury, P., Craig, J., (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups, *International Journal for Quality in Health Care*, 19 (6), 349–357, <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>

Toptas, B., Aksu, H., Ozsoy, S., Dundar, T. (2019). Social support status and the affecting factors in pregnant women. *Journal of Human Sciences*, 16(3), 736-745. doi:10.14687/jhs.v16i3.5618.

Yıldırım, A, Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin yayıncılık.

Yue, C., Liu, C., Wang, J., Zhang, M., Wu, H., Li, C., Yang, X. (2021). Association between social support and anxiety among pregnant women in the third trimester during the coronavirus disease 2019 (COVID-19) epidemic in Qingdao, China: The mediating effect of risk perception. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(2), 120-127.

Zamani, P., Ziaie, T., Lakeh, N.M., Leili, E.K. (2019). The correlation between perceived social support and childbirth experience in pregnant women. *Midwifery*, (75), 146-151.

Zhu C, Zeng R, Zhang W, Evans R, He R. (2019).Pregnancy-related information seeking and sharing in the social media era among expectant mothers: qualitative study. *Journal of Medical Internet Research*, 21(12), e13694.

ENDÜSTRİ 5.0 İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASI: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Gizem YİĞİT

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye
e228230001003@ktun.edu.tr
https://orcid.org/0009-0004-2183-495x

Orhan ENGİN

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye
oengin@ktun.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-7250-0317

<i>Atıf</i>	YİĞİT, G.; ENGİN, O. (2025).ENDÜSTRİ 5.0 İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASI: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1), 23-46.
-------------	---

ÖZ

Günümüz endüstri sektörü, teknolojik gelişmelerin hız kazandığı bir dönemden geçmektedir. Endüstri 4.0'ın ardından ortaya çıkan ve insana odaklanan yeni bir paradigmaya yöneliş, Endüstri 5,0 olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma, Endüstri 5.0'in sürdürülebilirlik açısından potansiyelini değerlendirmek amacıyla yapılan bir bibliyometrik analiz sunmaktadır. Araştırma, Endüstri 5.0'in temel özelliklerini ve sürdürülebilirlik ile olan ilişkisini anlamak için literatürdeki önemli çalışmaların incelenmesini içermektedir. Literatürdeki akademik makaleleri ve çalışmalarını kapsayan bir bibliyometrik inceleme kullanarak, Endüstri 5.0'in sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Yayımlanan makalelerin sayısal analizi, yayın trendleri, en çok atıf alan çalışmalar ve anahtar kelimelerin incelenmesi üzerine bibliyometrik yöntemleri içermektedir. Endüstri 5.0'in sürdürülebilirlik açısından potansiyel avantajlarına odaklanmaktadır ve bu alanlarda gelecekteki araştırma ve uygulamalara yönelik öneriler sunacaktır. Bu çerçevede, Endüstri 5.0'in iş dünyası ve toplum için nasıl sürdürülebilir bir gelecek sağlayabileceğini anlamak amacıyla önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 5.0, Dijitalleşme, Yapay Zekâ, Sürdürülebilirlik, Bibliyometrik Analiz.

ACHIEVING SUSTAINABILITY WITH INDUSTRY 5.0: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

The contemporary industrial sector is experiencing a period of rapid technological advancement. Following Industry 4.0, a shift towards a new human-centric paradigm has emerged, known as Industry 5.0. This study presents a bibliometric analysis aimed at evaluating the potential of Industry 5.0 in terms of sustainability.

The study involves examining significant works in literature to understand the fundamental characteristics of Industry 5.0 and its relationship with sustainability. By utilizing a bibliometric review covering academic articles and studies in the literature, it assesses the impacts of Industry 5.0 on sustainability. The bibliometric methods include quantitative analysis of published articles, publication trends, the most cited works, and keyword analysis. It focuses on the potential advantages of Industry 5.0 in terms of sustainability and provides recommendations for future research and applications in these areas. In this context, it aims to make a significant contribution to understanding how Industry 5.0 can provide a sustainable future for the business world and society.

Keywords: *Industry 5.0, Digitalization, Artificial Intelligence, Sustainability, Bibliometric Analysis.*

GİRİŞ

Günümüzdeki hızlı teknolojik gelişmeler, endüstriyel sektörleri dönüştürerek, iş süreçlerini daha akıllı, esnek ve insana odaklı hale getirmiştir. Bu evrim, özellikle Endüstri 4.0 ve sonrasında ortaya çıkan Endüstri 5.0 gibi kavramlarla daha belirgin bir hal almıştır. Endüstri 4.0 paradigması, bilgi ve iletişim teknolojilerine odaklanarak fiziksel cihazlar arasındaki daha büyük bağlantıyı gerektirmiştir (Manzak ve Engin, 2023). Bu durumun olumlu etkilerinden biri, ham madde tüketiminin azalması ve üretim sürelerinin kısalması gibi tüm yönlerde önemli üretkenlik artışıdır. Ancak üretim sistemleri, insanlar ve makineler arasındaki etkileşimden oluşur; son zamanlarda Endüstri 5.0 hakkındaki literatür, üretim sürecinde insan aktörün rolünü yeniden tanımlamaya çalışarak, üretimde iş birliği sürecinde insanın rolüne odaklanmaktadır (Smith, 2023).

Endüstri 5.0, endüstriyel süreçleri insan merkezli bir yaklaşımla ele alırken, güçlü bir şekilde sürdürülebilirlik odaklı bir vizyon sunmaktadır. Geleneksel üretim modellerinden farklı olarak, Endüstri 5.0'ın getirdiği bu insan-merkezli yaklaşım, sadece teknolojik gelişmelere odaklanmanın ötesinde, insan faktörünü vurgulayarak iş süreçlerini daha etik, verimli ve çevre dostu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Endüstri 5.0'ın ortaya çıkışı, endüstrinin sürdürülebilirlik konusundaki zorluklara nasıl çözümler sunduğunu anlamak ve gelecekteki endüstriyel dönüşüm süreçlerinde nasıl bir rol oynayabileceğini değerlendirmek, günümüz araştırmacıları ve endüstri profesyonelleri için kritik bir konu haline gelmiştir (Yetkin & Çoşkun, 2021).

Bu çalışma, “Web of Science” veri tabanından alınan bir örnekleme dayanarak, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik açısından potansiyelini belirlemeye yönelik bir bibliyometrik analiz içermektedir. Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Yayınlanan makalelerin sayısal analizi, yayın trendleri, en çok atıf alan çalışmalar ve anahtar kelimelerin incelenmesi üzerine bibliyometrik yöntemleri içermektedir. Bu araştırma, literatürde Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendiren ilk çalışmadır.

ENDÜSTRİ 4.0'DAN 5.0'E GEÇİŞ VE DİJİTALLEŞME

Endüstri 1.0, yaklaşık olarak 1800'li yıllarda başlayan ve yüz yıl süren bir süreçtir. Seri üretimin başlangıcı olarak tanımlanan, Endüstri 2.0, üretim hatlarının gelişimi ve parça başı üretim ile devam etmiştir. Endüstri 3.0, 1940'lı yıllarda ilk işlevsel bilgisayar olan Z3'ün tanıtımıyla başlamıştır (Vogt, 2021). Endüstri 4.0 terimi ilk olarak 2011 yılında, Almanya'da Hannover fuarında ortaya çıktı (Lee, 2013; Aydoğmuş ve Engin, 2021). Yeni dijital endüstriyel teknolojiye geçiş olarak bilinen Endüstri 4.0 ile fabrikalardaki üretim daha hızlı, daha esnek ve daha etkin prosesler ile yüksek kaliteli ürünler, düşük maliyetlerle üretilecektir (Sözen & Mescioğlu, 2019). Endüstri 4.0, teknolojiler için kullanılan ortak bir terimdir. Akıllı fabrikalar ve akıllı üretim imkânı sağlar. Endüstri 4.0, hem nesnelere

interneti ve hem de siber fiziksel sistemlerin entegrasyonu ile gerçekleştirilir (Chiu ve ark., 2017). Akıllı fabrika süreçlerinde, akıllı üretim senaryolarında, akıllı üretim ile insan-makine iş birliği ve ürün lojistik yönetiminde, nesnelere interneti, bulut temelli yaklaşımlar ve büyük veri teknolojisi kullanılır (Sarıcan ve Engin, 2024). Endüstri 4.0, teknik, ekonomik ve sosyal sistemlerde büyük bir değişime yol açacaktır. Endüstri 4.0 kavramı, küresel üretim sektöründe ve bütün sanayilerde ayrıca akademik ortamda en popüler kavramlardan biri haline gelmiştir (Bibby ve Dehe, 2018). Ancak, Endüstri 4.0 ile ilgili henüz yeterince araştırma yapılmamıştır. Endüstri 4.0, sadece bir firmanın bireysel olarak uygulayacağı bir süreç değildir. Kuruluşun tedarikçileri ile uygulaması gereken bir paradigmadır. Almanlar tarafından ilk defa telaffuz edilen “Endüstri 4.0” kavramını ülkeler kendi stratejilerine göre yeniden yorumlayıp farklı isimler altında adlandırmışlardır. Bu süreci, Japonlar “Toplum 5.0”; Çinliler “Made in China 2025”; Amerikalılar “Amerika Üretiyor”; Fransızlar “Geleceğin Sanayi Stratejisi”; Güney Koreliler “Akıllı Sanayi Stratejisi” olarak tanımlamışlardır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018)

Endüstri 4.0, enformatik sistemler ekseninde gerçekleştirilen hamleler ve modern dünya anlayışı ile geliştirilen ürünlerin tamamını kapsayan bir kavramdır. Nesnelere interneti, kablolu veya kablosuz olarak etkileşim halinde olabilen aygıtların veri üretimi sürecindeki rolünü öne çıkarır. Siber fiziksel sistemler, nesnelere interneti, yapay zekâ, büyük veri ve dijitalleşme gibi kavramlar bu dönemde açığa çıkmış, terminolojik olarak anlam kazanmaya başlamış ve çeşitli disiplinler için farklı bakış açılarıyla araştırmaya değer konular haline gelmiştir (Çapcıoğlu & Anık, 2021).

Endüstri 4.0, sadece teknolojik bir evrimi değil, aynı zamanda iş modellerinde ve endüstriyel ilişkilerde de bir değişimi temsil etmektedir. İnsanlar, makineler ve sistemler arasındaki etkileşimi optimize etmeyi amaçlar, böylece endüstriyel süreçler daha adaptif ve müşteri odaklı hale gelmektedir. Bu bağlamda, Endüstri 4.0'ın öne çıkan özellikleri arasında otomasyonun yanı sıra veri paylaşımının ve gerçek zamanlı karar verme yeteneğinin artırılması yer almaktadır (Fraunhofer, 2013). Endüstri 4.0, endüstriyel süreçlerin daha akıllı ve bağlantılı hale gelmesini sağlamakta, böylece işletmeler daha rekabetçi ve sürdürülebilir olabilmektedir. Endüstri 4.0'ın getirdiği dijitalleşme, sadece üretim süreçlerini iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda enerji verimliliği, atık azaltma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi sürdürülebilirlik hedeflerini de desteklemektedir (Maddikunta ve ark., 2022). Bu bağlamda, Endüstri 4.0'ın temel prensipleri ve dijitalleşmenin endüstriyel süreçlere olan etkileri, Endüstri 5.0'ın doğuşunu anlamak ve sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirmek için kritik bir arka plan oluşturmaktadır. Bu evrim, endüstriyel sektörleri bir önceki endüstri devriminden miras alınan dijital altyapı ve deneyim üzerine inşa ederek, daha insana odaklı ve sürdürülebilir bir endüstriyel geleceğe doğru yol almamıza olanak tanımaktadır (Elangovan, 2021).

Endüstri 5.0, Almanya'da 2011 yılında ortaya çıkan, Endüstri 4.0'ın temellerine dayanan bir geleceğe yönelik projeyi oluşturmaktadır. Endüstri 5.0 kavramı, ülkenin yüksek teknoloji stratejisinin bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda bilim insanları, iş dünyası ve karar vericiler tarafından geniş çapta benimsenmiştir. Endüstri 5.0'ın temel hedefi, üretimdeki çalışan sayısını korurken verimliliği artırmak ve enerji verimliliğine sahip bir endüstri için yeşil üretime odaklanmaktır. Bu yaklaşım hem ekonomik hem de ekolojik gereksinimleri daha iyi karşılamayı amaçlamaktadır (Momenta, 2022). Endüstri 4.0'da belirtilen teknoloji merkezli yaklaşımın tam tersine Endüstri 5.0, süreçlerin insan merkezli yönünü daha belirgin bir şekilde vurgulamaktadır. Söz konusu süreçlerde, robotlar, makineler ve insanlar arasındaki iş birliğini artırmak amacıyla otomasyonlar, cihazlar ve sistemler çalışma ortamına entegre edilmektedir. Böylece personel, cihazların ve robotların daha verimli çalışmasını sağlamak için etkin bir rol üstlenmelerine katkı sağlamaktadır. Endüstri 5.0 ile imalat sanayilerinin hedefleri arasında yer alan sıfır atık kavramı mümkün olabilecektir. Zira süreçlerdeki malzeme ve atık yönetimi, üretim maliyetlerini minimum seviyeye düşüreceği için çevresel ve ekonomik açıdan önemli değişimlere yol açabilecektir (Xu ve ark., 2021).

Endüstri 5.0'ın temel özellikleri, endüstriyel süreçlerin insan faktörü ile bütünleştirilerek daha etik, esnek ve sürdürülebilir bir üretim ortamı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Endüstri 5.0'ın temel özellikleri:

- *İnsan-Odağında Üretim*: Endüstri 5.0, üretim süreçlerinde insanın merkezi bir rol oynamasını vurgulamaktadır. Bu, robotlar ve diğer otomasyon teknolojilerinin insanlarla etkileşim içinde çalıştığı bir üretim ortamını içermektedir. İnsan-robot iş birliği, üretim süreçlerini daha esnek ve verimli hale getirmek için önemli bir unsurdur (Xu, 2017).
- *Esnek Üretim Sistemleri*: Endüstri 5.0, üretim süreçlerinin daha esnek ve uyum sağlayabilir olmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Bu, üretim hatlarının kolayca yeniden yapılandırılabilmesini, ürün değişikliklerine hızlı adapte olunabilmesini ve müşteri taleplerine daha dinamik bir şekilde cevap verilebilmesini içermektedir (Haleem ve Javaid, 2019; Engin ve Engin, 2018).
- *Bilgi Paylaşımı ve İletişim*: Endüstri 5.0, tüm üretim süreçlerinde bilgi paylaşımını ve iletişimi teşvik etmektedir. Makineler, sistemler ve çalışanlar arasında etkileşim ve bilgi akışını artırarak, daha entegre ve veri odaklı bir üretim ortamı oluşturmayı amaçlamaktadır (Lee ve ark., 2022).
- *Veri Güvenliği ve Etik*: Endüstri 5.0, endüstriyel verilerin güvenliğine büyük önem vermektedir. Aynı zamanda, bu verilerin etik bir şekilde kullanılması ve işlenmesi gerekliliğini vurgular. Bu, endüstriyel süreçlerde güvenilirlik ve

şeffaflığın sağlanmasına odaklanır (Zengin ve Zengin 2021).

- *Üretimde Kişiselleştirme*: Endüstri 5.0, müşteri taleplerine daha iyi cevap verebilmek adına üretim süreçlerinde kişiselleştirmeye odaklanmaktadır. Bu, özelleştirilmiş ürünlerin daha etkin bir şekilde üretilebilmesini sağlar (Schulze ve ark., 2018).
- *Daha Yeşil ve Sürdürülebilir Üretim*: Endüstri 5.0, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla enerji verimliliği, atık azaltma ve çevresel etkilerin minimize edilmesi gibi konulara odaklanmaktadır. Bu, endüstriyel süreçlerin daha çevre dostu bir şekilde yönetilmesini hedeflemektedir (European Commission, 2021).

ENDÜSTRİ 5.0 İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASI

Endüstride sürdürülebilirlik kavramı, ilk kez Sürdürülebilir kalkınma olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre Sürdürülebilir kalkınma, "Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı riske atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır (United Nations, 2024). Endüstri 4.0, dijital sürdürülebilirliğe yeni bir yaklaşım getirmiştir. Endüstri 4.0 ile süreçlerdeki malzeme ve atık yönetimi, dijital ortamda, daha etkin olarak yönetilecektir. Kaynak israfları minimum düzeye indirilerek gelecek nesillerin ihtiyaç duyacağı kaynaklar, bugünden tüketilmemiş olacaktır. Üretim maliyetleri minimum seviyeye düşürülerek bugünün ihtiyaçları karşılanmış olacaktır. Akıllı fabrikalar ile üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkileri de minimize edilecektir. Endüstri 4.0, ekonomik açıdan önemli değişimlere yol açmıştır. Endüstri 5.0'da imalat süreçlerini, insan faktörü ile bütünleştirilerek, esnek ve sürdürülebilir bir üretim ortamı oluşturmayı amaçlamaktadır. Endüstri 5.0 ile sürdürülebilir kalkınma sürecinde, kaynak verimliliği sağlanacak, akıllı şehirler ve akıllı fabrikalar ile bugünün ihtiyaçları karşılanacaktır. Akıllı teknolojiler, insan davranışıyla ilgili büyük miktarda veriyi izleyip arşivleyecek, kültürel ve doğal miras dijital ortama aktarılacak ve koruma altına alınacaktır. Akıllı teknolojiler, dijital eğitime ve dijital ekonomiye geçişi hızlandıracak

BİBLİYOMETRİK ANALİZ UYGULAMASI

Bilgi, insanlık tarihi süresince önemli bir araç olarak kabul edilmiştir. Bilginin en geçerli biçimi olarak kabul edilen bilimsel çalışmalar sonucunda, insanlık, yüzyıllar önce hayal bile edemeyeceği ilerlemeleri gerçekleştirmiştir (Al, 2014). Bibliyometrik araştırmalar, bir bilim dalıyla ilgili literatürdeki çalışmaların mevcut durumunu, yönelimini ve gelişimini ortaya koyan çalışmaları içermektedir (Üsdiken & Pasadeos, 1993). Bibliyometrik analiz, literatürdeki bilimsel yayınları, atıfları ve bu yayınların diğer araştırmacılar tarafından nasıl kullanıldığını inceleyen bir metodolojidir. Bu yöntem, bir konu veya alandaki akademik bilginin evrimini anlamak, mevcut literatürdeki boşlukları belirlemek

ve gelecekteki araştırmalar için bir çerçeve oluşturmak için kullanılan güçlü bir araştırma aracıdır. Bu bölümde, çalışmanın temel metodolojisi olan bibliyometrik analizin nasıl gerçekleştiğini ve bu analizin neden bu konuda önemli olduğu ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır (Kökçam ve ark., 2024; De Nicola, 2009).

Veri Toplama ve Seçimi:

Bibliyometrik analizin ilk adımı, belirli bir konu veya alanda yapılan yayınları sistematik bir şekilde toplamaktır. Bu aşamada, literatür taraması yapılarak, konuyla ilgili olan en güncel ve ilgili makaleler, dergi yazıları ve konferans bildirileri seçilir. Veri toplama sürecinde, dikkatlice belirlenmiş kriterlere dayanarak yayınların seçilmesi, analizin güvenilirliğini artırır. Verileri elde etmek için “Web of Science” veri tabanında aşağıda yer alan arama dizisi kullanılmıştır: (“Endüstri 5. 0” veya “yapay zekâ” veya “akıllı üretim” veya “büyük veri” veya “nesnelerin interneti” veya “insan-makine birlikteliği” veya “akıllı sürdürülebilirlik”) ve “endüstri 5.0”). Bu diziye göre elde edilen veriler Tablo 1’de özetlenmiştir. Tablo 1, Çalışmada kullanılan metodolojiye ilişkin temel istatistikleri sunmaktadır. Çalışma 2016-2023 yıllarını kapsamaktadır ve 690 adet ilgili belgelere ulaşılmıştır. Araştırmada, 2024 yılı tamamlanmadığı için analiz aşamalarında hariç tutulmuştur.

Tablo 1’de görüleceği gibi 690 belgenin 564 adedi makaledir. Araştırmaların büyük bir kısmı makalelerden oluşmaktadır. Yıllık büyüme oranının, %50,27 ile oldukça büyük bir değer gösterdiği belirlenmiştir. Belge ortalama yaşının 1,61 olması konun oldukça yeni ve üzerinde daha çok araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Toplam 2431 yazar araştırmalara katkı sağlamış ve doküman başına ortak yazar sayısının 4,26 olması, çalışmaların çok yazarlı olduğunu göstermektedir.

Bibliyometrik Analiz Parametreleri:

Bibliyometrik analizin temel parametreleri arasında yayın sayısı, atıf sayısı, en çok atıf alan çalışmalar, yazarlar ve kurumlar gibi ölçütler yer alır. Bu parametreler, literatürdeki eğilimleri belirlemeye, etkili çalışmalarını tanımlamaya ve alanın önde gelen figürlerini ve kurumlarını belirlemeye yönelik kapsamlı bir inceleme sağlar.

Analiz Teknikleri:

Analiz sürecinde, bibliyometrik analizde yaygın olarak kullanılan çeşitli istatistiksel ve görselleştirme teknikleri kullanılır. Ağ analizi, “co-citation” analizi, bibliyografik çiftleşme analizi gibi yöntemler, literatürdeki ilişkileri, eğilimleri ve önemli konuları daha iyi anlamak için uygulanır. Bu teknikler, literatürdeki bilgi ağlarını ortaya çıkarmak ve konuyla ilgili temel kavramları belirlemek adına kritik bir rol oynar (Lluch ve ark., 2009).

Tablo 1.
Temel İstatistikler

Açıklama	Sonuçlar
VERİLER HAKKINDA ANA BİLGİLER	
Zaman Aralığı	2016-2023
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vb.)	313
Belgeler	690
Yıllık Büyüme Oranı	50,27
Belge Ortalama Yaşı	1,61
Doküman Başına Ortalama Atıf	10,76
Referanslar	37650
BELGE İÇERİĞİ	
Anahtar Kelimeler Plus	993
Yazar Anahtar Kelimeler	2270
YAZARLAR	
Yazarlar	2431
Tek Yazarlı Dokümanların Yazarları	47
ORTAK YAZARLIKLAR	
Tek Yazarlı Dokümanlar	54
Doküman Başına Ortak Yazarlar	4,26
Uluslararası Ortak Yazarlıklar %	43,33
BELGE TÜRLERİ	
Makale	564
Kitap Bölümü	6
Editoryal	17
İnceleme	103

Önemi ve Yararları:

Bibliyometrik analizin önemi, literatürdeki eğilimleri belirlemek, mevcut bilgiyi sentezlemek ve gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmak üzerinedir. Bu analiz, hangi konuların daha fazla çalışıldığını, hangi araştırma yöntemlerinin tercih edildiğini ve hangi alanlarda boşluklar olduğunu ortaya koyarak, araştırmacılara, akademisyenlere ve endüstri profesyonellerine rehberlik eder. Bibliyometrik analiz, araştırmacılar için bilgi sağlama, literatürdeki gelişmeleri takip etme ve stratejik kararlar alma konularında kapsamlı bir bakış açısı sunar. Bu nedenle, bu yöntem, çalışmanın bağlamını genişletirken aynı zamanda gelecekteki araştırmalara ışık tutan önemli bir araçtır (Godin, 2006).

DEĞERLENDİRME

Çalışmada yer alan örneklem üzerinde tanımlayıcı-performans analizi ve ağ analizi olarak adlandırılan iki ana yöntem kullanılarak bibliyometrik analiz yapılmıştır (Noyons ve ark. 1999).

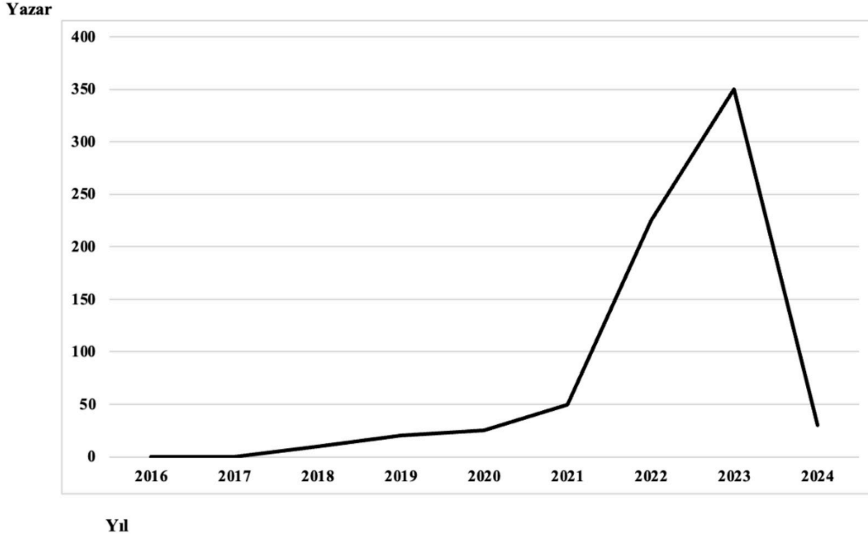
Tanımlayıcı-Performans Analizi

Bilimsel Üretim

Endüstri 5.0 üzerine yapılan bilimsel üretim önemli ölçüde artmıştır, özellikle de 2020'den itibaren. Makale sayısındaki bu hızlı artış, dijitalleşme, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 konularında akademik çalışmaları yayınlayan birçok yeni derginin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, dünya çapındaki Endüstri 5.0'in ve dijital dönüşüm dinamiklerinin artan önemi nedeniyle birçok dergi, bu alanlardaki çalışmaları, yayınlama konusunda daha istekli hale gelmiştir (Ben Youssef &Mejri, 2023). Bilimsel yayınların zamana göre değişimi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1.

Bilimsel Yayınların Zaman İçindeki Dağılımı

Şekil 1, Endüstri 5.0 alanındaki bilimsel üretimin, 2016'dan 2023'e kadar olan gelişimini göstermektedir. Endüstri 5.0 araştırmasının gelişimi iki aşamada gözlemlenmektedir: birinci aşama 2016 ile 2020 arasında gerçekleşirken, ikinci aşamanın başlangıcı olan 2021 yılından itibaren yıllık makale sayısında çok hızlı bir artış olmuştur. Şekil 1'de görüleceği gibi, 2021, 2022 ve 2023 yılları için sırasıyla, 50, 227 ve 353 adet olmuştur. Endüstri 5.0 ile ilgili yıllık atıflar Tablo 2'de sunulmuştur.

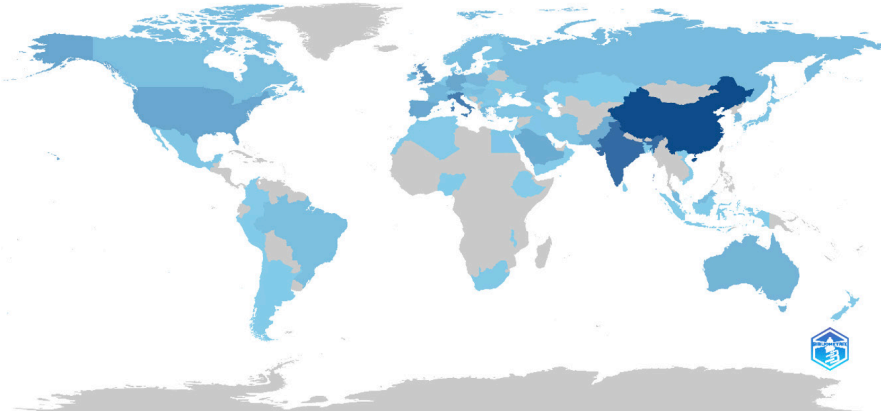
Tablo 2.*Endüstri 5.0 ile İlgili Yıllık Atıflar*

Yıl	Makale Başına Ort. Toplam Atıf Sayısı	Makale Sayısı	Yıl Başına Ort. Toplam Atıf Sayısı	Atıf Yapılan Yıllar
2018	98	2,00	14,00	7
2019	53,45	11,00	8,91	6
2020	35,05	20,00	7,01	5
2016	53	1,00	5,89	9
2021	22,92	50,00	5,73	4
2022	15,05	227,00	5,02	3
2023	3,68	353,00	1,84	2

Atıflar açısından, 2018, en yüksek atıf alan yıl olarak belirlenmiştir. 2016-2020 yılları arasında makale başına atıf sayıları yüksektir, ancak yayın sayısı oldukça düşüktür. 2021 yılından itibaren yayın sayısında ciddi bir artış gözlenmiştir. Ancak, yayın sayısındaki bu artış, makale başına atıf sayısında bir azalmaya neden olmuştur. Bunun nedeni yıllar olsa da (atıf için birkaç yıl geçmesi gerekir) makale sayısındaki büyük artışların atıf sayısına yansımaları beklenirdi. Yansımamasının nedeni, 2021 yılından itibaren yapılan çalışmaların, önceki yıllardaki araştırmalara göre yeni ve güncel bilimsel araştırmaları içermesi olarak izah edilebilir.

İlgili Ülkeler, Dergiler, Yazarlar, Makaleler ve Kurumlar

Bibliyometrik analiz ile elde edilen veriler sonucunda, ülkeler, dergiler, yazarlar, makaleler ve kurumlar hakkında genel bir değerlendirme elde edilmiştir. En çok atıf yapan ülke olarak Çin daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya sıralaması olarak yer almaktadır. Şekil 2’de ülkelerin bilimsel üretimi sunulmuştur.

Şekil 2.*Ülke Bilimsel Üretimi*

Şekil 2, ülkeler arasındaki bilimsel üretim farklarını net bir şekilde ortaya koymakta ve bölgesel olarak hangi ülkelerin bilimsel araştırmalara daha fazla katkıda bulunduğunu göstermektedir. Haritada renklerin koyuluğu, o ülkenin bilimsel üretim miktarını temsil etmektedir. Daha koyu renkler, daha yüksek bilimsel üretim miktarını, daha açık renkler ise daha düşük bilimsel üretim miktarını göstermektedir. Harita, bilimsel üretimin yoğunlaştığı bölgeler olarak Çin ve ABD en önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemizde, Endüstri 5.0 ile 2016- 2023 yılları arasında gerçekleştirilen bilimsel üretimlerin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. En çok atıf yapılan ülkeler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.
En çok atıf yapılan Ülkeler

Ülke	Toplam Atıf Sayısı	Ort. Makale Atıf Sayısı
Çin	1287	15,00
Amerika Birleşik Devletleri	674	28,10
İtalya	636	8,80
Avustralya	533	29,60
Yeni Zelanda	524	131,00
Hindistan	489	8,60
Kore	410	22,80
Almanya	263	9,40
Birleşik Krallık	254	6,20
Kanada	230	20,90

Tablo 3, belirli ülkelerin bilimsel makalelerinin atıf almadaki başarısını ve etkisini gösteriyor. En çok bilimsel üretim gerçekleştiren ülke Çin olduğu için en çok atıf alan ülkede, Çin olmuştur. Fakat Çin'in ortalama makale başına atıf sayısı istenilen düzeyde değildir. Yeni Zelanda, makale başına ortalama atıf sayısının en yüksek olduğu ülkedir. Bu durum Yeni Zelanda da gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların çok etkili olduğunu göstermektedir.

Üretken ve Etkili Dergiler

En verimli ilk 10 dergi sıralamasında ilk sırada “*Sustainability*”, en çok atıf alan ilk 10 dergi sıralamasında ise “*Journal of Manufacturing Systems*” dergisi yer almaktadır. En verimli dergi sıralaması Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.
En Verimli 10 Dergi

Dergi	İndeks			Toplam Atıf Sayısı	Yayın Sayısı	Yayın Başlangıç Yılı
	h	g	m			
<i>Journal of Manufacturing Systems</i>	9	14	2,250	788	14	2021
<i>Sustainability</i>	10	24	1,667	611	40	2019
<i>Journal of Industrial Information Integration</i>	4	6	1,333	442	6	2022
<i>IEEE Transactions on Industrial Informatics</i>	12	17	3,000	348	28	2021
<i>Applied Sciences-Basel</i>	7	16	1,400	274	29	2020
<i>International Journal of Production Research</i>	8	15	4,000	253	22	2023
<i>Journal of the Knowledge Economy</i>	5	7	1,250	246	7	2021
<i>Sensors</i>	9	13	1,800	200	28	2020
<i>Omics-A Journal of Integrative Biology</i>	2	3	0,286	198	3	2018
<i>Information Systems Frontiers</i>	4	10	0,800	189	10	2020

Bu araştırmada, Bibliyometrik analizinin, 2016- 2023 yılları arasında yapılmasına rağmen, Tablo 4’te, en verimli on derginin yayın başlangıç yılının, 2018 olduğu belirlenmiştir. Yayın yapan ve en çok atıf alan ilk 10 dergi Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5.
Yayın Yapan ve En Çok Atıf Alan İlk 10 Dergi

Dergi	İndeks			Toplam Atıf Sayısı	Yayın Başlangıç	
	h	g	m		Sayısı	Yılı
<i>Sustainability</i>	10	24	1,667	611	40	2019
<i>Applied Sciences-Basel</i>	7	16	1,4	274	29	2020
<i>IEEE Transactions on Industrial Informatics</i>	12	17	3	348	28	2021
<i>Sensors</i>	9	13	1,8	200	28	2020
<i>International Journal of Production Research</i>	8	15	4	253	22	2023
<i>Journal of Manufacturing Systems</i>	9	14	2,25	788	14	2021
<i>Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences</i>	3	3	1	20	14	2022
<i>IEEE Access</i>	5	8	1,25	72	13	2021
<i>IFAC Papers on line</i>	3	5	0,5	36	13	2019
<i>Computers&Industrial Engineering</i>	6	10	1,5	120	12	2021

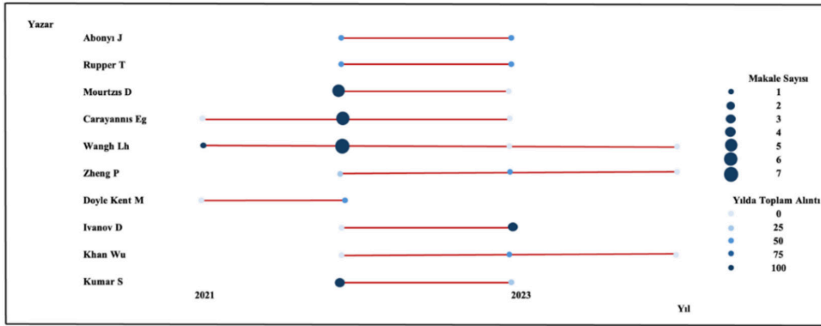
Tablo 5’te görüleceği gibi yayın yapan ve en çok atıf alan ilk on dergi içerisinde, ilk sırada “*Sustainability*” gelmektedir. Yine, Tablo 5’te, ilk yayın başlangıç yılı 2019 olan dergilere rağmen ilk yayın yılı daha geç, yani 2021 yılı olan “*IEEE Transactions on Industrial Informatics*”, h-indeksi en yüksek dergi olarak belirlenmiştir.

En Üretken ve Etkili Yazarlar

Zamanla yazarların üretkenliği açısından değişim, Şekil 3’te verilmiştir. Şekil 3’te Wang LH en çok atıf alan yazar olarak yer almaktadır.

Şekil 3.

Zaman İçinde Yazar Üretkenliği

Şekil 3, yazarların yıllara göre makale üretkenliklerini ve bu makalelerin akademik toplulukta aldığı yankıyı görselleştirerek, araştırma faaliyetlerinin zaman içerisindeki seyrini anlamak için önemli bir araç sunmaktadır.

En yüksek atıf alan yazarlar, Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6.

En çok Atıf Alan Yazarlar

Yazarlar	İndeks			Yayın		Başlangıç Yılı
	<i>h</i>	<i>g</i>	<i>m</i>	Toplam Atıf Sayısı	Sayı	
Wang LH	6	7	1,5	680	7	2021
Lu YQ	2	2	0,5	466	2	2021
Xu X	2	2	0,5	466	2	2021
Dev K	3	4	1	375	4	2022
Nahavandi S	2	2	0,333	356	2	2019
Deepa N	1	1	0,333	354	1	2022
Gadekallu TR	1	1	0,333	354	1	2022
Liyanage M	1	1	0,333	354	1	2022
Maddikunta PKR	1	1	0,333	354	1	2022
Pham QV	1	1	0,333	354	1	2022

Tablo 6, akademik dünyada yazarların yayın sayısı, atıf sayısı ve atıf yoğunluğu gibi önemli performans göstergelerini detaylı bir şekilde analiz etmek için kullanılmaktadır. Wang LH en yüksek toplam atıf sayısına ve en yüksek *m*-indeks değerine sahip, bu da *h*-indeksinin yıllık olarak hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Lu YQ ve Xu X, benzer atıf ve yayın sayısına sahip ve *h*-indekslerini yılda ortalama 0,5 artıran yazarlardır. Diğer yazarlar daha düşük *h*-indeks ve *g*-indeks değerlerine sahip olup, tek veya birkaç yayınları olmasına rağmen yüksek atıf sayılarına ulaşmışlardır. Ancak bu yazarların *m*-indeks değerleri düşük, yani *h*-indekslerinin yıllık artışı yavaş anlamına gelmektedir.

En Etkili Makaleler

En çok atıf alan 25 makale sıralaması Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7’e göre “Industry 5.0: A Survey on Enabling Technologies and Potential Applications” makalesi ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 7

En Çok Atıf Alan 25 Makale

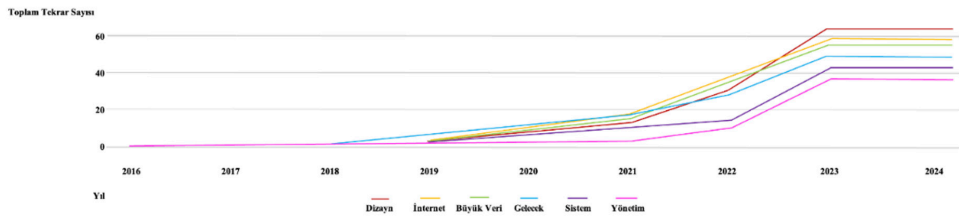
<i>Makale</i>	<i>Toplam Atıf Sayısı</i>	<i>Yıllık Ort. Atıf Sayısı</i>	<i>Normalleştirilmiş Atıf Sayısı</i>
Maddikunta Pkr, 2022, J Ind Inf Integr	354	118,00	23,52
Xu X, 2021, J Manuf Syst	351	87,85	15,31
Nahavandi S, 2019, Sustainability-Basel	353	58,83	6,60
Choi Tm, 2022, Prod Oper Manag	140	46,67	9,30
Ivanov D, 2023, Int J Prod Res	89	44,50	24,20
Lu Yq, 2022, J Manuf Syst	115	38,33	7,64
Javed Ar, 2022, Cities	114	38,00	7,57
Yin S, 2022, J Clean Prod	106	35,33	7,04
Leng Jw, 2022, J Manuf Syst	100	33,33	6,64
Longo F, 2020, Appl Sci-Basel	151	30,20	4,31
Hassoun A, 2023, Crit Rev Food Sci	59	29,50	16,05
Pillai Sg, 2021, Int J Hosp Manag	114	28,50	4,97
Özdemir V, 2018, Omics	196	28,00	2,00
Zambon I, 2019, Processes	156	26,00	2,92
Huang Sh, 2022, J Manuf Syst	77	25,67	5,12
Ivanov D, 2022, Transport Res E-Log	74	24,67	4,92
Carayannis Eg, 2022, J Knowl Econ	71	23,67	4,72
Akundi A, 2022, Appl Syst Innov	64	21,33	4,25
Al-Qaness Maa, 2023, Ieee T Ind Inform	42	21,00	11,42
Bednar Pm, 2020, Inform Syst Front	103	20,60	2,94
Bhat Sa, 2022, Agriculture-Basel	61	20,33	4,05
Mourtzis D, 2022, Energies	60	20,00	3,99

Mourtzis D, 2022, Energies	60	20,00	3,99
Xu Ld, 2022, Inform Syst Front	59	19,67	3,92
Adel A, 2022, J Cloud Comput-Adv S	56	18,67	3,72
Aslam F, 2020, Information	90	18,00	2,57

Şekil 4, kelimelerin ne sıklıkta kullanıldığının zaman içindeki değişimini anlamak için yapılan çalışmayı ifade etmektedir.

Şekil 4.

Kelimelerin Kullanım Sıklığı

Şekil 4'te görüleceği gibi, daha önceden belirlenen, makale sayısında 2021 yılından itibaren gerçekleşen hızlı artışlar, kelime kullanım sıklığını da artırmıştır.

Ağ Analizi

Görselleştirme, çalışma birliktelikleri, yazar anahtar kelime eşzamanlılıkları ve bibliyografik bağlantı ağları açısından karmaşık ve büyük bibliyografik ağları incelemek için tanınmış bir araçtır (Lluch & Velasco, 2009).

Düğümler (Noktalar): Her bir düğüm, bir yazarı temsil eder.

Renkler: Benzer renkteki düğümler, birlikte çalışan yazar gruplarını veya kümelerini temsil eder. Bu gruplar, ortak çalışmalar veya araştırma alanları açısından birbirine yakın olan yazarları gösterir.

Bağlantılar (Kenarlar): Yazarlar arasındaki iş birliğini temsil eder. Bir yazar ile bir başka yazar arasında bağlantı varsa, bu yazarların birlikte çalıştığı anlamına gelir.

Düğümlerin Büyüklüğü: Yazarların iş birliği yoğunluğunu veya merkezietini gösterebilir. Büyük düğümler genellikle daha fazla iş birliği yapan veya merkezi konumda bulunan yazarları temsil eder.

Bu çalışmada ağ analizi, Endüstri 5.0'daki temel kümeleri belirlemek amacıyla "VOSviewer" yazılımı ve "R studio" kullanılarak gerçekleştirilmiştir, temel olarak kavramsal yapıya odaklanılmaktadır.

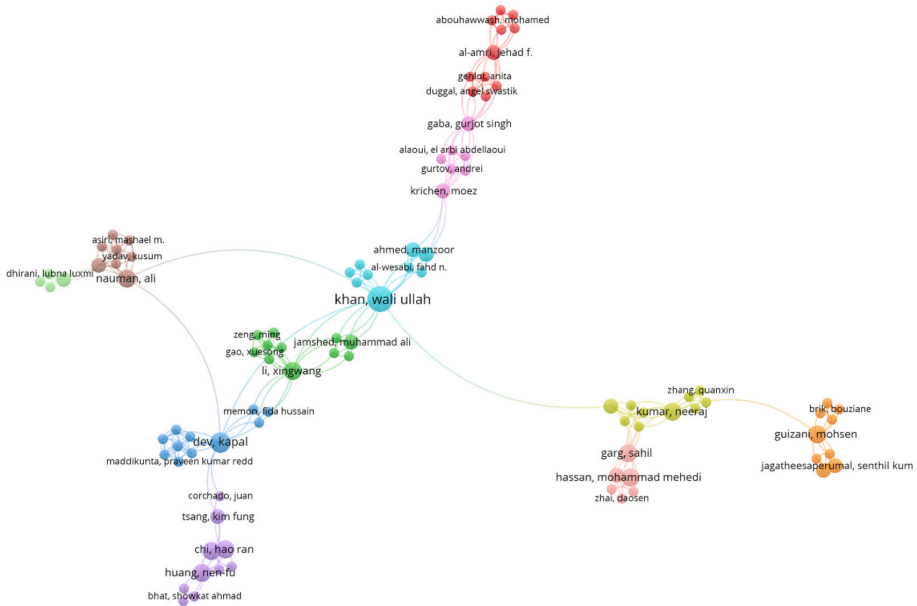
Ortak Yazar Analizi

Ortak Yazar Analizi, yazarlar arasındaki iş birliğini anlamak ve bilimsel iş birliği ağlarını analiz etmek için etkili bir yöntem sunmaktadır. Ortak yazar analizi Şekil 5'te sunulmuştur. Şekil 5'te görüleceği gibi yazar, Khan Wali Ullah görselin merkezinde yer alan ve pek çok yazarla bağlantısı olan anahtar bir kişidir. Farklı gruplarla bağlantılar kurmuş, diğer bir deyişle farklı araştırma grupları veya yazar kümeleri arasında iş birliğini sağlamıştır. Bu yazarın diğer birçok bilim insanı ile ortak çalışmaları olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tür analizler, bilimsel topluluklarda kimlerin birlikte çalıştığını ve iş birliği ağlarının nasıl oluştuğunu anlamak için önemlidir. Merkezdeki yazarlar, genellikle daha fazla iş birliği yapmış ve bilimsel ağlarda önemli bir yer tutan kişilerdir. Benzer renkteki kümeler, genellikle aynı veya benzer araştırma alanlarında çalışan yazarları temsil eder. Bu, belirli bir konudaki uzmanlık alanlarını belirlemek için kullanılabilir.

Şekil 5.

Ortak Yazar Analizi

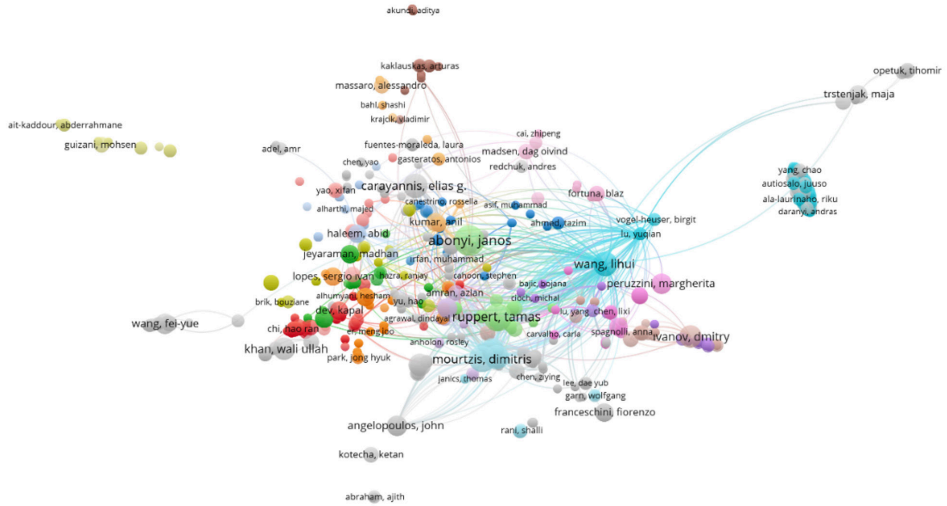
Yazar Atıf Analizi

Yazar Atıf Analizi, belirli bir araştırma alanında en etkili yazarları, iş birliği ağlarını ve atıf dinamiklerini anlamak için oldukça açıklayıcı bir analiz türüdür. Yazar atıf analizi Şekil 6'da sunulmuştur. Şekil 6'da görüldüğü gibi merkezde yer alan ve büyük düğümlerle temsil edilen yazarlar "Abonyi, Janos", "Carayannis, Elias G.", "Rupert, Tamas", "Wang, Lihui" bu alandaki en fazla atıf alan ve

dolayısıyla en etkili yazarlar olmaktadır. Merkezdeki yazarlar arasında yoğun bağlantılar mevcut, bu da bu yazarların birbirlerine sıkça atıfta bulunduğunu veya ortak çalışmalara imza attığını göstermektedir. Analizin sol üst köşesinde ve sağ üst köşesinde yer alan daha izole düğümler "Guizani, Mohsen", "Trstenjak, Maja" ana kümeden daha bağımsız çalışan veya daha az atıf alan yazarları temsil etmektedir.

Şekil 6.

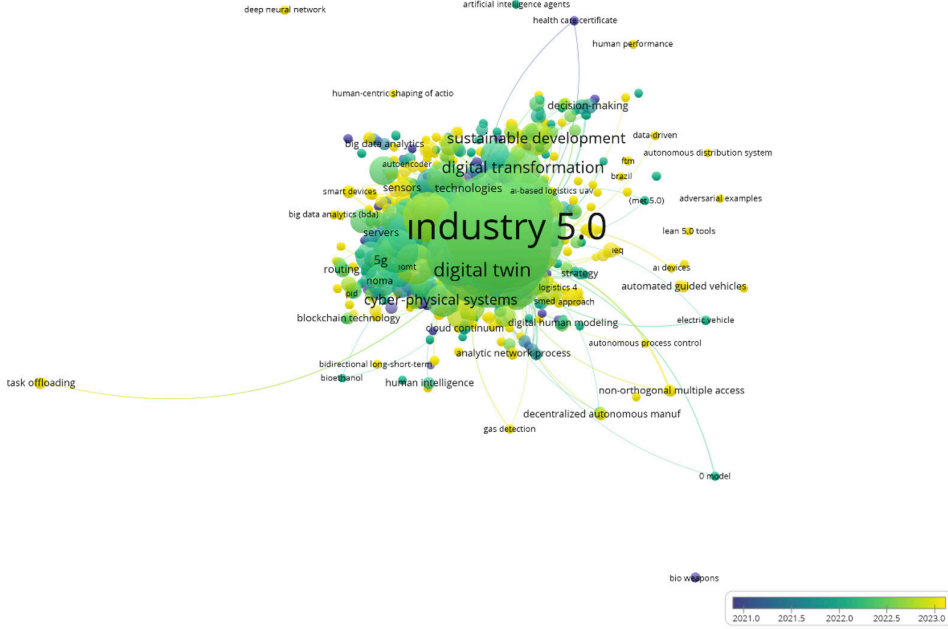
Yazar Atıf Analizi

Anahtar Sözcük Analizi

Anahtar sözcük analizi, akademik literatürdeki trendleri ve belirli konular arasındaki ilişkiyi anlamak için kullanılmaktadır. Anahtar kelimelerin büyüklüğü, sıklığını; aralarındaki çizgilerin yoğunluğu ise bağlantılarının gücünü temsil etmektedir. Anahtar sözcük analizi, Şekil 7'de sunulmuştur. Şekil 7'de görüldüğü gibi en büyük ve en merkezi kelimeler "industry 5.0", "digital twin", "cyber-physical systems" ve "digital transformation". Bu kelimeler, analiz edilen makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimeler ve birbirleriyle en fazla ilişkili olan konular olarak yer almaktadır. "Sustainable, development, big data, sensors, human-centric" gibi kelimeler de öne çıkmaktadır. Bu kelimeler, merkezi temalarla doğrudan ilişkili ve bu konular etrafında birçok çalışma yapılmıştır. Şekil 7, renk skalası 2021'den 2023'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu, belirli anahtar kelimelerin hangi yıllarda daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Renklerin yoğunluğu, zaman içindeki trendleri görselleştirmektedir.

Şekil 7. Anahtar Sözcük Analizi

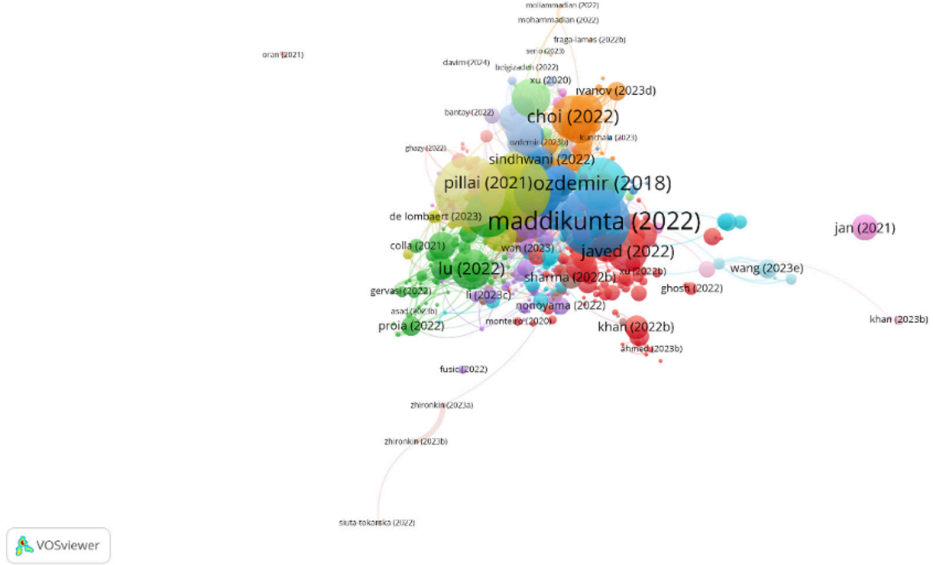
Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

Metinlerin bibliyografik eşleşme analizi, belirli bir araştırma alanındaki önemli çalışmaların ve yazarların belirlenmesine, bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin anlaşılmasına ve araştırma trendlerinin izlenmesine yardımcı olmaktadır. Metinlerin bibliyografik eşleşme analizi, Şekil 8’de sunulmuştur. Şekil 8’de görüleceği gibi en merkezi yazarlar olarak "Maddikunta ve ark. (2022)", "Pillai ve ark. (2021)", "Özdemir ve Hekim (2018)", "Liu ve ark. (2022)" ve "Choi ve ark. (2022)" gibi isimler yer almaktadır. Bu yazarlar, analiz edilen makalelerde en fazla atıf alan ve en çok ilişkilendirilen kişilerdir. Grafik, farklı renklerde kümeler göstermektedir. Bu kümeler, belirli yazarların veya çalışmaların birbirleriyle daha sık atıf aldığını ve bu nedenle belirli temalar veya konular etrafında gruplaştığını göstermektedir. Daha kalın ve yoğun çizgiler, daha güçlü ilişkilere işaret etmektedir. Maddikunta ve ark. (2022) ile diğer merkezi yazarlar arasında güçlü bağlantılar bulunmaktadır, bu da bu yazarın çalışmalarının geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Grafiğin kenarında yer alan yazarlar, merkezi yazarlarla daha az bağlantıya sahip olan veya daha az atıf alan çalışmaları temsil etmektedir. Yazar isimlerinin yanında yer alan sayılar, çalışmaların yayımlandığı yılları göstermektedir. Bu da analiz edilen makalelerin zaman içindeki dağılımını anlamaya yardımcı olmaktadır.

Şekil 8.

Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

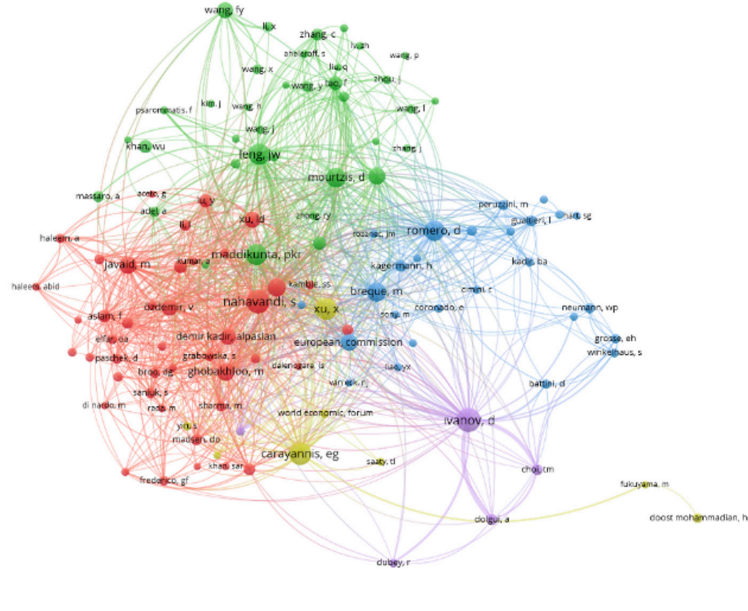
Yazarların Eş Atıf Analizi

Yazarların eş atıf analizi, belirli bir araştırma alanındaki önemli yazarları ve çalışmaların nasıl ilişkilendirildiğini anlamak için kullanılmaktadır. Eş atıf analizi, araştırma trendlerini ve akademik iş birliği ağlarını ortaya çıkarır, böylece araştırmacılar önemli çalışmaları ve iş birliklerini daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Yazarların eş atıf analizi Şekil 9'da sunulmuştur. Şekil 9'da görüleceği gibi grafik, farklı renklerde kümelenmiş yazarları göstermektedir. Her renk, belirli yazar gruplarını ve bunların birlikte atıf aldıklarını gösterir. En büyük ve en merkezi yazarlar, analiz edilen makalelerde en sık atıf alan ve diğer yazarlarla en fazla ilişkilendirilen kişileri oluşturmaktadır. Kırmızı küme: "Maddikunta, PKR", "Nahavandi, S", "Ozdemir, V", "Javed, A" gibi yazarları içerir. Bu yazarlar arasında yoğun bir ilişki bulunmaktadır. Yeşil küme: "Leng, J", "Mourtzis, D", "Wang, P" gibi yazarları içermektedir. Mavi küme: "Romero, D", "Ivanov, D", "Bregue, M" gibi yazarları içermektedir. Diğer renklerdeki kümeler, daha küçük ve daha az ilişkili yazar gruplarını temsil etmektedir. Yazarlar arasındaki çizgiler, bu yazarların birlikte atıf aldıklarını gösterir. Daha kalın ve yoğun çizgiler, daha güçlü ilişkilere işaret etmektedir. Örneğin, kırmızı kümelenmedeki yazarlar arasında birçok yoğun çizgi bulunmakta, bu da bu yazarların birbirleriyle sıkça ilişkilendirildiğini göstermektedir. Merkezi yazarlar, diğer yazarlarla daha fazla bağlantıya sahiptir ve grafiğin ortasında yer almaktadır. Örneğin, "Maddikunta, PKR" merkezi bir konumda olup birçok yazarla ilişkili hale gelmektedir. Kenarlardaki yazarlar, merkezi yazarlarla daha az bağlantıya

sahip olan veya daha az atıf alan çalışmaları temsil etmektedir. Örneğin, "Doost Mohammadian, H" gibi yazarlar kenarda yer almakta ve merkezi kümelerle daha az bağlantılıdır. Grafikteki bağlantıların yoğunluğu, yazarlar arasındaki iş birliğinin veya atıf ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Kümeler arasındaki yoğun bağlantılar, belirli konuların veya araştırma alanlarının ne kadar iç içe geçtiğini ve yazarlar arasındaki iş birliğini yansıtmaktadır.

Şekil 9.

Yazarların Eş Atıf Analizi

SONUÇ

Bu araştırma, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlikle ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan çalışma, 2011'li yılların başlarından itibaren Endüstri 4.0 konseptinin sürdürülebilirlik bağlamında giderek artan bir ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Araştırma, bu konudaki literatürdeki ana eğilimleri, en çok atıf alan makaleleri, önemli yazarları ve anahtar kavramları belirlemek için bibliyometrik analiz yöntemlerini kullanmıştır. Analiz sonuçları, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik odaklı araştırmalarda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların sayısındaki artış, 2020 yılından itibaren belirgin bir şekilde gözlenmiştir. En çok atıf alan makaleler ve önemli yazarlar, Endüstri 5.0 ile sürdürülebilirlik arasındaki bağlantıyı daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Sonuçlar, dört temel bulguya işaret etmektedir. Endüstri 5.0 konusundaki literatür, 2022'den itibaren belirgin bir ivme kazanmıştır.

Araştırmamızda, Endüstri 5.0'ı bir kavram olarak geliştirmek ve bu alandaki etkenleri ve bileşenleri belirlemek açısından, 2020 yılını belirleyici bir dönem olarak tanımladık. İkinci olarak, Çoğu makalenin Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya'dan geldiğini belirtmek önemlidir. Bu ülkelerin her biri, ekonomilerini daha sürdürülebilir bir yol üzerinde değiştirmenin gerekliliğini kabul etmektedir. Bu nedenle, iş güvenliğini korumak için sürdürülebilirlik ve teknoloji kullanımına daha fazla odaklanan yeni bir kalkınma paradigmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, yayımlanan makale sayıları, Endüstri 5.0 gibi daha ileri konulara yönelik bilimsel araştırma faaliyetlerinin canlılığını yansıtmaktadır. Üçüncü olarak, Endüstri 5.0 alanında en sık yayın yapan ve en çok atıf alan dergiler sıralamasında “*Journal of Manufacturing Systems*” ve “*Sustainability*” yer almaktadır. Dördüncü olarak, literatür incelemesi, Endüstri 4.0 ve ilişkili teknolojilerle, sürdürülebilir kalkınma arasındaki bağlantıları açıkça göstermektedir. Ancak, ücretler, çalışma koşulları, iş memnuniyeti ve istihdam gibi iş sonuçlarına dair konular daha az vurgulanmıştır. Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a geçiş, insan odaklı teknolojilere doğru bir hareket olarak tanımlanabilir, bu da iş gücü reaksiyonu ve teknoloji ile iş gücü tamamlayıcılığı gibi konuların daha fazla önem kazanmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik alanındaki bilimsel araştırmalara katkı sağlamak ve gelecekteki çalışmalara rehberlik etmek amacıyla yapılmıştır. Bu alandaki literatürdeki boşlukları doldurmak ve daha fazla araştırma yapmak isteyen akademisyenlere yönelik bir temel oluşturmayı hedeflemektedir. Araştırma sonucunda, ülkemizde, Endüstri 5.0 ve Sürdürülebilirlik ile ilgili yapılan çalışmaların istenilen düzeyde olmadığı, daha fazla nitelikli çalışmaların yapılması ve bu konuda dünyada etkili bilim insanlarının yetiştirilmesi gerektiği önerilmektedir.

“Endüstri 5.0 ile Sürdürülebilirliğin Sağlanması: Bir Bibliyometrik Analiz” başlıklı bu çalışma, Endüstri 5.0'ın sürdürülebilirlik bağlamındaki rolünü anlamak için önemli bir adımdır. Bu bağlamda, gelecek araştırmacılara rehberlik edebilecek potansiyel konular ve yöntemler; Derinlemesine İnceleme, Sektörel Uygulamalar, Teknolojik İnovasyonlar, Toplumsal Etkiler olarak yer almaktadır. Bu önerilere dayalı olarak, gelecekteki araştırmacıları, Endüstri 5.0 ve Sürdürülebilirlik arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılması ve bu alanda daha derinlemesine bilgi sağlanması için çeşitli alanlarda çalışmaya teşvik etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Al, U. (2014). Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: Atıf dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara.
- Aydoğmuş, U.; Engin, O. (2021). Endüstri 4.0 Sürecinde Ağırlama Sektörüne Yönelik Uygulamaların İncelemesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 851 - 874. DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v13i3013
- Ben Youssef, A., & Mejri, I. (2023). Linking digital technologies to sustainability through industry 5.0: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 15(9), 7465.
- Bibby, L., Dehe, B. (2018). Defining and assessing industry 4.0 maturity levels—case of the defence sector. *Production Planning & Control*, 29:12, 1030-1043.
- Chiu, Y. C., Cheng, F. T., Huang H.C. (2017). Developing a factory-wide intelligent predictive maintenance system based on Industry 4.0. *Journal of the Chinese Institute of Engineers*, 40.7. 562-571.
- Choi, T. M., Kumar, S., Yue, X., & Chan, H. L. (2022). Disruptive technologies and operations management in the Industry 4.0 era and beyond. *Production and Operations Management*, 31(1), 9-31.
- Çapcıoğlu, İ., & Anık, H. (2021). Sanayi devrimi'nden endüstri 4.0'a: dijitalleşme ve dijital dünyada dinin statüsü. *Tevilat*, 2(1), 27-43.
- De Nicola, B., (2009). Bibliometrics and citation analysis: from the Science citation index to cybermetrics. *Scarecrow Press*. 417. ISBN 0810867133.
- Elangovan, U. (2021). Industry 5.0: The future of the industrial economy. USA: CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781003190677>
- Engin, O. & Engin, B. (2018). Hybrid flow shop with multiprocessor task scheduling based on earliness and tardiness penalties, *Journal of Enterprise Information Management*, 31 (6), 925-936. <https://doi.org/10.1108/JEIM-04-2017-0051>
- European Commission (2021). Industry 5.0. Erişim adresi: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/468a892a-5097-11eb-b59f-01aa75ed71a1/#>
- Fraunhofer, IAO, (2013). Produktionsarbeit der Zukunft-Industrie 4.0. Fraunhofer IAO. Erişim adresi: https://www.busol.de/Fraunhofer-IAO-Studie_Produktionsarbeit_der_Zukunft-Industrie_4_0.pdf
- Godin, B. (2006). On the origins of bibliometrics. *Scientometrics*, 68(1), 109-133.

- Haleem, A., and Javaid, M. (2019). “Additive manufacturing applications in industry 4.0: a review”. *Journal of Industrial Integration and Management*. 4(04). 1930001.
- Kökçam, A.H., Erden, C., Demir, A.S., Kurnaz, T.F. (2024) Bibliometric analysis of artificial intelligence techniques for predicting soil liquefaction: insights and MCDM evaluation. *Natural Hazards*. <https://doi.org/10.1007/s11069-024-06630-0>
- Lee, J. (2013). “Industry 4.0 in Big Data Environment.” *German Harting Magazine* 1. 8–10.
- Lee, C.C., Qim, Shuai, Li, Y. (2022). Does industrial robot application promote green technology innovation in the manufacturing industry? *Technological Forecasting and Social Change*. 183. 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121893>
- Lluch, J., O., Velasco, E., Lopez, M., Haba, J. (2009). Coauthorship and citation networks in Spanish history of science research. *Scientometrics*, 80 (2), 373383.
- Liu, S., Sun, Y., Zheng, P., Lu, Y., & Bao, J. (2022). Establishing a reliable mechanism model of the digital twin machining system: An adaptive evaluation network approach. *Journal of Manufacturing Systems*, 62, 390-401.
- Maddikunta, P. K. R., Pham, Q. V., Prabadevi, B., Deepa, N., Dev, K., Gadekallu, T. R., ... & Liyanage, M. (2022). Industry 5.0: A survey on enabling technologies and potential applications. *Journal of industrial information integration*, 26, 100257.
- Manzak, R., Engin, O. (2023). Akıllı fabrikalarda çizelgeleme yöntemlerinin analizi, *Verimlilik Dergisi*, 57(4), 761-774. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1136778>
- Momenta (2022) Digital Delivered, “Industry 5.0 Purpose-Driven Technology Adoption for People and the Planet”. Erişim adresi: <https://www.momenta.one/hubfs/Resources/Reports-and-Surveys/MomentaIndustry%205.0-Report-2022.pdf>
- Noyons, E.C.M.; Moed, H.F.; Luwel, M. (1999), Combining mapping and citation analysis for evaluative bibliometric purposes: A bibliometric study. *J. Am. Soc. Inf. Sci.*, 50, 115–131.
- Pillai, S. G., Haldorai, K., Seo, W. S., & Kim, W. G. (2021). COVID-19 and hospitality 5.0: Redefining hospitality operations. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102869.
- Özdemir, V., & Hekim, N. (2018). Birth of industry 5.0: Making sense of big data with artificial intelligence, “the internet of things” and next-generation technology policy. *Omics: a journal of integrative biology*, 22(1), 65-76.

Sarıcan, B., & Engin, O. (2024). Makine Çizelgeleme Problemlerinin Çözümünde Pekiştirmeli Öğrenme Etkisinin Analizi. *ALKÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 6(2), 116-140. <https://doi.org/10.46740/alku.1390397>

Schulze, U., M. Aanestad, M. Mähring, C. Østerlund, and K. Riemer (2018). Living with Monsters? Social Implications of Algorithmic Phenomena, Hybrid Agency, and the Performativity of Technology, Proceedings of IFIP WG 8.2 Working Conference on the Interaction of Information Systems and the Organization. San Francisco. CA. USA. December 11–12.2018.

Smith, J. (2023). A Metamodel for Designing Assessment Models to Support Transition of Production Systems Towards Industry 5.0. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 10(3), 45-60.

Sözen, M., & Mescioğlu, T. (2019), Endüstri 4.0'ın itici güçlerinin Türkiye ve Çin üzerindeki etkileri. *International Journal of Social Inquiry*, 12/1, 287-315.

T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. 2018. *Türkiye'nin Sanayi Devrimi, Dijital Türkiye, Yol Haritası* https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Dijital-Turkiye-Yol-Haritasi.pdf. Son erişim tarihi: 17 Aralık 2024.

Üsdiken, B., & Pasadeos, Y. (1993). Türkiye'de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2), 73-93

Xu, X. (2017). Machine tool 4.0 for the new era of manufacturing. *Int J Adv Manuf Technol* 92, 1893–1900. <https://doi.org/10.1007/s00170-017-0300-7>

Xu, X., Lu, Y., Vogel-Heuser B. (2021). “Industry 4.0 and Industry 5.0—Inception, conception and perception”. *Journal of Manufacturing Systems*. 61, 530-535. <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2021.10.006>

Vogt, J. (2021). Where is the human got to go? Artificial intelligence, machine learning, big data, digitalisation, and human–robot interaction in Industry 4.0 and 5.0. *AI & SOCIETY*. 36. 1083–1087.

United Nations (2024), Academic impact, sustainability, <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability>

Yetkin, E. G., & Coşkun, K. (2021). Endüstri 5.0 (Toplum 5.0) ve Mimarlık. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 347-353.

Zengin, A.Y., Zengin, R. B. (2021). Sosyal 5.0 ve Pazarlama 5.0 Kapsamında Yeşil Pazarlama Anlayışı. Duvar Yayınları. İzmir.

TÜRKİYE’NİN AFRIKA’DAKİ DİJİTAL DİPLOMASİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ¹

Mehmet Can TOKMAK
Balıkesir Üniversitesi, Türkiye
mehmetcantokmak@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8441-8716>

<i>Atf</i>	TOKMAK, M. C. (2025). TÜRKİYE’NİN AFRIKA’DAKİ DİJİTAL DİPLOMASİ FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1), 47-72.
------------	---

ÖZ

Güçlü olup çevreye hükmetmek, daha iyi yaşam standartlarını sağlayabilmek ve zenginliğe ulaşmak gibi istekler insanlar, gruplar, toplumlar ve devletler açısından oldukça zor ve karmaşık süreçlerin gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Küreselleşme süreçleri neticesinde dünyada birçok olgu değişim göstermiştir. Özellikle iletişim alanında gerçekleşen yeniliklerle toplumlar arasındaki bağlantılar artmaktadır. Böylece devletlerin toplumlarla kurmaya çalıştığı ilişkilerde daha yapıcı, anlaşmaya ve uzlaşmaya dayalı etkileşimli politikalar üretme çabaları artmaya başlamış, klasik diplomasiye alternatif olarak kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi anlayışından sıklıkla yararlanılmaya başlanmaktadır. Devletlerin bu anlayışı gerçekleştirebilmesi için algı, sorun ve kriz yönetimi, imaj ve itibar, medya ilişkileri gibi halkla ilişkilerin disiplinin de temel bakış açısında olan yöntemlerden yararlandığı belirlenmektedir. Küreselleşme sürecinde toplumları etkileyen durumlar arasında dijital ortamlardaki yenilikler öne çıkmaktadır. Devletler yabancı toplumlara erişmek ve kendilerine ait değerlerin başında gelen kültür, eğitim, bilim, sağlık, insani, vb. alanlardaki faaliyetlerini aktarabilmek için uluslararası yayıncılık kuruluşlarının dijital platformları ile kendi kurumlarının dijital ortamlarından yararlanmaya başlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı Türkiye’nin Afrika kıtasına yönelik gerçekleştirdiği diplomasi çalışmalarının dijital ortamlara ne şekilde aktarıldığı ve temel çalışma alanlarının belirlenmesidir. Dijital ortamlarda yer alan bulguların incelenmesinde içerik analizi yönteminden faydalanılmaktadır. Durum çalışması özelliğinde olan

¹ Bu çalışma Mehmet Can Tokmak tarafından Prof. Dr. Emine Yavaşgel danışmanlığında yazılan ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Türkiye’nin Dijital Diplomasi Perspektifi: Afrika Çalışması” isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi: 13.09.2024 / Kabul Tarihi: 21.11.2024, DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1003

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

araştırma verilerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, TİKA YEE, YTB ile uluslararası yayıncılık kurumları TRT World ve Anadolu Ajansı İngilizceden ulaşılmaktadır. Ekonomik, kültürel, toplumsal ve politik kategorilere uygun olarak ‘MAXQDA 24’ programı ile içeriksel analizler gerçekleştirilmektedir. Bulguların incelenmesi neticesinde Türkiye’nin kıtada ne tür çalışmalar gerçekleştirdiği, hangi konulara odaklandığı, faaliyetlerinde hangi kurumları kullandığı ve bunların dijital ortamlarda ne şekilde dünya kamuoyuna aktarıldığı konusunda çeşitli çıkarımlara ve sonuçlara ulaşılmaktadır. Araştırma sonucunda Türkiye’nin Afrika kıtasının genelini ele alan dijital diplomasi içeriklerinde en fazla bulgunun politik kategorisinde olduğu bu kategoriye sırasıyla kültürel, toplumsal ve ekonomik başlıklarının takip ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Diplomasi, Halkla İlişkiler, Afrika, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Küreselleşme.*

ANALYSIS OF TURKEY’S DIGITAL DIPLOMACY ACTIVITIES IN THE AFRICA

ABSTRACT

The pursuit of power, dominance over the environment, improved living standards, and wealth entails complex and challenging processes for individuals, groups, societies, and states. The processes of globalization have brought about significant transformations in various phenomena worldwide. Innovations, particularly in the field of communication, have enhanced connections among societies. Consequently, efforts to establish more constructive, negotiation- and consensus-based interactive policies in state-society relations have intensified. In this context, public diplomacy and cultural diplomacy have increasingly been adopted as alternatives to traditional diplomacy. For states to implement these approaches effectively, they utilize methods grounded in the core perspectives of public relations, such as perception management, crisis management, image and reputation building, and media relations. Among the factors influencing societies in the globalization process, innovations in digital environments stand out. States have begun leveraging digital platforms of international broadcasting organizations as well as their own institutions’ digital channels to reach foreign societies and disseminate their core values and activities in fields such as culture, education, science, health, and humanitarian efforts. This study aims to analyze how Turkey’s diplomatic initiatives targeting the African continent are conveyed in digital environments and to identify their primary areas of focus. The content analysis method is employed to examine the findings available in digital platforms. The data for this case study are derived from the digital platforms of the Republic of Turkey’s Ministry of Foreign Affairs, TİKA (Turkish Cooperation and Coordination Agency), Yunus Emre Institute (YEE),

Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB), and international broadcasting organizations such as TRT World and Anadolu Agency. Content analyses are conducted using the “MAXQDA 24” software, categorizing data into economic, cultural, social, and political dimensions. The study’s findings reveal various insights into Turkey’s initiatives in Africa, including the types of activities conducted, their areas of focus, the institutions involved, and how these efforts are presented to the global audience through digital platforms. The results indicate that Turkey’s digital diplomacy content addressing the African continent predominantly falls within the political category, followed by cultural, social, and economic themes, respectively.

Keywords: *Digital Diplomacy, Public Relations, Africa, Public Diplomacy, Soft Power, Globalization.*

GİRİŞ

Küreselleşme kavramının gelişim süreçleri, nedenleri ve sonuçları incelendiğinde ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik olgular öne çıkmaktadır. Bu süreçte, özellikle ekonomik ve politik alanlardaki sonuçlar dikkat çekmektedir. Modern dünyada, devletler ve toplumlar arasındaki bağlar geçmişe kıyasla daha kolay kurulmaktadır. Küreselleşme, dünyanın uzak noktalarındaki bireylerin etkileşimlerini kolaylaştırmıştır. Etkileşimlerin ve uluslararası genişlemenin artması, milli sınırların önemini azaltmıştır. Bu durum, farklı toplumların daha hızlı bütünleşmesine ve sermaye açısından bağımlılık ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Weiss, 2000, s. 3).

İnsanların daha iyi şartlarda yaşama isteği, kişisel olarak gelişim odaklı olması ve değişimlere uyum sağlayabilen yapısı medeniyetlerin ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Toplumların bir araya gelmesiyle oluşan devletlerin temel hedeflerinin başında güçlü olmak ve çevresine hükmetmek bulunmaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirmek devletlerarası ortaya çıkan çıkar çatışması diplomatik uzlaşa ile çözülemediğinde savaşa başvurulabilmektedir. Özellikle 20. yüzyıldaki çatışma ortamı I. ve II. Dünya Savaşı’nın çıkmasına ve doğal olarak da birçok insanın ve toplumun büyük zararlar almasına neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinin iletişime, ulaşım ve bilgi teknolojilerine olan olumlu etkileri, devletler arasındaki politik ortamı değiştirmektedir. Bu süreçte devletler yabancı toplumları etkilemek için halkla ilişkiler ve yumuşak güç temelli yaklaşımlar olan kamu diplomasisi ile kültürel diplomasi yöntemleriyle çalışmalar yürütmeye başlamaktadır.

Gücün kavramsal ele alınışında sert güçten, yumuşak güce daha sonrasında da akıllı güce olan dönüşümde önemli olan nokta toplumlar arasında ortaklıklar kurmak ve uzlaşa ortamı oluşturabilmektir. Snow’a göre (2009, s. 6-9) devletlerin odak noktalarından birisi insandır. Diplomasi devletler arası ilişki biçimidir, kamu

diplomasisi ise devletlerin diğer devletlerin halklarıyla olan ilişkileridir. Bireylerin aktif katılımı tutumları değiştirilmeye çalışılmakta ve deneyime dayalı sosyal yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Dünyada küreselleşme süreçleri neticesinde devletlerin diplomasi ve kamu diplomasisi faaliyetleri çağa uygun şekilde kitlelere daha rahat, kapsamlı ve hızlı ulaşabilmek için dönüşüm geçirmektedir. Bu bağlamda günümüzde devletlerin kamu diplomasisi faaliyetlerini dijital ortamlara aktararak toplumlarla olan ilişki ağını geliştirmeye çalışmaktadır.

Olumlu imaj ve itibarın oluşmasına büyük katkısı olan dijital ortamların diplomasi ve kamu diplomasisi hedefleri çerçevesinde kullanılması oldukça önemlidir. Diplomatik hedeflerin desteklenmesi, sürdürülebilir ilişkilerin oluşturulması, etkileşime dayalı içeriklerin üretilmesi ile uluslararası kamuoyu oluşturulması dijital ortamlarda devletler açısından kolaylaşmaktadır. Bu ortamlardaki yönetim gücü devletlerin krizleri daha az yaşamasına neden olmakta, olumsuz olay ve gelişmelerin önlenmesine katkı sağlamaktadır (Albayrak, 2023, s. 505). Pamment (2012)'e göre dünyanın birçok noktasından katılımcının yer aldığı internet ortamında heterojen izler kitlenin olduğu görülmektedir. Bu sebeple devletler uluslararası olayların çerçevelenmesi, diğer devletlerle politik ortamda mücadele edebilmek ve izler kitleyi bir nebze de olsa homojen hale getirebilmek için diplomasi, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi çalışmalarının dijital mecralardan da yürütülmesi gerekmektedir (s. 22-25).

Bu çalışmada Türkiye'nin dijital diplomasi çerçevesinde Afrika kıtasının geneline yönelik olarak yürüttüğü çalışmaların internet ortamında ne şekilde yer aldığı, bulgularda yer alan konuların anlamları ve hangi faaliyet alanlarının öne çıktığına odaklanmaktadır. "Türkiye'nin dijital diplomasi / dijital kamu diplomasisi kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalar ne şekilde yapılmaktadır?" çıkış noktasıyla Dışişleri Bakanlığı, TİKA, YEE, YTB, Anadolu Ajansı İngilizce ve TRT World'de yer alan Afrika ile ilişkili 86 adet veri MAXQDA 24 programı aracılığıyla incelenmektedir. Bulgular arasında ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal veriler yer almaktadır. En fazla verinin politik alanında olduğu belirlenmektedir.

HALKLA İLİŞKİLER ve KAMU DİPLOMASİSİ BAĞLANTISI

İnsanın ve toplumların olduğu ortamlarda sosyal bilimle ilişkili olgular olan iletişim, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, politik ve kültür gibi alanlar çerçevesinde incelemelerin yapılması toplumsal anlamların daha kolay çıkartılmasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan özellikle birçok sosyal olgunun anlaşılmasında, günlük hayatın devamlılığında, etkileşimlerin temelinde iletişim faaliyetleri vardır (Fiske, 2003: s. 15). Hamelink (1994)'e göre kişilerarası iletişim, gündelik hayatta bireylerin birbirleriyle kurdukları en temel etkileşim şeklidir. Kitle iletişim araçları ise özellikle geleneksel açıdan ele alındığında dünyadaki milyonlarca bireyin haberleri, bilgileri ve gelişmeleri elde etmesine olanak sağlayan ve boş zamanlarında eğlence fonksiyonu sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır

(s. 1-2). Plumlee (1995)'e göre özellikle internetin günlük yaşamın içinde temel bir öge olarak yer almaya başlamasıyla birlikte yeni medya denilen yeni bir iletişim ortamından söz edilmeye başlanmaktadır. Her türlü iletişim ortamında bireylerin, toplumların, işletmelerin ve devletlerin ilişki ağlarını doğru ve etkili kullanmaması halinde krizlerle karşı karşıya kalabilmekte ve imajları ile itibarları zarar görebilmektedir. Bu sebeple halkla ilişkiler disiplininin uygulama pratiklerinden yararlanılması gerekmektedir (s. 179-181).

Halkla ilişkiler her türlü organizasyonun kamuyla ilişkilerini yöneten, yeni sistemlere uyum sağlayabilen, kamuoyunda olumlu algıların oluşmasına yönelik çalışmalar yürüten önemli bir yönetim fonksiyonudur (Asna, 2006, s. 17-18). Medya ilişkileri, kurumsal iletişim, kamu işleri, yatırımcı ilişkileri, iç iletişim, sorun ve kriz yönetimi, sosyal sorumluluk, etkinlik yönetimi, sponsorluk, basın gezileri, siyasal iletişim, sosyal medya yönetimi gibi birçok alanda halkla ilişkiler disiplininin yararlanılmaktadır (Theaker, 2006, s. 21). Özellikle I. ve II. Dünya Savaşı süresince kitle medyası aracılığı ile devletlerin propagandadan sıkça faydalanmasıyla toplumların düşüncelerinin, davranışlarının ve tutumlarının bilinçli olarak yanıtılması halkla ilişkilerin doğru, dürüst ve ilişki kurmaya yönelik yapısı nedeniyle sıkça kullanılmasına neden olmuştur (Irwin, 1969, s. 3-5). Halkla ilişkilerin temel faaliyet alanlarından birisi olan medya ilişkilerindeki temel hedef, organizasyonla ilgili haberlerin, tanıtımların ve gelişmelerin basında gösterimini sağlamak, stratejik olarak önemli bilgileri aktarmak ve basın bültenlerinin halka ulaştırılmasını sağlamaktır (Ries ve Ries, 2002, s. 114). Kamuoyu oluşturmak, kurum imajının korunması ve geliştirilmesi, kriz anında aktif olmak, toplumla ilişkiler kurabilmek, kurumsal yayınlar yapılması gibi hedefler halkla ilişkilerin doğru ve etkili kullanılması ile mümkün olmaktadır (Barry, 2003, s. 15-18).

Halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi alanları birçok noktada benzer anlayışa sahip olsa da iki alanın birbirine en çok benzeştiği nokta imaj ve itibar yönetimidir. Devletler ve işletmeler devamlı olarak insanlar için yeni izlenimler oluşturmaktadır. Hedef kitlelerin etkilenecek çevre hakkında söz sahibi olmaları ve etkileşimlerle ön planda gözükmek istemeleri imaj ve itibarla direkt olarak ilişkilidir. Ulusa ait değerlerin çevreye aktarılmasında ve kabul ettirilmesi aşamasında kamuoyunu etkileyebilmek ön plana çıkmaktadır (Jain ve Winner, 2013, s. 111). Van Riel ve Fombrun'a göre (2007) herhangi bir olay, organizasyon, nesne veya örgüt hakkındaki kişilerin daha önceki çıkarımları ve düşünceleri imajın temelini oluşturmaktadır. İzler kitlenin veya katılımcıların zihnindeki düşünceler herkes için birbirinden ayrı ve farklıdır. Algılar, imajların oluşma sürecinde ön plana çıkmaktadır ve soyut nitelikte olmasından dolayı farklı duygular görülebilmektedir (s. 38-41). Barnett, Jermier ve Lafferty'e göre (2005) günümüzde hem işletmeler hem de devletler açısından rekabet çevresi geçmişe kıyasla yönetilmesi gereken zor ve kapsamlı bir süreçtir. Kamuların memnuniyetiyle örgütün itibarı ve tanınırlığı artmaktadır. İtibarın süregelen hale

gelmesi için stratejik ve planlı olunmalı ve üç öge ön planda olmalıdır. Bunlar; bilinirlik, organizasyon varlıkları ve değerlendirmedir. Bunların olması neticesinde kamuoyundaki yargılar yönetilebilmektedir (s. 26-28). Organizasyonların itibar elde etmesi, güvene dayalı ve uzun süreli ilişkiler sonucunda mümkündür. İtibar satın alınabilecek bir olgu olmadığı için sistemli çalışmalar sonucunda kazanılan zorlu bir süreçtir.

Organizasyonların çevre tarafından kabul görmesi, bireylerde iyi duygular oluşturulması ve sadık kitlelerin olması itibarla direkt olarak ilişkilidir. Devletlerin kamuların etkilemesi, tutumları şekillendirebilmesi ve çıkarımları yönetilmesi uzun süreli çalışmalar ve etkileşimlerle mümkün olmaktadır. Bu süreçte devreye halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi çalışmaları girmektedir. Çünkü dijital ortamlar giriş, gelişme ve sonuç gibi aşamalı adımları içermediği için “hayatınızın beş saniyesi, çevrimiçi kimliğinizin tamamı olabilir.” düşüncesi itibarla direkt olarak ilişkilidir (Medeiros, 2019, s. 160). Angell ve Mordhorst’a göre (2014) devletlerin dijitalleşme ve küreselleşme sonrası dönemde aynı işletmeler gibi imajlarını koruması ve itibarlarını geliştirmesi gerekmektedir. Özellikle dijitalleşme süreçlerinin de etkisiyle itibar yönetiminde yapılması muhtemel hatalar, devletler için potansiyel risk olarak görülmeye başlanmıştır. Devletlerin stratejik hedeflerini gerçekleştirmesinde rekabete uygun davranması ve kamu diplomasisi araçlarını en iyi şekilde kullanması gerekmektedir (s. 184-185). McCombs ve Shaw’a göre (1972) devletler siyasal iletişim ve halkla ilişkiler çerçevesinde ele alındığında gündem belirleme teorisinden yararlanmaları, kitleleri yönlendirme ve davranışları etkileme açısından istenilen hedeflere ulaşılmasına fayda sağlamaktadır. Bundan dolayı dış kamular tarafından itibarlı kabul edilmek, ülkeyi güçlendirecek, rekabet avantajı sağlayacak ve çevresindeki etkisini artıracaktır (s. 176-177). İtibarlı olarak görülen organizasyonların rekabette öne çıkması güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Bundan dolayı stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesinde imaj ve itibarın sürekli olarak korunması ve takip edilmesi bir gerekliliktir.

Güç kitleleri etkilemek ve toplumsal algıları yönetebilmek açısından devletler için çok büyük anlamlar ifade eden bir olgudur. Thomas Hobbes başta olmak üzere birçok sosyolog, devletlerin ilişkilerini istedikleri biçimde yönlendirmek ve alınacak kararlarda taleplerine göre kararların çıkması için güçlü olmanın temel bir başlangıç olduklarını savunmaktadır (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004, s. 60-61). Fakat bu gücün tehdit, zorlama ve baskıya dayalı olarak kullanılması, sert güç olarak adlandırılan ekonomik yaptırımların ve askeri güçle yapılması kolektif olarak toplumların duygu ve düşüncelerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Barnett ve Duvall, 2005, s. 42). Bu sebeplerden dolayı devletlerin bakış açısı değişim göstermiş ve anlaşmaya, uzlaşmaya ve ortaklıklar kurmaya dayalı yeni bir yaklaşıma odaklanmışlardır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde de yumuşak gücün uygulama mantığı öne çıkmıştır.

Yabancı kamuları yani her türlü grup, organizasyon ve toplumu zor kullanmadan ikna edebilmek, düşüncelerini değiştirebilmek, tercihlerini şekillendirebilmek, ortak düşünceye dayalı kamuoyu oluşturabilmek ve anlayış ortamının tahsis edilmesi modern toplum düzeni için gerekmektedir. Keohane ve Nye, 2015, s. 80-82). Yumuşak güç adı verilen bu yeni yaklaşım 20. özellikle Soğuk Savaş sonrası düzende öne çıkmıştır (Nye, 2005, s. 15). İdeolojilerin, değerlerin, kültürel öğelerin ve günlük yaşam, vb. soyut öğelerin yabancı toplumlara aktarılması ile birçok kazanım elde edileceği düşüncesinde şekillenen yumuşak güçte bilim, eğitim, kültür, sanat, dil eğitimi, spor, edebiyat, sinema, vb. birçok sosyal olgu çerçevesinde iş birliği yapılması ve etkileşim sağlanması hedefi vardır. Beğenilmek, takip edilmek ve takdir edilmek toplumları etkilediği için kültürel öğelerin çevreye aktarımı şarttır. Bundan dolayı hem geleneksel hem de yeni medyanın en iyi şekilde kullanılması gerekmektedir (Snow, 2009, s. 3-5).

Yumuşak gücün çevreye aktarılmasında ve kullanılmasında devletler kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi faaliyetlerinden yararlanmaktadır. Halkla ilişkilerle benzer özelliklere sahip olan bu alanlarda çift yönlü etkileşime ve iletişime önem verilmektedir. Devletleri meşruluğu ve istenilen stratejilerin gerçekleştirilmesinde kültürel ve toplumsal değerlerin diğer devletlere aktarılmasıyla hedef kitlelerde davranışsal, duygusal ve bilişsel değişimler sağlanabilmektedir (Nye, 2005, s. 36-38). Halkla ilişkiler modelleri açısından oldukça önemli olan iki yönlü simetrik model, kavramlar arasında benzerlikler kurulmasına olanak tanır. Bu model, günümüzde organizasyonların en sık kullandığı iletişim yöntemlerinden biridir. Kamular arasında uyumu ön plana çıkaran model, çift yönlü iletişim çerçevesinde planlanır. Temel anlayış, hedef kitlelerden gelen geri bildirimlerle iletişim sürecini yeniden yapılandırmak ve karşılıklı uzlaşma sağlamaktır. Süreç sonunda, karşılıklı ve sürdürülebilir bir iletişim ortamı oluşturulması amaçlanır. (Okay ve Okay, 2011, s. 119). Yumuşak güç çalışmalarında dış kamulara devlet hakkında hayranlık uyandırması amaçlanmaktadır. Kamu diplomasisi değerlerin, yaşam tarzının, kültürel öğelerin, geleneklerin, güçlü olunan yönlerin yabancı toplumlara aktarılması sonucunda imaj ve itibar elde etme süreci olarak görülebilmektedir.

Kamu diplomasisi karmaşık ve çok boyutlu süreçleri içeren bütünlük bir yaklaşımdır. Siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan devletlerin çıkarlarını korumasına olanak sağlayan kamu diplomasisinde insani diplomasi, uluslararası yayıncılık diplomasisi, kültürel diplomasi ve eğitim diplomasisi gibi alanlar öne çıkmaktadır (Cull, 2009, s. 10, 18). Köksoy (2021)'a göre kamu diplomasisi, medya ve iletişim faaliyetlerinde üç boyut bulunmaktadır. Birinci boyutta günlük iletişime odaklanılmaktadır. Bu aşamada iç ve dış politik kararların açıklanması, basına açıklayıcı bilgilerin verilmesi ve kriz yönetimini gerçekleştirmek önemlidir. İkinci boyutta reklam kampanyalarıyla kamuoyu desteği alınması planlanmaktadır. Üçüncü boyutta ise hükümetlerin yabancı toplumlarla ilişki

kurması oldukça kritik bir olgudur (s. 640). Özellikle kültürel diplomasi, insani diplomasi ve eğitim diplomasisi gibi alanlarda yapılan çalışmaların uluslararası yayıncılık diplomasisi aracılığı ile yabancı toplumlara hem geleneksel medya hem de dijital medya ortamlarında aktarılması günümüzün dinamikleri incelendiğinde şarttır. Bu anlamda devletler diplomasi çalışmalarını hızla dijital ortamlara doğru aktarmaktadır.

DİJİTAL DİPLOMASİ

Dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler diplomaside paradigma değişimine olanak sağlamaktadır. Olgulara olan bakış açısının zamanla şekil değiştirmesi ise içeriklerin ve uygulama şekillerinin değişime uğratmaktadır (Manor ve Pamment, 2019, s. 1-2). Dijital iletişim, bir ülkenin yabancı kitlelerle olan imajını şekillendirerek, sahip olunan yumuşak güç kaynaklarını artırmak için büyük fırsatlar oluşturmaktadır. Bu sebeple itibarın ve imajın ön plana alındığı anlayış ve uzlaşma temelli iletişime önem verilmektedir.

Pamment (2012), Bjola (2016), Yücel (2016), İris ve Akdemir (2020), Ekşi ve Taş (2020), Ceyhan (2020), Baştan ve Karagül (2021), vb. birçok çalışmada dijital diplomasi ve dijital kamu diplomasisi arasında keskin bir ayrımın olmadığını belirtmektedirler. Burada yer alan çalışmalar dijital diplomasinin uygulama alanlarına yönelik çıkarımları örneklendirmişlerdir. Dijital diplomasi içeriklerinde spor diplomasisi, kültürel diplomasi, eğitim diplomasisi, uluslararası yayıncılık gibi birçok alanın yer aldığı ve faaliyetlerin kamuoyuna dijital ortamlar aracılığı ile iletilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Dijital diplomasi, kamu diplomasisinin dijitalleşmiş bir boyutudur ve diplomasi veya kamu diplomasisi gibi üçüncü bir farklı tür değildir. Ekşi ve Taş (2020)'a göre devletlerin, diplomasi ve kamu diplomasisi faaliyetlerini dijital ortamlara aktarması neticesinde yabancı kitlelere daha rahat ve hızlı bir şekilde ulaşmayı planlaması dijital diplomasi çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca dijital diplomaside ülkeler hem nüfuzlarını artırmaya çalışmakta hem de yabancı toplumlarla iki yönlü ilişki kurmaya gayret etmektedir. Bu ortamlarda devletler hızlı çözümler üretmeye odaklıdır ve etkileşimi artırmayı hedeflemektedir.

Dijital diplomaside çevrim içi platformlardaki diplomasi çalışmalarına odaklanıldığı için sosyal medya ortamları da dijital diplomasi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir devletin resmi kurumları için sosyal medya hesabı açması, diğer devletlerin benzer kurumlarını takip etmesi veya diplomatik mesajlarını iletmesi hem maliyet açısından uygun hem de daha çok kişiye erişebilme açısından daha etkilidir. Dijital diplomasi, sosyal medyayı içine alsada bununla sınırlı kalmayan geniş uygulama alanlarına sahip bir yaklaşımdır (Adesina, 2017, 171). Devletler gelişmeleri çevrelerine aktarmak ve ikili ilişkilerini sürdürmek için dijital ortamlardan faydalanmaktadır. Hedeflenen politikaların yabancı toplumlara ulaşması, sahip olunan yumuşak gücün kaynaklarını artırmak ve imajı artırmak için oldukça önemli fırsatlar sunmaktadır (Manor ve Pamment,

2019, s. 1-2). Parşömen parçalarından e-postaya olan dönüşüm diplomasi evrenini de etkilemiştir. Devletler bugünden çok yarınları düşünerek hareket etmekte ve kendi menfaatlerine yönelik olacak her türlü uygulamaya yatırım yapmaktadır. Günümüzde dijital dünyayı yakalamakta zorluk çeken ve dönüşüme ayak sağlayamayan ülkelerin gelecekteki diğer yeni gelişmelere uyum sağlaması çok zordur (Jonsson ve Hall, 2005, s. 90-92). Dijital çağda iletişim ve etkileşimin kolaylaşması nedeniyle devletlerin krizlerden kaçınmak için dijital ortamlarda sürekli olarak etkin olması bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde dış kamulara kapalı olmayı tercih eden ve etkileşimden uzak duran birkaç devlet dışında her ülke çok boyutlu olarak iletişim faaliyetlerini gerçekleştirmek için dijital ortamlardan yararlanmaktadır. Göreceli olarak imaj, itibar, etki ve güçlenmeye olanak sağlayan dijital medya hesaplarının kullanılması sürdürülebilir bir ilişki ortamının varlığına katkı sunmaktadır. Uluslararası kamuoyunun oluşturulmasında, günümüzde geleneksel medya kadar yeni medyanın da önemli bir etkisi vardır (Albayrak, 2023, s. 504). Dünyanın her yerinden birçok farklı özellikte katılımcının olması nedeniyle heterojen bir kitlenin varlığından söz edilebilmektedir. Uluslararası kamuoyuna olayların, gelişmelerin ve haberlerin duyurulması, geleneksel diplomasinin etkisini artırmak ve kamu diplomasisi çalışmalarında diğer ülkelerle rekabet edebilmek için dijital diplomasiden yararlanılmaktadır (Pamment, 2012, s. 20-25). Uluslararası kamuoyunda etkili olabilmek için geleneksel kamu diplomasisi çalışmalarını dijital ortamlarda çeşitlendirilmesi önemli bir olgudur. Çünkü kamuoyundaki gündemler hızla değişmekte, buna ayak uydurabilen veya şekillendirebilen devletler etkisini sürdürebilmektedir.

Devletlerin dış politikalarında yapmak istedikleri çerçevesinde diyalog ve anlaşma temelli olarak yabancı toplumları etkileme çabaları kamu diplomasisinin temel anlayışıdır. Bu tür hedefleri hedef kitlelerin davranışlarını değiştirme odaklı olarak dijital ortamlarda yapılması sonucunda devletlerin çıkarlarının korunmasına odaklanılmaktadır. Dijital ortamlarda bir ülkenin dış politik hedeflerine ulaşılması için imajın korunması için yapılan proaktif çalışmalar, kamuoyunun istenilen yönde yönlendirilebilmesi ve reaktif davranışlar dijital diplomasi uygulama alanları arasındadır (Melissen ve Ceaser-Gordon, 2016, s. 324-327). Dijital diplomasi anlayışında hem Dışişleri Bakanlıkları ile büyükelçilikler hem de ülkelerin kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi kurumları aktif ve anlık olarak çalışmalarını yürütmesi gerekmektedir (Adesina, 2017, s. 171-172). Bürokratik sınırların giderek azalmaya başladığı dijital ortamlarda, devlet uygulamaları da hızla dijitale aktarılmaktadır. Bu çerçevede kamu kurumlarına olan ihtiyaç ve gereksinim giderek azalmakta özellikle dijital uygulamalar aracılığıyla devlet kurumları sanallaşarak anlık hale gelmektedir. Bu durum bürokratik sınırların muğlaklaştığı, protokollerin daha az olduğu devlet ve toplum ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Dijital diplomasi yaklaşımında etkin ve karşılıklı

etkileşimler sayesinde daha yapıcı ilişki ağının kurulması hedeflenmektedir (Bjola, 2016, s. 298). Bu dönüşüm, dijital platformların devletlerarası iletişimde sadece bir araç değil, aynı zamanda bir alan haline geldiğini göstermektedir. Dijital diploması, geleneksel diplomasıye kıyasla daha hızlı ve daha geniş bir erişim sağlayarak devletlerin mesajlarını anlık olarak paylaşmalarına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, bu yeni ortamda, güvenlik ve dezenformasyon gibi sorunlar da daha fazla önem kazanmaktadır.

Dijital diplomasıye, Twitter diplomasısi, e-diploması, sosyal medya diplomasısi ve yeni medya diplomasısi gibi isimler verilse de bu alandaki temel mantık devletlerin stratejik ve diplomatik amaçlarına ulaşmak için dijital teknolojileri ve yeni medya ortamlarını anlık, etkileşime dayalı ve etkili bir şekilde kullanmalarına dayanmaktadır. Devletler dijitale aktarılan diploması sonucunda ilişkilerini değiştirmeye başlamaktadır. Estonya ve Finlandiya e-anlaşma imzalamakta, Danimarka dijital elçilikler açmaktadır (Ekşi ve Taş, 2020, s. 221-222). Dijital diploması sayesinde olumlu imaj ve itibar kazanılması, devletlerin kendisini çevreye daha net bir şekilde aktarması ve etkili iletişim faaliyetleri gerçekleştirmesi daha olası hale gelmektedir. İletişim ve etkileşim ortamlarının çeşitlenmesi, devletlerin yeni kamusal alanlarda var olmasına itici bir güç olmaktadır. Hedefler doğrultusunda süreçlerin yürütülmesi, yabancı toplumların bu süreçleri kabulünün artması, propagandadan uzak güvenilir iletişimin sağlanması ve güven ortamının oluşması için dijital ortamlardaki mesajların doğru ve net bir şekilde kitlelere aktarılması devletler için bir mecburiyet olarak görülmektedir (Baştan ve Karagül, 2021, s. 785-786). Bu bağlamda, dijital diploması yalnızca devletlerin uluslararası arenadaki görünürlüğünü artırmakla kalmamakta, aynı zamanda kamuoyuyla doğrudan iletişim kurma fırsatını da sunmaktadır. Özellikle, dijital araçlar sayesinde devletler, geleneksel medyanın sınırlamalarını aşarak mesajlarını hızlı ve etkili bir şekilde kitlelere ulaştırabilmektedir. Bu durum, dijital diploması uygulamalarının modern devlet yönetiminde vazgeçilmez bir unsur haline geldiğini göstermektedir.

Dijital diplomasıde toplumlara ön plana alan bir yapıdan söz edilmektedir. Dünyada ilk dijital diploması mantığına uygun çalışmayı yapan ülke 2002 yılında ABD olmuştur. E-diploması faaliyetleri için bir ofis kuran ülke, bu alanda diğer ülkeler tarafından zaman içerisinde takip edilmektedir. Türkiye’de de benzer şekilde başta Cumhurbaşkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, TBMM olmak üzere diğer bakanlıkların da dijital diplomasıye uygun yapılanmaları bulunmaktadır (Arpacıoğlu, 2021, s. 754-755). 1979 yılından sonra ilk defa ABD Başkanı Barack Obama ve İran Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani Twitter üzerinden direkt etkileşime geçmektedir. Bu durum bile resmi ilişki içinde olmayan iki ülkenin birbirleriyle etkileşime geçebileceklerini göstermektedir. Dijital ortamlarda yürütülen faaliyetleri genellikle ülkelerin kamu diplomasısi kurumları ve Dışişleri Bakanlıklarının yürüttüğü söylenebilmektedir.

Ayrıca dijital ortamlar yurtdışında yaşayan o ülkeye ait vatandaşların işlemlerinin hızlanmasına ve diplomatik kriz iletişimine de fayda sunmaktadır (Bjola, 2016, s. 297-298). Bu bağlamda, dijital kamu diplomasinin etkili bir şekilde yürütülmesi, yalnızca doğru mesajların iletilmesiyle değil, aynı zamanda bu mesajların hedef kitle üzerinde güçlü bir algı oluşturmasıyla da ilişkilidir.

Dikkat çekme, algıları yönlendirme ve farklılaşma gibi stratejilerin öne çıktığı dijital kamu diplomasisinde mesajların ilgi çekici bir şekilde planlanması kritiktir. Abartı bilgiler ve gerçek olmayan mesajlar anlaşma ortamını yok etmektedir. Örneğin 2020 yılı ABD Seçimleri sürecinde başkan adayları Donald Trump ve Joe Biden'ın birbirlerine yönelik dijital verilerin satılmasıyla ilişkili iddiaları sebebiyle ABD ülke olarak zarar görmüştür. İftiralar veya düşünceler üzerinden değil deliller üzerinden yapılan çalışmalar başarı ihtimalini güçlendirmektedir (Gürdal, 2021, s. 421-422). Bürokratik yaklaşımların sosyal medyanın günlük hayata girmesiyle değiştiği günümüzde, herkes katılımcı olabilmektedir. Dünya liderleri de bu ortamda olumlu imaj oluşturabilmek ve bu alanda da akla ilk gelen olabilmek için rekabet halindedir. 2016 ve 2020 yılları arasında ABD Başkanı olan Donald Trump bu anlamda Twitter üzerinden iç ve dış politikaları belirtmesi, katılımcılara verdiği cevaplar ve ülkesinin dışındaki konulara verdiği cevaplarla gündemden düşmemiştir. Kuzey Kore lideri Kim Jong-un'a "roket adam" benzetmesi yapan Trump ayrıca "Zorunda kalırsak Kuzey Kore'yi yok ederiz" demekten çekinmese de bu açıklamaların ardından Kuzey Kore'ye giden ve diplomatik ilişkiler kuran ilk ABD Başkanı olmuştur (İris ve Akdemir, 2020, s. 14-15). Bu durum, dünya liderlerinin sosyal medya platformlarını yalnızca bireysel düşüncelerini ifade ettikleri bir alan olarak değil, aynı zamanda kamuoyu oluşturma, diplomatik mesajlar iletme ve kriz yönetimi için bir araç olarak kullandıklarını göstermektedir.

Günlük yaşamda internet ortamlarında insanların daha fazla zaman geçirmesi nedeniyle etkiler ve tepkiler anlık olmaktadır. Açık ve içten bir dille hazırlanan metinler insanlar üzerinde daha etkili olduğu için kamuoyu oluşturma sürecinde gerginlikten uzak ve yanlış anlaşılmaları önleyici bir anlayışa geçilmelidir. İnternet ortamında sorunlar hızla krize evrildiği için duygu ve düşüncelerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda da ülkeyle ilişkili önemli olgular, kavramlar ve güçlü yönler sıklıkla toplumlara iletilmelidir. Post-truth çağında verilen bilgilerin doğruluğunun yanı sıra açıklığa ve şeffaflığa odaklanılmalıdır. Devlete ait imajların korunması için yalan haberleri önlemek çok kritik bir olgudur. Bu sebepler çerçevesinde ilişkileri yönetmek, etkileşimleri artırmak için devletlerin diplomaside dijital ortamları kullanması bir zorunluluktur (Seppli, 2020, s. 98-100). Dezenformasyondan ve muğlak bilgilerden uzak olumlu algılar barındıran içeriklere yönelmesi toplumsal olguların ve kavramların yabancı kamular tarafından kabulünü artırmaktadır. Bundan dolayı devletlerin diplomasi ve kamu diplomasisi kuruluşlarıyla dijital ortamlardaki diplomasi faaliyetlerine

stratejik, sistemli ve planlı bir şekilde odaklanması gerekmektedir (Açıkalın ve Sarı, 2021, s. 1694-1695).

Dijital diplomasinin devletler açısından ele alınışı, sistemli kullanım yöntemleri ve stratejik planlaması günümüzde büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin uluslararası imajını ve itibarını yönetebilmesi, dijital ortam krizlerinden korunması için dijital diplomasi kapsamında yeni medya araçlarını etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Diplomasi, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi alanlarındaki çalışmaların dijital platformlarda en iyi şekilde yönetilmesi hayati öneme sahiptir. Bu araştırma, Türkiye'nin dijital diplomasi kapsamında yürüttüğü çalışmaları çok boyutlu bir şekilde incelemeye odaklanacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'nin dijital diplomasi hedefleri çerçevesinde, jeopolitik konumu, yer altı kaynakları ve taşıdığı potansiyel gelişim fırsatlarıyla dünya için çok önemli bir durumda olan ve büyük bölgesel fırsatları içinde barındıran Afrika kıtasına yönelik araştırma yapılmaktadır. Türkiye'nin diplomasi ve kamu diplomasisi adına resmi kurumları olan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE) ile uluslararası yayıncılık diplomasisi kurumları olan Anadolu Ajansı İngilizce ve TRT World'de yer alan politik, toplumsal, kültürel ve ekonomik kategoriler çerçevesindeki içeriklerden dijital diplomasi stratejilerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Afrika kıtasındaki iletişim stratejileri, siyasal ilişkileri ele alışı ve toplumlara yönelik faaliyetleri sürecinde kurumların çalışmaları ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik olarak toplumsal ilişkileri sürdürülebilir hale getirmek, etkileşimleri doğru şekilde yönetmek ve anlaşma ortamını sağlamak için yürüttüğü kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi çalışmalarının dijital ortamlardaki yansımalar oluşturmaktadır. Türkiye'ye ait diplomasi ve kamu diplomasisiyle ilişkili resmi kurumların dijital ortamlardaki çalışmaları, haber yansımaları ve basın bültenleri çalışmanın örnekleimidir. Türkiye'nin dijital diplomasi faaliyetlerinin incelenmesinin üç yıllık bir zaman dilimiyle (2021-2022-2023) kısıtlanması planlanmaktadır. Çünkü 2020'de dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinde neredeyse tüm dünyada hastalığın yayılma hızının sınırlandırılması için karantina önlemleri alınmaktadır. Bu süreçte insanlar evlerinde yeni sosyalleşme rutinleri içine girmiş ve internetin ve dijital platformların kullanım sıklığı artmaktadır. Araştırma kapsamında, araştırmacının kendisi gerekli verileri toplamış ve verileri analiz etmektedir. Bu çalışma Türkiye'nin Afrika kıtasındaki dijital ortamlarda yer alan diplomasi, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi çalışmalarını irdelediği için şu temel soruların incelenmesi hedeflenmektedir.

Araştırma Sorusu 1- Afrika'ya yönelik dijital diplomasi / dijital kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi çalışmalarında en çok odaklanılan konular nelerdir?

Araştırma Sorusu 2- Afrika'da gerçekleşen, geniş bölgeleri ve birçok ülkeyi etkileyen olay ve durumlarla ilgili Türkiye'nin verdiği diplomatik tepkiler genellikle nasıldır? Türkiye kendisini uluslararası kamuoyunda nasıl temsil etmektedir?

Araştırma Sorusu 3- Türkiye'nin dijital diplomasi / dijital kamu diplomasisi çalışmalarında kültürel öğelerden, inançlardan ve millî değerlerden ne şekilde yararlanmaktadır?

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesi sürecinde içerik analizinden faydalanılacaktır. Tüm veriler, dijital ve yeni medya ortamlarından, basın bültenleri kısmından, uluslararası yayıncılık kurumlarından ve resmi kurumların web sitelerinden elde edilmektedir. Bu bağlamda sözel olan veriler sayısallaştırılmakta ve içerik analizi kapsamında kategorisel, değerlendirici ve frekans olarak bulgular çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bu çerçevede nicel ve nitel veriler ele alınarak Afrika kıtasına yönelik dijital diplomasi çalışmalarında çok boyutlu bir bakış açısına ulaşılması hedeflenmektedir. Araştırma bakış açısı ve konusu çerçevesinde bir nitel çalışma olduğu için kategorilerin belirlenmesi gerekmektedir. Araştırma bu çerçevede içerik analizine tabi tutulan nitel yöntemle sahiptir. Araştırmanın doğası, yöntemi ve amacı gereği kategoriler ve alt kodların üretilmesi içerik analizi teknikleri için önemlidir. Çalışmada kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik başlıklar temel kategoriler belirlenmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin Afrika'ya yönelik dijital diplomasi kapsamındaki içerik analizinin yapılmasında ve verilerin kategorilere göre çözümlenmelerinde "MAXQDA 24" isimli programdan faydalanılmaktadır. "MAXQDA 24" nitel verilerin nicelleştirilmesinde ve konular ile kavramlar arasındaki bağların netleştirilmesine olanak sağlayan bilgisayar tabanlı programdır. Araştırmacının verilerden kategorilerine uygun çıkarım yapmasına, oluşturulan ağ haritalarıyla görselleştirmelerin yapılmasına ve çözümlenmelerin ortaya çıkmasına fayda sağlayan bu program araştırmada oldukça kritik bir yere sahiptir.

BULGULAR

Afrika kıtasına yönelik olarak Batılı devletler uzun yıllar boyunca sert güce dayalı, tek taraflı kazanımları içeren sömürgeci faaliyetlerde bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı ve küreselleşme dönemi sonrası bu anlayışın tüm dünyada kabul görmemesi ve Afrika'da bağımsızlık mücadelelerinin artmasından sonra yumuşak güce dayalı anlayışa geçilmeye başlanmaktadır. Bu çerçevede amaçlanan politikaların gerçekleşmesinde devletlerin Bakanlık birimlerinin yanı sıra kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve uluslararası yayıncılık diplomasisi kurumlarının faaliyetleri çok büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, TİKA, YEE, YTB, Anadolu Ajansı İngilizce ve

TRT World'ün dijital ortamlarındaki içeriklerin çözümlenmesine ve anlamların çıkartılmasına odaklanılmıştır. Çünkü dijitalleşmenin göz önünde olduğu gününüz şartlarında Türkiye'nin dijital ortamları etkin, gelişmiş ve stratejik kullanması ile daha fazla yabancı hedef kitleye ulaşmak ve bu hedef kitlelerle etkileşim kurabilmek kolaylaşmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla etkinliklerini ve faaliyetlerini çevreye aktarması elindeki gücün kamuoyuna yansıtılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Afrika kıtasının geneline yönelik içerikleri ve dağılımları şu şekilde gerçekleşmektedir.

Tablo 1.
Türkiye ve Afrika Kıtası Arasındaki Dijital Diplomasi İçeriklerinin Bulunduğu Ortamlar ve Yılları

Kurum İsmi / Yıl	2021	2022	2023	Toplam
Anadolu Ajansı İngilizce	12	13	2	27
TRT World	5	2	8	15
Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	4	3	1	8
Yunus Emre Enstitüsü (YEE)	2	1	2	5
Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)	5	13	6	24
Dışişleri Bakanlığı	1	2	4	7
Toplam	29	34	23	86

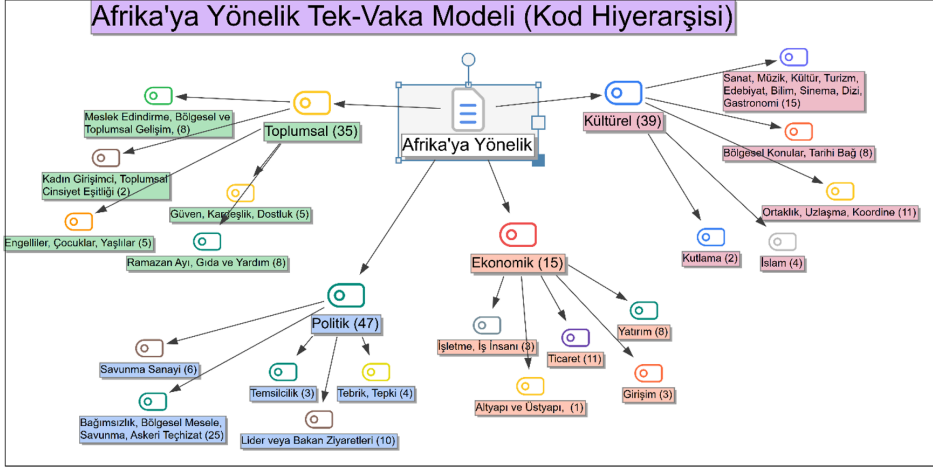
Türkiye açısından çok önemli olarak görülen Afrika kıtasına yönelik dijital diplomasi içeriklerinin ilgili ortamlardaki yansımaları Tablo 1.'de yer almaktadır. İçerikler yıllara göre sayısal açıdan ele alındığında birbirlerine benzerlik taşıdığı çok büyük farklılıkların olmadığı tespit edilmektedir. En fazla içeriğin 2022 yılında 34 adetle olduğu, en az içeriğin ise 23 adetle 2023 yılında olduğu belirlenmektedir. Kurumlar açısından Afrika kıtasının geneline yönelik veriler ele alındığında ise en fazla içeriğin Anadolu Ajansı İngilizce'de (27) en az içeriğin ise Yunus Emre Enstitüsü'nde (5) olduğu görülmektedir.

İçeriklerin çeşitliliği ele alındığında Dışişleri Bakanlığı'nın kıtaya yönelik 7 tane resmi diplomatik açıklamasının dijital ortamlara aktarıldığı söylenebilmektedir. Kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi kurumları olan TİKA, YTB ve YEE ele alındığında en fazla içeriğin YTB'de olduğu ve bu kurumlara ait toplam 37 içeriğin varlığı tespit edilmektedir. YTB'deki içerik miktarının fazla olmasının temel nedeni olarak karşımıza Afrika'da ülkelere özgü politikalar üretmesi değil kıtaya bütünleşik bakmasıdır. TİKA ve YEE ise YTB'nin aksine kıtaya yönelik çalışmalar yapsa da temsilcilikleri olduğu ülkelere özel olarak çalışmalar gerçekleştirmektedir. Uluslararası yayıncılık diplomasisi kurumları olan Anadolu

Ajansı İngilizce ve TRT World’de ise toplam 42 adet içerik görülmektedir. Özellikle bu kurumlardaki içerik miktarının fazlalığı daha fazla yabancı hedef kitleye ulaşabilmek açısından oldukça önemlidir.

Şekil 1.

Afrika'ya Yönelik - Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi) Haritası

Şekil 1’de “MAXQDA24” programında Afrika’ya yönelik tek-vaka modeli haritası çıkartılmaktadır. Elde edilen dijital diplomasi bulgularının değerlendirilmesi için içeriklerin yoğunlukla hangi kategorilerde, alanlarda, konularda ve alt kodlarda olduğu belirlenmektedir. Çalışma kapsamındaki dört temel alan olan kategoriler ele alındığında en fazla bulgunun sırasıyla politik, kültürel, toplumsal ve ekonomik alanlarda olduğu tespit edilmektedir. Covid-19 pandemisi sonrası dijitalleşmenin artması neticesinde Türkiye’nin Afrika kıtasındaki temel odak noktaları üç yıllık süreçte (2021, 2022, 2023) şu şekilde oluşmaktadır.

En fazla bulgunun yer aldığı politik kategorisinde Türkiye’nin Afrika’daki odak noktaları arasında şunlar yer almaktadır. Anadolu Ajansı İngilizce hesabındaki bir içerikte (2022) üçüncüsünün gerçekleştirildiği Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’nde Türkiye’nin kıtaya yönelik ilişkileri, iletişimi, insani yardımları, eğitim faaliyetleri, ticari ilişkileri, kültürel diplomasi ve uçuş diplomasisi faaliyetleri gibi yumuşak güçle ilişkili durumlar hakkındaki gelişmelere odaklanılmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin kıtaya yakınlaşma girişimleri olsa da bu durum yüzeysel ve etkisiz kalmaktadır. Türkiye’nin 1998 yılı sonrası kıtaya etkileşimi fazlalaşmış ve 2005 yılını Türkiye’nin “Afrika Yılı” ilan etmesi sonucunda birçok ülkeyle ikili ilişkiler artmaktadır. Özellikle 2009-2014 yılları arasında Afrika’da açılan 27 büyükelçilikle politik ve ekonomik anlamda birliktelikler kurulmaya başlanmaktadır. Aynı dönemde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı ve Yunus Emre Enstitüleri’nin temsilciliklerinin açılması,

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın başarılı öğrencilere verdiği burslar, Türkiye'nin kıtadaki etkisinin artmasına olanak sağlamaktadır.

Afrika kıtasına yönelik politik içeriklerde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yer aldığı birçok bulguya rastlanmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan'ın Afrika ile olan bağları geliştirmek ve ilişkilerin devamlılığını sağlamak için belirli dönemlerde Afrika ülkelerine diplomatik turlar düzenlediği, ilişkileri iyileştirmek için anlaşmalar imzaladığı ve özellikle Covid-19 pandemisinde aşının zor temin edildiği dönemde Cezayir, Uganda, Togo, Kongo ve Tunus gibi ülkelere yardımda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bir içerikte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ülkelerine yönelik Batılı ülkelerin oryantalist bakış açısına karşı çıktıklarını belirterek tüm ülkelere, insani diplomasi çerçevesinde yardım edildiğini belirtmiştir. Anadolu Ajansı İngilizce'de yer alan bir içerikte (2021-a) Afrika ülkelerinin de politik görüşmeler, istişareler, ekonomik anlaşmalar ve toplumsal gelişmeler için geçmişe kıyasla sıklıkla Türkiye'ye ziyarette buldukları belirlenmektedir. 2021 yılında beş Afrika ülkesi liderinin Türkiye'ye geldiği belirtilen içerikteki en önemli detay olarak karşımıza Recep Tayyip Erdoğan'ın tarihte kıtayı en fazla ziyaret eden liderler arasında olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Türk Hava Yolları'nın ise Afrika'da en fazla noktaya (60 merkez) uçuş gerçekleştiren havayolu firması olması Türkiye'nin bölgedeki etkisi açısından önemlidir.

Türkiye'nin dijital diplomasi faaliyetlerindeki politik kategorisinde YTB'nin ve TİKA'nın faaliyetlerine rastlanmaktadır. YTB'de yer alan içerikte (2023) Türkiye ve Afrika ilişkilerinin gelecekte ne şekilde sürdürülebileceğine yönelik ipuçları bulunmaktadır. Bu kapsamda jeokültürel, jeopolitik ve tarihi alanlarda sürdürülebilir ve ortaklığa dayalı aynı zamanda da karşılıklı menfaatleri öne çıkartan yaklaşımlar için altyapı çalışmaları yapıldığı belirtilmektedir. Zirveden ufka bakmak isimli içerikte iki yönlü ilişkilerin temeli ele alınmaktadır. Bu kapsamda 2008, 2014 ve 2023'te gerçekleştirilen zirve diplomasisi çalışmalarıyla devletler arasında ilişkilerin sürdürülebilirliğine, toplumsal etkileşimlerin kurulmasına, bilimsel araştırmaların çeşitlendirilmesine ve işletmelerin faaliyetlerinin artmasına odaklanılmaktadır.

Politik kategorisi çerçevesindeki bulgularda öne çıkan son kısım ise askeri ve savunma sanayi alanındadır. YTB'de yer alan içerikte (2022-b) Türkiye'nin gelişen savunma sanayi yatırımları nedeniyle Afrika ülkelerinin mühimmat ve ekipman alımı sürecinde bilgi alınan ülkelerin başında Türkiye'nin de olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Türkiye, birçok Afrika ülkesinin savunmasında güçlü bir ortak olarak görülmekte ve geçmiş tecrübelerinden faydalanılmaktadır. Bu alandaki iktisadi veriler incelendiğinde Türkiye'nin 2020'de 83 milyon ABD doları olan savunma sanayi satışı, 2021'de 288 ABD dolarına çıkmıştır. Ayrıca Türkiye'de 2021 yılında gerçekleştirilen 15. Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı'na çok sayıda Afrika ülkesinden bakan, bakan yardımcısı ve üst düzey

askeri yetkili katılım sağlamaktadır. Özellikle Afrika’da son yıllarda etkin olan DAEŞ, El-Kaide, Boko Haram gibi terör örgütlerinin faaliyetleri, Afrika’daki savunma sanayine olan yatırımların artmasına neden olmaktadır.

Afrika kıtasına yönelik dijital diplomasi bulgularında en fazla verinin olduğu ikinci kategori kültür alanındadır. Türkiye’nin bu alanda yaptıklarının dijital yansımalarında özellikle TİKA, YEE ve YTB gibi kuruluşların iş birliğinin esas alan faaliyetleri öne çıkmaktadır. Kültür kategorisindeki en önemli değer aktarımının başında Türkçe eğitimi, sinema, dizi, medya ve gastronomi gibi alanlar bulunmaktadır. Anadolu Ajansı İngilizce’de yer alan içerikte (2022-b) Türkiye’nin Afrika kıtasında kültürel anlamda hangi yönlerden öne çıktığı ve hangi alanlarda farklılaşmaya çalıştığına yönelik bir dijital ortama özel bir analize yer verilmiştir. Bu analizde kıtanın yüzyıllarca temel problemi olan sömürgeye, tek taraflı kar elde etmeye ve toplumları karıştırmaya yönelik politik bakış açısından uzak olan Türkiye’nin saygı temelinde iki yönlü ilişkileri geliştirme temelli bakış açısıyla kültürel birliktelikler kurmaya odaklandığı belirtilmektedir. Bu içeriğin devamında güven unsurunu sarsmayacak şekilde Türkiye’nin Batılı devletlerin politikalarının aksine bölge halklarıyla kazan-kazan prensibine uygun faaliyetler gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bu açıdan Yunus Emre Enstitüsü bölgede Türkiye’nin kültürel anlamda kendisini aktarmasında önemli görevler üstlenmektedir.

Afrika kıtasının geneline yönelik olarak Yunus Emre Enstitüsü’nün temsilciliklerinde film festivalleri düzenlediği, Nijerya ve Ruanda’da temsilcilikler açtığı ve ayrıca daha da fazla temsilcilik açmaya yönelik planlamalar yaptığına yönelik içeriklere rastlanmaktadır. YEE’de bulunan (2023) içerikte kurum başkanı Prof. Dr. Şener Ateş’in Afrika’ya yönelik politikaları ele aldığı önemli bir dijital içerik bulunmaktadır. Bu içerikte Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılında Afrika’daki toplumlara Türkiye’nin kültürel mirası, Türkçe eğitimi ve kültür-sanat faaliyetlerinin aktarılmasına önem verildiği açık bir şekilde belirtilmektedir. Türkiye’nin Afrika kıtasındaki ilk temsilciğinin 2010 yılında Kahire’de açılmasının ardından 14 yılda 10 adet daha merkezin açılmasıyla Türkçe eğitimi, iletişim, medya, kültür, sanat, sinema, dizi, gastronomi, edebiyat, spor, vb. alanlarda Afrikalılarla sürekliliği ön plana alan güçlü bağlar kurulmaya çalışıldığına değinilmektedir.

Türkiye’nin ve tüm ülkelerin kültürel anlamdaki en önemli amaçlarının başında kendi dilinin yurt dışında konuşulması ve öğrenilmesi gelmektedir. Bu anlamda Türkçe eğitimi için YEE bünyesinde kurslar açıldığı ve programlar düzenlendiği söylenebilmektedir. Türkiye’nin uluslararası yayıncılık diplomasisi kurumları olan TRT ve Anadolu Ajansı ortaklığında ‘Afrika Medya Temsilcileri’ eğitim programı gerçekleştirdiği, medya ve gazetecilikle ilişkili teorik ve pratik bilgilerin belirli dönemlerde Afrikalı gazetecilere aktarıldığı görülmektedir. Eğitim ve edebiyat alanlarında daha farklı dijital içeriklere de rastlanılmaktadır. YEE’de

yer alan (2021) içerikte Türkiye'nin kıtadaki birçok ülkede yaptığı araştırmalar neticesinde 'Afrika Atasözleri' isimli bir kitap çıkarttığı görülmektedir. Eserde ortak bir kültürün metinleştirilerek kayıt altına alınmasına odaklanılmış ve 38 dilde yayınlanarak dünyaya açılmaktadır.

Türkiye'nin Afrika kıtasındaki dijital diplomasi faaliyetlerinde öne çıkan üçüncü kategori ise toplumsal alanındadır. Toplumsal kategorisindeki içeriklerde TİKA önderliğinde geliştirilen projelerde üzere birçok devlet kurumunun yer aldığı tespit edilmektedir. Bu çerçevede savaş, olağanüstü haller, sağlık sorunları, bilim, eğitim, iletişim gibi alanlarda faaliyet gösteren Türk kurumlarını dijital diplomasi bulgularında görmek mümkündür. TİKA'da yer alan (2021) içerikte T.C. Sağlık Bakanlığı ve TİKA ortaklığında Afrika'nın 9 ülkesinden gelen ve seçilmiş 45 sağlık personeline İzmir'de acil tıp kapsamında eğitimler verilmiştir. Verilen eğitimler neticesinde Afrika'da yetersiz olan sağlık hizmetlerine Türkiye katkı sağlamayı hedeflemektedir. Başka içeriklerde, TİKA ve TÜBİTAK'ın Afrika'daki deri üreticilerine ekolojik üretim ve atık yönetimi üzerine uluslararası nitelikte eğitim programı düzenlediği görülmektedir. Başka bir proje kapsamında ise TİKA, Anadolu Ajansı ve Polis Akademisi ortaklığında olağanüstü haller, afetler ve savaşlarda görev alacak savaş muhabirlerine eğitim programı düzenlediği tespit edilmektedir.

Türkiye'nin Afrika kıtasında gerçekleştirdiği faaliyetler arasında hayırseverlik önemli bir yer tutmaktadır. Yoksulluk, düşük hayat şartları ve kaynaklara erişim açısından milyonlarca insanın sorun yaşadığı Afrika'da insani yardımlar önemlidir. Türkiye'nin bu alandaki çalışmaları dijital ortamlarda yer almaktadır. Bu kapsamda, TİKA'nın kıtanın değişik bölgelerinde ihtiyaç sahibi 1 milyon kişiye Ramazan ayında yardımlarda bulunduğu, başka dönemlerde de gıda yardımları yaptığı tespit edilmektedir. Ayrıca Afrika'daki dezavantajlı gruplar, yetimler, engelliler, ihtiyaç sahibi kadınlar, vb. kişilere daha iyi bir hayat imkanları oluşturabilmek için sürdürülebilir projeler üretilmekte ve yardımlarda bulunmaktadır. Devlet kurumları dışında çeşitli Türk sivil toplum kuruluşlarının da bölgede belli aralıklarla günlük yaşam standartlarını iyileştirmek için çalışmalar yürüttüğü belirlenmektedir.

Afrika'nın toplum yaşamıyla ilişkili önemli verilerin ve bulguların yer aldığı dijital kaynakların başında YTB'nin 2021 ve 2022'de yayınladığı 'Afrika Yıllığı' isimli almanak tarzındaki eseri karışımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin kıtaya yönelik çalışmaları, gelişmeleri ve bakış açısını anlamak için oldukça önemli olan bu dijital eserin 2022 yayınında Türkiye-Afrika ilişkileri, toplum, kültür, sanat, spor, ekonomi, güvenlik, eğitim programları, çevre ve küresel aktörler gibi konulara odaklanılmıştır. YTB'de yer alan (2022-a) başka bir içerikte ise Türkiye'nin Afrika hakkındaki politikalarına dair önemli bilgiler vardır. Buna göre Türkiye'nin artan ticaret hacminden ekonomik yatırımlara, Afrika'daki çocukların eğitimine olan desteğinden bireylere yönelik etkileşimli çalışmalarına

ve devam eden projelere değinilmiştir. YTB'nin bu kapsamda başarılı öğrencilere bir imkân olarak sunduğu 'Türkiye Bursları'na değinilmektedir. Tüm bunlar dışında Afrika Birliği ile yapılan iş birliği protokolüyle kıtayı kapsayan özellikle gençlere yönelik çalışmalara odaklanıldığı görülmektedir.

Afrika'ya yönelik Türkiye'nin dijital diplomasi verilerinin incelendiği son kategori ise ekonomik alanındadır. Bu kategori altında yer alan bulgu sayısının diğer kategorilere kıyasla daha az olduğu söylenebilmektedir. Türk İhracat Kredi Bankası olan Eximbank'ın, Türk ihracatçılara ve inşaat işleriyle uğraşan işletme sahiplerine daha aktif çalışma ortamının sağlanması ve yatırımların artması için çalışmalar yürüttüğü, bu kapsamda da 'Afrika Finans Kuruluşu'na ortak olduğu tespit edilmektedir. Türkiye'nin Afrikalı kadın ihracatçılara destek olabilmek için Afrika'ya özel olarak sanal ticaret fuarı gerçekleştirdiği görülmektedir. Afrika'daki sosyal ve beşeri kaynakların iyileştirilmesi, sürdürülebilir yatırımların kazan-kazan mantığında yürütüldüğü ve ekonomik yatırımlarda uzun vadeli ülkelerin yararına olacak çalışmalara odaklanıldığı belirtilmektedir.

Ekonomi alanında sağlık, altyapı ve üstyapı, inşaat, madencilik gibi birçok alan ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin askeri ve savunma sanayi alanlarındaki gelişmeleri neticesinde Afrika'ya olan ihracatı artmaya başlamaktadır. Anadolu Ajansı İngilizcede (2022) yer alan analizde Afrika ülkelerinin yaptığı savunma sanayi yatırımlarının artması bu alandaki ithalat miktarının artmasına da neden olmaktadır. Türkiye'nin 2000 sonrası Afrika kıtasına olan askeri alanlardaki ihracatının toplamı 45 milyar Amerikan doları seviyesine çıkmaktadır. Ayrıca sivil Türk işletmeleri de Afrika'da son yıllarda demiryolu yapımından madencilığe, yazılımdan teknolojiye kadar geniş bir yelpazede yatırımlarını ve iş alanlarını genişlettiği tespit edilmektedir.

Şekil 2.

Türkiye ve Genel Olarak Afrika Kıtasına Yönelik İçeriklerin Kelime Bulutu

Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik 86 adet içerikteki kelime sıklıkları Şekil 2'de yer almaktadır. Türkçe metinlerde sıklıkla kullanılan ekler, bağlaçlar ve fiiller kapsam dışı bırakıldığında en çok kullanılan 15 kelime sırasıyla; Afrika, Türkiye, Türk, eğitim, Erdoğan, iş birliği, önemli, arasında, TİKA, Afrikalı, uluslararası, ticaret, YTB, Türkiye-Afrika, farklı ve kalkınma şeklinde olmaktadır. Özellikle ticaret, eğitim, uluslararası, arasında ve kalkınma gibi sözcüklerin fazla kullanılması Türkiye'nin çalışmalarının çeşitliliğini yansıtmaktadır. Kelime bulutunda ayrıca yer alan birlik, kültür, kültürel, tarihi, küresel, İstanbul, milyar, program, medya, yardım, güvenlik ve kıta kelimeleri de Türkiye'nin dijital diplomasi kapsamında hangi alanlara veya konulara odaklandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Elde edilen verilerin incelenmesi sonucunda Afrika kıtasının geneline yönelik olarak ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik kategorilerde öne çıkan çalışmalara ve bakış açılarına odaklanılmaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisi kuruluşlarının farklı alanlarda çalışmalar gerçekleştirdiği ve bu çalışmaların dijital ortamlara aktararak uluslararası kamuoyuna ulaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye'nin dijital ortamlardaki varlığı daha fazla yabancı kişiye ulaşma açısından oldukça yararlıdır. Ayrıca dijital içeriklerin incelenmesi neticesinde Türkiye'nin Afrika'da hangi konular hakkında çalışmalar yürüttüğü konusunda çıkarımlar yapmak mümkün hale gelebilmektedir.

SONUÇ

Dünyadaki gelişim süreçlerinin daha detaylı bir şekilde anlaşılması noktasında küreselleşme kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Sanayi Devrimi sonrası toplumsal gelişimlerin ve yeniliklerin hızı artmış, 20. yüzyıldan itibaren ise bu hız maksimum seviyeye çıkmaktadır. Özellikle küreselleşme dönemi gelişen iletişim, ulaşım, teknoloji ve internet teknolojisi aracılığıyla toplumların ağ toplumuna geçiş süreci başlamaktadır. Bu gelişim dinamikleri neticesinde küreselleşme üzerine yapılan tanımlamalar ve düşüncelerde zaman-mekân birlikteliğinden çıkmıştır. Böylece milli sınırların önemini yitirdiği dünyanın ise bir bütün olarak ele alındığı bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Küreselleşmeyle ilgili dinamikler ele alındığında, kavramın politik, ekonomik, kültürel, toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel ve teknolojik alanları kapsayan bütünlük ve çok boyutlu bir yapıdan söz etmek mümkündür.

Küreselleşme süreçleri devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin yürütülmesini değiştirmektedir. Bu bağlamda devletlerin sert güç kullanımına bağlı çözüm yöntemleri yerini yumuşak güç temelli kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi faaliyetlerine bırakmaktadır. Dijital ortamların gelişmesi, yeni medya ortamlarının farklılaşmasına ve internet teknolojisinin yaygınlaşmasına olanak sağladığı için farklı zaman dilimindeki ve dünyanın herhangi bir yerindeki insanların birbirleriyle etkileşim kurmasını kolaylaştırmaktadır. Yapay zekâ, dijitalleşme

ve yeni teknolojilerin etkisiyle kitleler izleyicilikten katılımcı hale geçmektedir. Günlük hayat dinamiklerinde yaşanan gelişmeler dijital çağda devletlerin hedef kitleleriyle anlaşma, uzlaşma ve etkileme temelli iletişim tekniklerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Bu anlamda devletlerin yabancı toplumlar tarafından kabul görmesi ve saygınlık kazanmasında halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemi artmaktadır.

Devletlerin yabancı toplumlara yönelik olumlu itibar ve imaj geliştirmek için gerçekleştirdiği diplomasi faaliyetlerinde yumuşak güç temelli dil eğitimi, spor, kültür, sanat, bilim, teknik, edebiyat, güzel sanatlar, turizm, medya, iletişim, sinema ve dizi gibi bir ülkeye ait değerlerin yansıtılmasından sıklıkla faydalanılmaktadır. Günlük yaşamdaki dijitalleşmenin artması sonucunda devletler dijital ortamdaki imaj ve itibarlarını da yönetmek zorunda kalmaktadır. Devletlerin çevrimiçi ortamlardaki ilişkileri yönlendirme isteği sayesinde yabancı hedef kitlelere 7/24 istenilen şekilde sürekli olarak ulaşılmakta ve halkla ilişkiler modelleri arasında da ele alınan iki yönlü simetrik iletişime uygun olarak mesajlar hazırlanmaktadır. Dijital diplomasi sayesinde kamuoyu kolay bir şekilde oluşturulmakta, insanı öne alan bir bakış açısıyla sürdürülebilir bir ortam oluşturulmaktadır. Bir ülkenin gerçekleştirdiği diplomasi çalışmaları dijital ortamlar aracılığıyla birbirinden farklı hedef kitlelere rahat ve hızlı bir şekilde ulaştırılmaktadır.

Bu çerçevede belirlenen amaçların ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için Türkiye de diğer ülkeler gibi birçok dijital diplomasi çalışması gerçekleştirmektedir. Bu araştırmada, Türkiye'nin diplomasi kurumları olan Dışişleri Bakanlığı, TİKA, YEE, YTB, Anadolu Ajansı İngilizce ve TRT World'de yer alan ve Afrika'ya yönelik gerçekleştirilen çalışmaların son üç yıldaki bulgularına odaklanılmaktadır. Elde edilen verilere "MAXQDA 24" programı aracılığıyla içerik analizi yapılmaktadır. Elde edilen 86 içerikteki bulgular politik, kültürel, toplumsal ve ekonomik kategorilere uygun olarak incelenmektedir. Bu içeriklerde direkt olarak Afrika kıtasının Türkiye ile ilişkilerine odaklanılmış, genel ve kapsayıcı bakış açısı ile durumlar ele alınmaktadır.

Genel olarak Afrika kıtasının ele alındığı içeriklerin en fazla 2022 yılında olduğu, onu 2021 ve 2023 yıllarının takip ettiği belirlenmektedir. İçeriklere yıllara göre bakıldığında genel olarak büyük farklılıkların olmadığı sayısal olarak birbirlerine yakın oldukları görülmektedir. En fazla içeriğin ise Anadolu Ajansı İngilizce'de olduğu, bu kurumu sırasıyla YTB, TRT World, TİKA, Dışişleri Bakanlığı ve YEE'nin takip ettiği söylenebilir. Özellikle uluslararası yayıncılık diplomasisi kuruluşları olan Anadolu Ajansı İngilizce ve TRT World'de yer alan içerik sayısının fazla olması, geniş hedef kitlelere yapılan diplomasi çalışmalarını aktarabilmek açısından oldukça büyük öneme sahiptir.

Türkiye'nin Afrika kıtasının genelini ele alan dijital diplomasi içeriklerinde en fazla bulgunun politik kategorisinde olduğu bu kategoriye sırasıyla kültürel,

toplumsal ve ekonomik başlıklarının takip ettiği görülmektedir. Ekonomik kategorisi altında yer alan içerik miktarı diğerlerine kıyasla oldukça az olduğu tespit edilebilmektedir. Politik kategorisindeki bulguların fazla olmasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı, Ticaret Bakanı ve Milli Savunma Bakanı'nın bölgeye dair açıklamaları, politik süreçler hakkındaki girişimleri ve bölgeye ziyaretleri önemli yer tutmaktadır. Bu kategoride özellikle Türkiye'nin kuruluşunun 100. yılına özel Afrika kıtası ilişkilerine yönelik özel programın düzenlenmesi, kıtaya verilen önemi göstermek açısından kritik önemdedir. Kıtaya yönelik kültürel kategorisi altında Türkiye'nin kültür, sanat, müzik, turizm, gastronomi edebiyat, bilim, sinema ve dizilerle ilişkili birçok çalışma yaptığı tespit edilmektedir. Böylelikle Türkiye'nin günlük hayatına ilişkin, değerlerini öne çıkartan öğelerin dış çevreye aktarılması için özellikle çaba harcanmaktadır.

Türkiye Afrika'nın bölgesel kalkınmasına, çatışmaların azaltılmasına yönelik askeri anlaşmaları, insanı öne alan güvenlik temelli bakış açısı ile yaptığı çalışmaların varlığına rastlanmaktadır. Türkiye'nin Afrika Birliği ile olan ilişkileri geliştirme çabasına, sağlık sorunlarının çözümüne yönelik gayretlerini içeren bulgular görülmektedir. YEE'nin kıtadaki temsilciliklerinin sayısını artırması, THY'nin birçok destinasyona uçuşu, TİKA'nın çalışma gerçekleştirdiği ülke sayısını artırma planları gelecekte Afrika ile olan ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kıtanın geneline yönelik Türkçe eğitimi başta olmak üzere mesleki yeterlilik kursları ve bilimsel aktivitelerin yapılması toplumsal gelişimine katkı sağlayacak gelişmeler arasında yer almaktadır. Ekonomi kategorisi çerçevesinde de Afrika ile kazan-kazan anlayışında sanayi, ticaret ve yatırım alanlarında çalışmalar yürütülmektedir. Bu anlamda yapılan anlaşmaların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Türkiye'nin Afrika ile ilişkili kelime bulutunda ise Afrika, Türkiye, Türk, eğitim, Erdoğan, iş birliği, uluslararası, ticaret, kalkınma gibi sözcüklerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle eğitim, iş birliği, ticaret ve kalkınma sözcüklerinin sıkça kullanılması Türkiye'nin bölgeye yönelik stratejik bakış açısında hangi alanların öne çıktığını göstermesi anlamında büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Açıkalm, Ş. N. ve Sarı, E, (2021). Post-truth ve dijital diplomasi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 1689-1701. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.982260>
- Adesina, O. S. (2017). Foreign policy in an era of digital diplomacy, *Cogent Social Sciences*, 3(1), 169-182. DOI: 10.1080/23311886.2017.1297175
- Albayrak, O. (2023). Dijital diplomasi: Diplomasi 3.0, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 493-508. DOI: 10.46928/iticusbe.1288805
- Anadolu Ajansı İngilizce. (2021, Ekim 15). “Turkey becomes new route for African leaders”, <https://www.aa.com.tr/en/world/turkey-becomes-newroute-for-african-leaders/2393465>
- Anadolu Ajansı İngilizce. (2022-a, Mayıs 25). “Analysis: Türkiye rising power in defense of Africa”, <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkiye-rising-power-in-defense-of-africa/2596975>
- Anadolu Ajansı İngilizce. (2022-b, Mayıs 28). “Analysis: What distinguishes Türkiye from other actors in Africa”. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-whatdistinguishes-turkiye-from-other-actors-in-africa/2599889>
- Anadolu Ajansı İngilizce. (2022, Mayıs 23). “Analysis: Türkiye-Africa relations after the 3rd Türkiye Africa summit”, <https://www.aa.com.tr/en/africa/analysis-turkiye-africarelations-after-the-3rd-turkiye-africa-summit/2595141>
- Angell, S. I. ve Mordhorst, M. (2014). National reputation management and the competition state. *Journal of Cultural Economy*, 8(2), 184–201. DOI: 10.1080/17530350.2014.885459
- Arpacıoğlu, K. (2021). Türkiye’de diplomasinin dijital uygulamalarının değerlendirilmesi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 19(41), 745-772. DOI: <https://doi.org/10.35408/comuybd.818938>
- Asna, A. (2006). *Kuramda ve uygulamada halkla ilişkiler (public relations)*. Pozitif Yayınları.
- Barry, A. (2003). *Halkla ilişkilerin gücü*. (A. Ö. Seidle, Çev.). Elips Kitap.
- Barnett, M. ve Duvall, R. (2005). Power in international politics. *International Organization*, 59(1), 39-75. <http://www.jstor.org/stable/3877878>
- Barnett, M., Jermier, J. ve Lafferty, B. A. (2005). Corporate reputation: The definitional landscape. *Corporate Reputation Review*, 9(1), 26-38. DOI: 10.1057/palgrave.crr.1550012
- Baştan, Y. ve Karagül, S. (2021). Diplomasinin dönüşümü ve dijital diplomasi. *TroyAcademy*, 6(3), 777-803. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.959312>

Bjola, C. (2016). Digital diplomacy – the state of the art. *Global Affairs*, 2(3), 297–299. DOI: 10.1080/23340460.2016.1239372

Bozdağlıoğlu, Y. ve Özen, Ç. (2004). Liberalizmden neoliberalizme güç olgusu ve sistemik bağımlılık, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(4), 59-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39246/462181>

Ceyhan, A. İ. (2020). Dijitalleşen kamu diplomasisi üzerine kısa bir analiz. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 3(2), 85-100. <http://ijeass.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/58658/847255>

Cull, J. N. (2009). *Public diplomacy: Lessons from the past*, Figueroa Press.

Ekşi, M. ve Taş, F. D. (2020). Dijital diplomasi yeni bir tür diplomasi midir?. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 213-239. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uksad/issue/59215/851149>

Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*, (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Gürdal, E. (2021). Dijital kamu diplomasisi mi dijital gözetim mi?. *Mecmua*, (11), 417-434. DOI: <https://doi.org/10.32579/mecmua.865689>

Hamelink, C. J. (1994). *Trends in world communication on disempowerment and self-empowerment*, Southbound Third World Network.

Irwin, W. (1969). *Propaganda and the news or what makes you think so?* Mcgraw-Hill Book Company.

İris, M. Ve Akdemir, T. (2020). Kamu diplomasisinde dijital dönüşüm: Büyükelçilerin twitter üzerinden gerçekleştirdikleri dijital diplomasi faaliyetlerinin incelenmesi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 11(42), 12-54. DOI: <https://doi.org/10.5824/ajite.2020.03.001.x>

Jain, R. ve Winner, L. H. (2013). Country reputation and performance: The role of public relations and news media, *Place Branding And Public Diplomacy*, 9(2), 109–123. DOI: 10.1057/pb.2013.7

Jonsson, C. ve Hall, M. (2005). *Essence of diplomacy*, Springer.

Keohane, R. O. Ve Nye, J. (2015). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak, *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Özel Sayı: Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Okumalar*, 79-104. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463029>

Köksoy, E., (2021). Türkiye’de kamu diplomasisi akademik literatürü üzerine bir inceleme: Medya, iletişim ve halkla ilişkiler çalışmaları alanı olarak kamu diplomasisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 19(38), 631-684. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/67677/1023955>

- Manor, I. ve Pamment, J. (2019). Towards prestige mobility? Diplomatic prestige and digital diplomacy. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(2), 1–32. DOI: 10.1080/09557571.2019.1577801
- McCombs, M. E. ve Shaw, D. L. (1972). Agenda-setting function of mass media, *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-184. DOI: 10.1086/267990
- Medeiros, B. (2019). Evaluating the reputation management industry through the lens of public relations ethics, *Journal of Media Ethics*, 34(3), 160–170. DOI:10.1080/23736992.2019.1638261
- Melissen, J. ve Caesar-Gordon, M. (2016). “Digital diplomacy” and the securing of nationals in a citizen-centric world, *Global Affairs*, 2(3), 321-330. DOI: 10.1080/23340460.2016.1239381
- Nye, J. S. (2005). *Dünya siyasetinde başarının yolu: Yumuşak güç*, (R. İ. Aydın, Çev). Elips Kitap Yayınları.
- Okay, A. ve Okay, A. (2011). *Halkla ilişkiler kavram, strateji ve uygulamaları*. Der Yayınları.
- Pamment, J. (2012). *New public diplomacy in the 21st century: A comparative study of policy and practice*. Routledge.
- Plumlee, R. C. (1995). Electronic messaging. A. E. Grant (Ed.). *Communication Technology Update Fourth Edition* içinde Butterworth-Heinemann.
- Ries, A. ve Ries, L. (2002). *The fall of advertising and the rise of PR*, HarperCollins Publishers.
- Sepli, M. (2020). Dijital diplomasinin karanlık tarafı: online propaganda ve aşırılıkçılık karşıtlığı, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 98-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikacuiibfd/issue/54124/735716>
- Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy. N. Snow, P. M. Taylor (Eds.). *Routledge Handbook Of Public Diplomacy* içinde (3-11). Routledge International Handbooks.
- Theaker, A. (2006). *Halkla ilişkilerin elkitabı*, (M. Yaz, Çev). MediaCat Yayınları.
- TİKA. (2021, Aralık 21). “TİKA, Afrika’nın acil sağlık kapasitesinin artırılmasına destek olmaya devam ediyor”, https://tika.gov.tr/detail-tika_afrika%27nin_acil_saglik_kapasitesinin_artirilmesine_destek_olmaya_devam_ediyor/
- Van Riel, C. B. ve M., Fombrun, C. J. (2007). *Essentials of corporate communications*, Routledge.
- Weiss, L. (2000). Globalization and state power, *Development and Society*, 29(1), 1-15. https://www.researchgate.net/publication/327542111_Globalization_and_State_Power

Yücel, G. (2016). Dijital diplomasi. *TRT Akademi*, 1(2), 748-760. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/23620/252179>

YEE. (2021, Ocak 21). “Afrika atasözleri 38 dilde yayımlandı”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/afrika-atasozleri-38-dilde-yayimlandi>

YEE. (2023, Ocak 25). “Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Ateş: Afrika bizim için önemli”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/yunus-emre-enstitusu-baskani-ates-afrika-bizim-icin-onemli>

YTB. (2022-a, Ekim 10). “YTB'den Afrika'ya yönelik insan odaklı projeler”, <https://ytb.gov.tr/haberler/ytb-den-afrika-ya-yonelik-insan-odakli-projeler>

YTB. (2022-b, Ekim 27). “Afrika'nın savunmasında Türkiye”, <https://ytb.gov.tr/haberler/afrikanin-savunmasinda-turkiye>

YTB. (2023, Mayıs 25). “Zirvelerden ufka bakmak: 21. yüzyılda Türkiye-Afrika ilişkileri”, <https://ytb.gov.tr/haberler/zirvelerden-ufka-bakmak-21-yuzyilda-turkiye-afrika-iliskileri>

BİR ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SİYASİ KARİKATÜRÜN GÜNLÜK GAZETELERDE KULLANIMI: 28 ŞUBAT SÜRECİ

Mustafa FİDAN

Avrasya Üniversitesi, Türkiye

mustafa.fidan@avrasya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6787-8526>

<i>Atf</i>	FİDAN, M. (2025). BİR ELEŞTİRİ ARACI OLARAK SİYASİ KARİKATÜRÜN GÜNLÜK GAZETELERDE KULLANIMI: 28 ŞUBAT SÜRECİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1), 73-98.
------------	--

ÖZ

Kelime anlamı ve doğası itibarıyla karikatür hem mizahi öğeler içermekte hem de eleştiri ve saldırı manası taşımaktadır. Ele aldığı konuyu esprili, alaycı ya da iğneleyici bir üslupla hicvederek resmeden karikatür sanatı, iktidar ve iktidara ilişkin yapılara yönelik eleştirinin araçlarından birisi olmuştur. Popüler kültür ürünü olan karikatür, toplumsal yargı oluşturması veya var olan yargının sürdürülmesi konusunda da etkili ve incelenmeye değerdir. Türk basınında karikatür kullanımı, çoğu zaman iktidarın siyasi, ekonomik, toplumsal ve diğer çeşitli alanlardaki politikalarını eleştirmeye yönelik olmuştur. Çalışmada, 28 Şubat 1997 yılında gerçekleşen Milli Güvenlik Toplantısı (MGK) kararlarının Hürriyet ve Cumhuriyet gazetesi karikatürlerine yansımaları ele alınmıştır. Dönemin iktidarına muhalif konumdaki bu iki gazetenin seçilmesinde, karikatürün muhalif doğasını yansıtmaları ve aynı zamanda dönemin en çok okunan gazeteleri arasında yer almaları belirleyici unsur olmuştur. Çalışmanın amacı, 28 Şubat 1997 sürecinin gazete karikatürlerine nasıl yansıdığını incelemektir. Çalışmada, gazete karikatürlerinin öne çıkan üç işlevi olan güldürü, eleştiri ve toplumsal hafızayı aktarma işlevleri de ele alınmıştır. Çalışmanın doküman sınırlılığı Hürriyet ve Cumhuriyet gazetesi, zamansal sınırlılığı ise yaşanan olayın bir aylık sürecinin incelenmesi şeklindedir. Çalışmanın yöntemi ise Fransız Dilbilimci Roland Barthes'a ait göstergebilimsel analizdir. Çalışma sonucunda görülmüştür ki, iki gazetenin karikatürlerinde hem İngiliz tarzı nüktedan eleştiri hem de Fransız tarzı saldırgan eleştiri karikatür çizimlerine yansımıştır.

Anahtar kelimeler: Karikatür, Siyasi Karikatür, Gazete Karikatürü, Eleştiri, Mizah.

Geliş Tarihi: 15.08.2024 / Kabul Tarihi: 25.10.2024, DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1004

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

THE USE OF POLITICAL CARTOONS AS A CRITICISM TOOL IN DAILY NEWSPAPERS: THE FEBRUARY 28 PROCESS

ABSTRACT

Cartoons contain both humorous elements and carry the meaning of criticism and attack. Cartoons portray the subject matter they deal with in a humorous, sarcastic or sarcastic manner, satirically. Cartoon art has become one of the tools of criticism of power and structures related to power. Cartoons, a product of popular culture, are also effective in forming social judgments or maintaining existing judgments. The use of cartoons in the Turkish press has often been aimed at criticizing the government's policies in political, economic, social and other areas. In this study, the reflection of the decisions of the National Security Council (NSC) held on February 28, 1997 in the cartoons of Hürriyet and Cumhuriyet newspapers was discussed. There are two reasons why these two newspapers were chosen as examples. One is that they were among the most widely read newspapers of that period. The other is that they were in opposition to the government of the time. The aim of the study is to examine how the February 28, 1997 process was reflected in newspaper cartoons. The three prominent functions of newspaper cartoons, humor, criticism and the transfer of social memory, are also discussed in the study. The document limitation of the study is Hürriyet and Cumhuriyet newspapers, and the temporal limitation is the examination of the one-month period of the incident. The method of the study is the semiotic analysis of Roland Barthes. As a result of the study, it was seen that both the British style of humorous criticism and the French style of aggressive criticism were reflected in the cartoon drawings of the two newspapers.

Keywords: *Cartoon, Political Cartoon, Newspaper Cartoon, Criticism, Humor.*

GİRİŞ

Siyaset ve medya ilişkisi, geçmişten günümüze çeşitli şekillerde varlığını sürdürmektedir. Aynı şekilde siyaset ve mizah da birbirinden beslenen iki olgu olarak medya alanı ve araçları üzerinden kendini görünür kılmaktadır (Cantek & Gönenç, 2017, s. 99). Bu doğrultuda siyasi karikatür ele alındığında hem siyasetin hem mizahın görünür olduğu bir ortamdan, medya ve basın alanından bahis açmak mümkün hale gelir. Bir güldürü ve mizah aracı olan karikatür, aynı zamanda güçlü bir eleştirel söylemdir. Karikatür çizgileri, içinde buldukları dönemin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel kodlarını gelecek nesillere aktarması itibarıyla de bir toplumsal bellek biçimidir. Yalnızca güldürme ve eleştirme işlevi değil, toplumsal hafızanın gelecek nesillere taşınmasında bir aktarım aracı olması yönüyle de karikatür önemli bir inceleme alanıdır. Günümüz karikatürü, günlük gazetenin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla doğmuştur. Popüler kültür ürünü olan karikatürün eleştirel ve mizahı boyutu toplumsal, kültürel ve siyasi durumları çizgiye dökme ve karikatürize ederek bir eleştiri ve anlatı yaratmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de karikatürün tarihi Osmanlı döneminde başlar. İlk mizah ve karikatür dergisi Diyojen 1870 yılında Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır (Çeviker, 1986, s. 122). Hem basım araçlarının Osmanlı topraklarında yaygınlık kazanması hem de düşünce ve ifade özgürlüğünün kısmen sağlanması mizahın da önünü açmıştır. Dönemin çalkantılı siyasi ve toplumsal ortamı, mizah ve karikatür dergilerinin de aşırı politikleşmesi ve karikatür sanatının politik bir eleştiri aracı olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte Osmanlı dönemi Türk mizah ve karikatürünün saldırgan ve tahrip edici üslubu, daha nüktedan ve ince espiye dayalı İngiliz tarzı karikatür yerine daha saldırgan ve karşı tarafı yok edici üslup benimseyen Fransız tarzı karikatürden beslenmiştir (Öngören, 2000, s. 35).

Çalışmaya konu olan Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin 1997 yılına ait karikatürleri incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin daha nüktedan ve yumuşak çizgisiyle İngiliz tarzı karikatüre yakın olduğu görülmüştür. Cumhuriyet gazetesini ise, daha sert üslubu ve çizgileriyle saldırgan ve tahrip edici Fransız tarzı karikatürün izlerini taşımaktadır. Çalışmanın amacı, Türk basın tarihinde karikatürün, özellikle de siyasi karikatürün yol haritasını çizmektir. Diğer yandan, örnek bir olay ve dönem belirlenerek (28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının yansımaları) günlük gazete sayfalarında karikatürün işlevi ve görünümü ele alınmıştır. Çalışmada hem dokümana yönelik hem de zamana yönelik bir sınırlılık belirlenmiştir. Doküman anlamında yazılı basını temsilen dönemin iktidarına muhalif gazetelerden olan Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri seçilmiştir. Dönemin resmi tiraj rakamlarına ulaşmak her ne kadar güç olsa da, satış gelirlerine dair raporlar göstermektedir ki seçilen gazeteler dönemin en çok satan gazeteleri arasındadır (Rekabet Kurumu, 2007) Diğer yandan, zamansal sınırlılık ise çalışmaya konu olayın yaşandığı sürece ilişkin bir aylık gazete

sayılarını esas almaya yönelik olmuştur. Çalışmanın yöntemi göstergebilimsel analiz yöntemidir. Görsellerin (karikatürlerin) gösteren, gösterge ve gösterilen unsurları ifade edilerek analiz edilmiştir. Karikatür gibi görseleliğe dayalı unsurların okuması yapılırken göstergebilimsel analiz yöntemi sıkça kullanılır. Çünkü göstergebilim, göstergeleri (sözcük, simge, işaret, resim, karikatür vb.) inceleyen ve çözümleyen bir bilim dalıdır (Rifat, 2009, s.11). Geliştirdiği bu yöntemle Fransız felsefeci Roland Barthes, özellikle popüler kültür metin çözümlenmeleri ile günümüz göstergeler dünyasını anlamlandırmaya büyük katkı sağlamıştır. Karikatür de popüler kültür öğeleri arasında yer almaktadır. Barthes, günlük hayattaki bütün göstergelerin okunmasına hayati önem atfeder ve “Görkemli Kilise törenlerinden Beatles’ların saç biçimine, gece giyilen pijamadan uluslararası siyaset çalışmalarına kadar dünyada ‘tiyatro’ olan her şeyin kavranması” için bir üstlenici olarak göstergebilimsel analiz ve yorumlamayı işaret eder (Barthes, 1993, s. 157). Günlük gazetelerde karikatür çiziminin hangi ideolojik söylemlerden beslendiği, ne tür bir motivasyonla kod biçimini yönettiği, karikatür ve mizahın muhalif üslubunun günlük gazetelerde gündemin güncel konularını ne şekilde değerlendirdiği ve bu ifadelerin göstergebilimsel okuması çalışmanın konusu olmuştur.

Mizah Kavramı ve Mizahın Eleştirel Gücü

Türkçe’ye Arapça’dan geçen mizah (müzah) kelimesi, en kısa tanımı ile hayatın güldürücü yönünü ortaya çıkarmayı amaçlar. Bir güldürü aracı olan mizah aynı zamanda bir direniş ve muhalefet aracı olarak da sık sık kullanılır. Mizah; bir gerçeği alay, nükte veya latifelerle ortaya koyan sözlü veya yazılı bir sanat türüdür (Ayverdi, 2005, s. 830). İlhan Ayverdi’nin derlediği *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te yer alan mizahın bir diğer tanımı ise şöyledir; Eğlenmek, güldürmek, hoşça vakit geçirmek maksadıyla incitmeden bir kimseye takılma, şaka yollu alay etme, latife etme eylemidir (2005, s. 830). Bireysel ve toplumsal birçok konuyu kendine özgü dili ve yaklaşımıyla değerlendiren mizah, gerçekliği ciddiyetin sınırlarına hapsedmeden, gülmenin olanaklarından yararlanarak ele almayı amaçlar. Macar yazar Arthur Koestler ise *Mizah Yaratma Eylemi (1997)* kitabında mizahın tanımını, “Yüksek karmaşıklık düzeyindeki bir uyarının, fizyolojik tepkiler düzeyinde büyük ve belirlenen bir tepki yarattığı tek yaratıcı eylem alanıdır” şeklinde yapar (Koestler, 1997, s. 10). Farklı toplumlarda farklı tezahürlere sahip olan mizaha dair çok sayıda tanımı aktarmak mümkündür.

Mizah, toplumsal gerçeklik boyutu olan herhangi bir olayı eleştirel, eğlenceli, hicvedici, satirik veya sıra dışı bir dille yorumlamak demektir. Güldürürken düşünmeyi ya da güldürürken sorgulamayı amaç edinen mizahın tarihi, sosyal insanın tarihi kadar eskidir. Antik Yunan’da mizahın ve gülmenin üzerine derin tartışmalar yapılmış, mizahın birey-toplum-siyaset üçgenindeki anlam dünyasına ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Mizah ile gülme arasındaki ayrım da sık sık dile getirilmiştir. Ferit Öngören bu konudaki ayrımı, “Gülme, mizahın

yalnızca alkışı yerindedir” (1973, s. 9) cümlesiyle dile getirir. Bu ayrıma göre değerlendirilecek olursa, her gülme mizah değildir, her mizah da gülme eylemini gerektirmez sonucuna ulaşmak mümkündür. Aynı şekilde antik dünyada gülme eylemi, espri ve mizahın günlük yaşamda olması gereken yeri ve boyutu tartışma konusu olmuş, genel anlamda etik ve görgü kuralları çerçevesinde bir yere yerleştirilmiştir. Platon ve Aristoteles gibi isimlerin “sınırlandırılmış mizah” anlayışına karşı Stoacı ve Kinik görüştekiler esprinin sınırlandırılmasına karşı çıkmış, aşırılıkların ciddiyetteki aşırılıktan doğduğuna işaret etmiştir (Sanders, 2001, s. 140).

Bugün güldürü, tiyatro, karikatür ya da stand up gösterileri olarak icra edilen gülmecenin bilinen tarihi, (dini ritüel amacıyla) başkasının kılığına girerek gerçekleştirilen tek kişilik tiyatro oyunlarına ve Dionysos kültüne dayanmaktadır (Yücel, 2015). Antik Yunan filozofu Platon, yöneticilerin otoritelerini sağlam tutabilmek için gülme eylemini kısıtlı tutmaları ya da halka karşı hiç gerçekleştirmemeleri gerektiğini söyler. Siyaset biliminin öncülerinden olan Platon’un “iyi yönetici, gülmeyen ve ciddi olan yöneticidir” yönündeki bu görüşü, gülme eylemi ve mizahı yönetici kesiminden alıp, yönetenin karşısında olan halk ve muhalif kesime devretmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında da en etkin muhalefet ve eleştiri yöntemlerinden birisi olarak mizahın görülmesi, bu ilişkiyle açıklanabilir. Tarih boyunca insanlar ve toplumlar sömürü ve baskıya karşı isyan etmiş; bu isyan ediş ve karşı çıkışlar sembolik olarak edebi ürünlerde, mitlerde, efsanelerde veya mizahi ürünlerde kendisine yer bulmuştur (Bruinessen, 2003, s. 370). Aristoteles espriden/mizahtan öncelikle bir hitabet olarak bahseder, esprinin daha acı verici biçimi olarak ironi kavramından dile getirir (akt. Sanders, 2001, s. 131). “İroni küçümseyicidir” diyen Aristoteles, “Ciddiliğimize ironiyle karşılık verenlere öfke duyarız” ifadesine yer vererek günümüzde de mizahı araç olarak kullanan muhalif görüş ile iktidar arasındaki reaksiyonel ilişkinin tarihsel kökenine değinmiş olur. Çünkü mizah ile hayat ve toplumsal pratikler yeniden kurgulanır (Eker, 2014, s. 3). Sokrates ve Sokrates öncesi görüş, gülmenin bir tür toplumsal pozitif değer üreteceğini ve ıslaha vesile olabileceğini savunur. Platon ise Sokrates’in tersine gülmeye özellikle bürokratik düzeyde mesafeye yaklaşır ve gülme eylemini insanı her türlü aşırılığa sevk edebileceği için devletin yöneticilerinin bundan olabildiğince uzak durmasını söyler (Sanders, 2001, s. 112). Doğu ve İslam kültüründe mizaha bakış açısına bakıldığında yine Platonvari bir bakış açısı görülür. Birey ve toplumun yönetim ile olan politik ilişkisini irdeleyen devlet adamı ve siyaset bilimci Nizamülmülk, *Siyasetnamesi*’nde padişahın sofradaşları (nedimler) dışındaki kişilerle nükte ve mizah yapmasını azametinde bir noksan olarak işaret eder. Yöneticiyi kamuya karşı ve kamusal alanda ciddiyeti salık veren Nizamülmülk, mizahı yönetici için bir eksiklik olarak addeder (Nizamülmülk, 1941, s. 172). Bu yönüyle de mizah yönetim erkinin karşısında, halkın ve de muhalif kesimin pratiklerinde konumlanmış olur.

Romalı devlet adamı ve düşünür Cicero ise mizahı devletin esenliği için gerekli bir unsur olarak tanımlar. Onun görüşüne göre “yürekten bir kahkaha nasıl ki insan bedenini sağlıklı tutuyorsa, siyasi yapıya da canlılık katabilir” (Sanders, 2001, s. 142). Komedi ve mizaha yüklediği labiretimsi anlatım misyonunun, kişiye büyük yararlar sağlayacağını söyler. Roma medeniyetinde mizah ve güldürü üzerine bakış açısı ve tartışmalar, Antik Yunan’dan köklerini alarak benzer nitelikler göstermiştir. Ortaçağ’ın Hristiyan Avrupası’nda ise gülme ve mizaha karşı bir önyargı ve karşı duruş oluşur. Semavi dinlerdeki gülme eylemine karşı bu tutum, Kapadokyalı Hristiyan din adamı Basileious’un ‘iyi bir Hristiyan’ tanımında şu şekilde yer bulur; “Kötü sözler söylememeli, şiddete başvurmamalı, kavga etmemeli... Şaka yapmamalı, gülmemeli, espri yapanlarla muhatap olmamalıdır” (Sanders, 2001, s. 154). Yer yüzündeki mutluluk ve kahkahanın, insana diğer dünyayı ve tanrıyı unutturabileceği uyarısı, Ortaçağ düşünce dünyasında mizah ve güldürüye bakış açısını özetlemektedir. Ortaçağ’da halk mizahı ise yüksek ideoloji ve edebiyatın resmi alanının dışında var olmuş ve gelişmiştir. Bu gayriresmi varoluşundan dolayı mizah, olağandışı bir radikalizm, özgürlük ve acımasızlık taşımaktadır (Bahtin, 2005, s. 99). Rabelais ve Dünyası (2005) adlı eserinde Jean Paul’un mizah hakkındaki görüşlerini aktaran Rus edebiyatçı ve dilbilimci Mihail Bahtin, mizahın muhalif konumlanışına dair değerli bir ayrımın da altını çizmiş olur; “Yıkıcı mizah, gerçekliğin tecrit edilmiş olumsuz veçhelerinden değil, gerçekliğin tamamına, yani sonlu olan dünyaya yönelir. Sonlu (dünyevi) olan her şey mizahın gücüyle yıkılır” (Jean Paul, akt Bahtin, 2005, s. 99).

Anadolu’da mizahın ilk örneklerine ise Hititler döneminde, bereketli geçen hasat dönemini kutladıkları “Purulli” törenlerinde rastlanmaktadır (Öngören, 1973, s. 41). İçki ve danslarla yapılan kutlamadaki eğlenceler ve mizahi eylemler Anadolu mizahının kökenlerini oluşturmaktadır. Anadolu’daki Selçuklu egemenliği, mizah ve mizah ürünlerinin de değişmesine yol açmıştır. Selçuklu Devleti öncesi bir bağ ve çiftçi medeniyeti olan Anadolu medeniyeti; Selçuklular ile bir çoban, hayvancılık ve savaş kültürüne dönüşmüştür. Osmanlı Devleti dönemi mizahına bakıldığında, imparatorluk olmanın bir getirisi olarak farklı kültür ve dillerin mizahının Osmanlı mizahı içerisine dahil edilip eritildiği görülmektedir. Orta oyunu, meddah, Hacivat-Karagöz gibi şekle ve sahneye dayalı mizahi türler, harekete bağlı olarak geliştirilen sihirbazlık ve kukla oyunu gibi mizahi ürünler ve latife, fıkra, anlatı gibi mizahı anlatımlar Osmanlı dönemi mizahı hakkında özet bir anlatı sunmaktadır. Nasrettin Hoca ile Bektaşî, Yeniçeri, Softa, Bekri Mustafa gibi anlatı karakterleri de Osmanlı mizahına renk katmakta ve mizahın ele aldığı kültürel, toplumsal ve siyasal gündemi geleceği artmaktadır. Osmanlı dönemi şairlerinin eleştiriye baz alan önemli hicivleri de aynı zamanda mizahı anlatım ve öğeler de içermektedir. Fuzuli’nin Şikâyetname eseri, Şeyhi’nin Harname isimli eseri ve Nefi’nin Siham-ı Kaza isimli eserleri bu konuya örnek niteliğindedir. Son yüzyılla birlikte Osmanlı mizahına şiir, karikatür, mizah gazeteciliği gibi

yeni alan ve icra alanları da eklenmiştir (Öngören, 1973, s. 44).

Genel anlamda bakıldığında, mizah ve gülme eylemi benzer ya da aynı özellikler taşısa da kavramsal boyutta bir ayrıma tabi tutulması gerekir. John Morreal, *Gülmeyi Ciddiye Almak* kitabında bu ayrımı irdeler ve şöyle söyler, "Gülme, kişinin kontrol edilebilir bir iletişim aracı olarak bedensel boşalması iken mizah, kişide oluşan bir takım anlama ve kavrama değişiklikleridir" (Morreal, 1997, s. 5). Kierkegaard'ın *Kahkaha Benden Yana* kitabında Constantine'in konuşmasından aktardığı cümlesinde ise komedi, belirsiz bir dövüğe benzetilir (Kierkegaard, 2013, s. 122). Karikatür ve mizah, gülme eyleminin birer uzantısıdır. Gülme eylemi insana dayatılan baskı ve yükü azaltan, dünyanın ve düzenin olduğu gibi kabullenilmesini engelleyen bir mefhumdur (Avcı, 2003). Gülme eylemi ve mizahın büyük bir potansiyeli vardır ve içerisinde hem bireysel psikoloji hem de toplumsal psikoloji adına önemli bir güç barındırır. Bu potansiyeli yöneten kesime, iktidara ya da güçlü olana karşı muhalefetin eline mizah ve karikatür gibi iki işlevsel aracı vermektedir. Mizah, yapısı itibariyle hem yapıcı hem de yıkıcı enerjiye sahiptir. Tüketim toplumunda dayatılan pop kültürünün mizahı kullanım biçiminin aynı zamanda mizahı yıkan bir potansiyeli olduğuna dikkat çeken Jean Baudrillard, 'yeni pop' denen fenomenin hem mizahla dolu olduğuna hem de mizahtan yoksun olduğuna vurgu yapar (2017, s. 151). Mizah yalnızca sosyal ilişkileri belli düzeyde tutmak ya da toplumsal bir eylemde bulunmak değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal anlamda şikâyetleri dile getirme yöntemidir (Morreal, 1997, s. 165). Mizaha muhalif kimliğini kazandıran da bu özelliğidir. Slavoj Žižek mizahı insan bilincinin bir parçası olarak tanımlar ve bilincin evrimsel anlamda işlevsiz birer muamma olan sanat, mizah, metafizik sorular gibi argümanlarla yüklü olduğunu söyler (Žižek, 2013, s. 202).

Bir Eleştiri Aracı Olarak Karikatür

İtalyanca "caricare" kökünden türeyen karikatür, "hücum etme, saldırma" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda taşıyabileceğinden çok fazla anlama yer vererek anlam oluşturma eylemidir (Alsaç, 1994, s. 7). Karikatür ele aldığı konuları iğneleyici, eleştirel, alaycı ya da komik olması için abartma ve çarpıtma potansiyeline sahiptir. Türkçe sözlükte karikatür geniş tanımı ile şu şekilde yer alır; "Bir kişi, nesne ya da olayın göze batan belirli bazı taraflarını ortaya koymak için asıl halinden farklı olarak abartılı ve genellikle gülünç ve acayip şekilde çizilmiş resimdir" (Ayverdi, 2005, s. 631). Aynı şekilde yine Misalli Büyük Türkçe Sözlük içerisinde karikatürize etme kavramı da "Gülünç duruma sokarak anlatmak, karikatürleştirmek" cümlesiyle tanımlanmaktadır (2005, s. 631). Turgut Çeviker'in Encycloedia Britannica'dan aktardığı tanımda karikatür "Bir olayın bir insanın veya eylemin çarpıtılarak sunulmasıdır. Genelde insan uvuzlarının uzatılması ve abartılı olarak anlatılmasıdır" şeklinde ifade edilmektedir (Çeviker, 1986, s. 56). Aynı şekilde aktardığı Entsiklopediçeskiy Slovar'da ise karikatür,

“Toplumsal, siyasal ya da gündelik olayların yergisel ya da mizahi tasviridir” şeklinde tanımlanır (Çeviker, 1986, s. 56). Karikatürize etmek yalnızca gülünç olanı açığa çıkarma ya da alay etme gibi gülme üzerine dayalı amaçlarla yapılmaz, aynı zamanda güldürürken düşündürmeyi amaç edinen eleştirel bir tavır da içermektedir. Bir edebiyat dalı ve sanatsal pratik olan karikatür, mizahın ve yerginin çizgilerle resmedilmesidir. Bir diğer tanıma göre karikatür, olayların, hatta duygu ve düşüncelerin doğala ters düşen, olağanla çelişen gülünç yanlarını yakalayıp bunları kimi zaman da yazıyla desteklenmiş abartılı çizimlerle bir gülmece sanatına dönüştürme sanatıdır (Alsaç, 1994, s. 7).

Karikatür ile mizah ilişkisini ele almak, karikatürü izah etme yolunda birincil adımlardan birisidir. Bir çatı kavram olarak mizah, karikatürü alt dallarından birisi olarak içerisinde barındırırken; aynı zamanda mizahi yazı, fıkra, mizahi şiir, komedi ve kukla gibi diğer türleri de içerir (Öngören, 1973, s.33). Şaka, hiciv, latife, nükte, iğneleme, taşlama, alt etme, alay etme gibi mizahın çeşitleri aynı zamanda karikatürün de içeriğine çeşitlilik olarak yansır. Eleştiri ve mizahın çizgiyle buluşması sonucu ortaya çıkan karikatürün birçok türü bulunmaktadır; mizah karikatürü, yerici karikatür, grotesk karikatür ve fantezi karikatür (Çeviker, 1986, s. 51). Herhangi bir olaya dair düşünce, fikir, eleştiri gibi duygu ve görüşlerin abartılı, alegorik ya da metaforik ifadelerle dile getirilmesi demek olan karikatürün tarihçesini çok eski dönemlere dayandırmak mümkündür. Mizahın bir ifade biçimi olan karikatürü, duygu ve düşünceleri çizgiler yoluyla aktarma tanımı üzerinden ele alacak olursak; en eski karikatür örnekleri olarak mağara duvarına çizilen görseller işaret etmek mümkündür. Mizahın tarihi insanın tarihi kadar eski olduğu gibi, karikatürün tarihi de oldukça eski çağlara uzanabilmektedir. Hatta, mizah tarihinin önemli isimleri “hiyeroglif” yazısını karikatürün başlangıç noktası olarak kabul eder (Şenyapılı, 2003, s. 3). Fakat karikatür denen olgunun ortaya çıkışı, karikatürün hayat bulduğu basılı yayın araçlarının yaygınlık kazanmasıyla olmuştur. Gazete ve dergi gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazandığı 17 ve 18. Yüzyıl itibarıyla karikatür de bir resimli sanat ve güldürü aracı olarak doğmuştur (Alsaç, 1994, s. 8). Daha somut bir tarihlendirme yapmak gerekirse, Batı’da ve dolayısıyla dünyada ilk karikatür eseri, 1762 yılında İngiltere’de basılan Mary Darly imzalı *A Book of Caricaturas* adlı eserdir. Osmanlı’da ilk karikatür çizimleri 1870’te Teodor Kasap’ın yayımladığı Diyojen adlı eserde yer almıştır (Çeviker, 1986, s. 122).

Karikatür eleştirel olduğunda da gülme duygusu yaratan bir sanattır. Bu yönüyle kara mizah ögesiyle özdeşleşen karikatürü insanların gülünç yanını öne çıkaran portre karikatür ve olayların gülünç yanını ortaya çıkartan konulu karikatür şeklinde iki ana kümede ele almak mümkündür (Alsaç, 1994, s. 7). Konulu karikatürler İngilizce’de *cartoon* kelimesiyle, portre karikatürler ise *caritature* ismiyle anılmaktadır (Alsaç, 1994, s. 20). Karikatürde gülme hissiyatını uyandıran şey biçim bozucu bir abartı kullanıyor olmasıdır. Güldürü ögesi, doğal

akışı olan günlük olayların çelişkili, çarpık, aksayan ya da karşıt yönleri üzerinde beklenmedik anlam kaymaları yaratacak çizgisel müdahaleler ile elde edilir (Alsaç, 1994, s. 9). Karikatürün dolaylı ve dolaysız iletilerini algılayabilmek, kişinin görsel dili öğrenmiş ve özümsemiş olmasıyla yakından ilgilidir (Şenyapılı, 2003, s. 163). Karikatürün dili çizgi dilidir ve “yazısız karikatür evrenselidir” görüşü, tartışmalı bir görüştür. Çizim, simge, sembol ya da temsillerle meydana getirilen yazısız/diyalogsuz karikatürü dünyanın her yerindeki insanın anlaması ve aynı mesajı alması beklenemez. Karikatür evrensel çizgilere sahip olmakla birlikte yerel ve kültürel öğelerdeki alışmışlıkları ve normalleşmiş olanları bozuma uğratarak gündelik olandaki sapmayı ortaya çıkartır ve bu çelişki üzerinden gülme eylemini yaratır.

Türkiye’de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film kitabında karikatür olgusunu geniş bir biçimde ele alan Üstün Alsaç, karikatürün hoşgörü ile özdeşleştirilmesini yanlış bir sav olarak değerlendirir ve “Karikatür doğası itibariyle eleştirel ve hatta saldırgandır” der (Alsaç, 1994, s. 12). Karikatürünün sözsüz çizgi dilini dünyanın bir yarıküresinde bir mizah ya da alay etme değeri taşıırken, dünyanın diğer yarıküresinde infiale ve büyük tepkiye yol açabilir (Resenbaum, 2017, s. 481). 30 Eylül 2005 tarihinde Danimarka’da yayın yapan Jyllands-Posten isimli gazetenin İslam peygamberi Hz. Muhammed’i tasvir eden 12 farklı karikatür yayınlamasıyla ortaya çıkan *Danimarka Karikatür Krizi* ve İslam dini ve peygamberine yönelik karikatür çizimleri nedeniyle 2015 yılında gerçekleştirilen *Charlie Hebdo saldırısı* mizah ve karikatürün farklı kültürlerde farklı anlam ifade ettiğinin altını sert bir şekilde çizmiştir. Diğer yandan ifade özgürlüğü kavramının ardına saklanan bir toplumsal, kültürel ve inanç esaslı saldırganlığın da perdelemesi yine karikatür sanatı ile yapılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de Karikatür ve Politik Eleştiri Üzerine

Türkiye’de eleştirel karikatürün seyrini görmek için karikatürün Batı’da nasıl yaygınlık kazandığına değinmek gerekir. Gazetenin bir kitle iletişim aracı olarak yaygınlaşmasıyla doğan karikatür sanatı 19. yy itibariyle Fransa ve İngiltere’deki farklı şekillerde icra edilmiştir (Öngören, 2000, s. 35). İngiltere’de kralın otoritesinde anlaşılan farklı siyasi görüşlerin ve partilerin iktidar mücadelesinde bir araç olan karikatür daha yumuşak ve nüktedan tarzdadır. İnce espriler ve kıvrak zekâ öne çıkartılarak mizah ve eleştiri unsuru oluşturulur. Fransa’da ise kralın otoritesine karşı gelişen eleştirel karikatür, karşı tarafı yok etme amacı taşıdığı için daha yıkıcı ve serttir. İngiltere ve Fransa’daki siyasi anlayış muhalefet etme ve eleştiriye, dolayısıyla mizah ve karikatüre de yansımıştır. Osmanlı Devleti’nde ise eleştirel karikatür, mutlak otorite olan padişaha/imparatora eleştiri şeklinde gelişmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı’nın son dönemlerinde Türk basını ve yazınına dahil olan karikatür anlayışı, Fransa’daki yıkıcı ve tahrip edici eleştirel mizahtan beslenmiştir (Öngören, 2000, s. 35).

Sözlü ve yazılı olarak iki şekilde ele alınan Türk mizahının yazılı mizah alanı 19. yy itibariyle hem baskı tekniklerinin ülkede yaygınlık kazanması hem de Tanzimat dönemi gibi fikir ve düşünce özgürlüğüne kısmen yer verilen bir siyasal/toplumsal dönemin etkisiyle başlamıştır. Osmanlı'da ilk mizah dergisi Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayın yapan Hovsep Vartan Paşa'nın *Boşboğaz Bir Adem* (1852) dergisidir. İlk süreli mizah eki ise *Terakki* gazetesine ek olarak çıkartılan *Terakki* dergisidir. Kendisi doğrudan süreli mizah dergisi olan ilk Türkçe/Osmanlıca yayın ise Teodor Kasap'ın Diyojen dergisi olmuştur. Bu dergiden yaklaşık altı ay önce çıkartılmaya başlanan Ali Raşid ve Filip Efendi imzalı *Terakki* (1870) dergisi de başka kaynaklara göre ilk Türkçe mizah dergisi olarak gösterilmektedir. Turgut Çeviker de *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* kitabında bu iddiayı dile getirip, *Terakki* gazetesinin ilk Türkçe mizah dergisi onurunu hak ettiğini vurgular (Çeviker, 1986, s. 21). Türk mizah dergilerinin ilk döneminde (1870-1876) karikatürün ve görselin az kullanılmış olmasının esas sebebi, bu dönem mizahının Osmanlı'nın sözlü miras kültüründen besleniyor olmasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber hem mizah dergileri hem de Türk mizahı karikatürle buluşmuştur. Dönemin siyasi ikliminin ve basınla/mizahla ilgilenen kişilerin de birer siyasi kimliklerinin bulunması, Türk mizahında yer alan ilk mizah ve karikatür unsurlarını da fazlasıyla siyasi içerikli kılmıştır. Osmanlı edebiyatının önemli isimlerinden Cenap Şahabettin "Mizah Felsefesi" adlı yazısında: "Mizah gazetelerinin zan ve tahmin olduğundan pek ziyade bir vazifesi vardır. Terbiye'ye davet etmek ve uydurmak! Ve bu vazifesini sopayla, yumrukla, kaba vasıtalarla değil; ustura gibi kayıcı nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkelendiren, zarafetlerle başarır." diyerek izah etmiştir (akt. Hacısalihoğlu, 2016, s. 776). Gazete ve dergi gibi yayınların yaygınlık kazandığı Tanzimat dönemi özellikle yazılı mizah için dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Diyojen ile, Hayal (1871), Çıngıraklı Tatar (1872), Latife ve Kamer (1873), Şafak ve Kakhaha (1874), Geveze ve Meddah (1875), Çaylak (1876) gibi mizah dergileri yayınlanmıştır (Öngören, 1973, s. 57). Turgut Çeviker *Karikatür Üzerine Yazılar* kitabında ilk Türk karikatüristi olarak Ali Fuat Bey'den (Çeviker, 1997, s. 11) modern Türk karikatürünün mimarı olarak Cemil Cem'den (Çeviker, 1997, s. 39) bahseder.

Türkiye'de Kurtuluş Savaşı döneminde karikatür çizgiden kurtulmuş, büyük oranda resme yönelmiştir. Tema ise eleştiri veya güldürüden çok, Osmanlı Devleti'nin art arda yaşadığı savaşlar ve sonrasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı nedeniyle savaş ve siyaset üzerinedir. Bu dönemde Karagöz, Diken, Akbaba, Gülyüz gibi mizah dergileri öne çıkmaktadır (Çeviker, 1991, s. 40). Cumhuriyet Dönemi de mizah ve karikatür dergilerinin etkin olduğu, fakat sık sık da kapanma cezalarıyla karşılaştığı bir dönem olmuştur. 1922-1928 yılları arasında yayınlanan Akbaba dergisi kadrosunda Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Peyami Safa, Ramiz Gökçe, Valâ Nurettin gibi isimleri bulundurmuş ve iktidarla ters düşmeyen üslubu ile hem mali destek görmüş hem de Türkiye'deki en uzun süre yayınlanan mizah

dergisi olmuştur. Haftalık mizah dergisi olarak yayınlanan, Türk basın tarihinin tiraj rekorlarını kıran ve kurulduğu 1946 yılı itibariyle kadrosunda Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rifat Ilgaz ve Mustafa Mim Uykusuz gibi isimleri bulunduran *Marko Paşa* (1946) dergisi, 22 sayı yayımlandıktan sonra 19 Mayıs 1947 yılında kapatılmıştır. Politik eleştirel yönüyle mizah-iktidar ilişkisine önemli bir örnek olan *Marko Paşa* dergisi kısa yayın hayatında sık sık siyasi baskılara maruz kalmış, "Toplatılmadığı zamanlar çıkar" veya "Yazarları hapishanede olmadığı zamanlar çıkar" gibi sloganları birinci sayfasına taşımıştır (Koloğlu, 1993, s.35).

Cumhuriyet öncesi mizah beş farklı dönemde incelenir; Antik Anadolu mizahı, Selçuklu mizahı, Osmanlı mizahı, Meşrutiyet mizahı ve Kurtuluş Savaşında mizah (Öngören, 1973, s. 39). Daha çok sözlü mizah ve orta oyunları üzerinden üretilen mizah içeriği, Tanzimat edebiyatıyla beraber mizah dergisi ve karikatür üzerinden yazınsal ürünlere de dönüşmüştür. Aziz Nesin, *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı* (1973) kitabında Türk edebiyat dönemleri ile Türk mizah edebiyatının dönemlerinin birbirine denk düşmeyeceğini belirtir. Nesin kendi çalışmasında Türk mizah tarihini şu evrelere böler; Eski Türk mizahı dönemi, Nasrettin Hoca dönemi, İki koldan yürüyen Divan ve Halk edebiyatında mizah dönemi, Diyojen ve süreği olan mizah gazeteleri dönemi, İkinci Meşrutiyet mizah furyası dönemi, Cumhuriyet dönemi, Markopaşa ve süreği olan mizah gazeteleri dönemi ve son dönem (Nesin, 1973, s. 10). Aziz Nesin karikatürün siyasal eleştiri olarak günlük gazete ve haftalık dergilerde kullanılmasına ilişkin yaptığı değerlendirmede, mizah ve ardından gelişen tepki ilişkisini şöyle ifade eder; “Kendinden emin insanı karikatürünüzde istediğiniz kadar çirkinleştirin, yazılarınızda istediğiniz kadar gülünçleştirin, bana mısınız demez. Bunlara kızmak binevi ham kalmışlığın, komplekslerin, kısaca kendine güvensizliğin göstergesi değil de nedir?” (Nesin, 1973, s. 385). Semih Balcıoğlu ile *50 Yıllık Türk Mizah ve Karikatürü* (1973) kitabını yazan Ferit Öngören, mizah dergileri ve sahiplik yapılarını dönemlere ayırarak aktarır. Meşrutiyet mizahını bir dönüm noktası alan Öngören, daha önceki dönemlerde mizahı güdenlerin çeşitli tarikatlar olduğunu öne sürerken, bu dönem itibariyle partilerin başat rol oynadığına dikkat çeker. Aynı şekilde Kurtuluş Savaşı mizahında ise tarikatlar ve partilerin aksine, hükümetler mizahın uygulayıcısı olmuştur. Bu dönemde Ankara hükümetini temsilen Gülyüz (Sedat Simavi), İstanbul hükümetini temsilen ise Aydede (Refik Halit Karay) mizah dergisi yayınlanmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayıp günümüze dek ulaşan ve bugün de yayın hayatını sürdüren birçok mizah dergisi dönem dönem siyasi baskı ve kapatılmalarla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönem ise mizah ve karikatür dergiciliği anlamında zengin bir periyot olmuştur. Bu dönemin dergilerinden kronolojik sıralamayla kısaca bahsedilecek olursa; Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven tarafından çıkartılan Kalem (1908) dergisi, önce II. Abdülhamit'e, ardından İttihat ve Terakki yönetimine getirdiği eleştiriler sonrası 1911 yılında

yayın hayatına son verdi. Sedat Simavi'nin Diken (1918-1920) dergisi de “büzgün dudaklara biraz gülümseme getirmek” sloganıyla Türk tarihinin önemli mizah dergilerinden birisi olmuştur. 1922 ila 1977 yılları arasında 55 yıl boyunca yayınlanan Akbaba dergisi; 1954-56 yılları arasında 2 yıl ve 1960 yılı sonrası bir süre yayın hayatını sürdüren Tef dergisi; 1972 yılında Oğuz Aral'ın liderliğinde yayın hayatına başlayan ve 2017 yılında tartışmalı bir karikatür sebebiyle yayın hayatına son veren Gırgır dergisi; 1976 yılında ilk sayısını çıkartan Fırt dergisi; Gırgır'a rakip olarak Hürriyet gazetesi bünyesinde çıkartılan Çarşaf (1975-1992) dergisi, Gırgır'ın kadrosundan ayrılan Gani Müjde ve arkadaşlarının çıkardığı Limon (1985-1991) dergisi; yine Gırgır'dan ayrılan Hasan Kaçan ve arkadaşlarının çıkardığı Hıbrır (1989-1995), Gırgır ekolünden gelen Oğuz Aral'ın Avni karakterinden adını alan Avni (1990-1996) dergisi; Limon'un kapatılmasıyla yayına başlayan ve günümüzde hala devam eden Leman (1991) dergisi; Leman'dan ayrılan bir grup çizerin kurduğu Penguen (2002) dergisi ve 2007 yılında yayınlanmaya başlayan Uykusuz dergisi Cumhuriyet dönemi ve günümüz mizah dergilerinin en çok adından söz ettiren ve öne çıkan dergileridir. Bir dönüm noktası olarak gösterilen Gırgır dergisinin Türk karikatür hayatındaki yeri çok önemlidir. Gırgır dergisi, karikatür anlayışına da yeni bir boyut getirmiştir. Yazısız karikatür olarak bilinen daha incelikli ve sanatkârane olan, günlük gazetelerde çizilen karikatür anlayışı yerini 1970 sonrası Gırgır ile beraber bol konuşmalı ve karikatür dergiciliğine yelken açan bir seyre bırakmıştır (Çeviker, 1997, s. 402).

Gazete ve Karikatür İlişkisi

Mizah ve karikatür dergilerinin yanı sıra yayınlanan günlük gazetelerin hemen hemen tamamı, özellikle birinci sayfasında karikatüre yer vermektedir. Genelde gazetenin kadrolu bir karikatüristi tarafından çizilen bu karikatürler, ilgili yayının politik duruşuna bağlı olarak siyasi ve toplumsal eleştirisi yapmaktadır. Karikatür nihayetinde ilk olarak basılı yayınlarda, yani gazetelerde yer alan bir eleştiri ve güldürü unsuruydu. Gazetelerde yer alan karikatür, bir diğer adıyla bant karikatür olarak adlandırılmaktadır. Türk karikatüründe gazete birinci sayfasında gazetenin karikatüristi tarafından çizilen karikatürün yer alması, Türk gazetecilik tarihi kadar eskidir. Gazetelerin birinci sayfasında yer alan ve o günün gündemdeki sorunsalını ele alan karikatürün ilk örneği, *Hayal* (1873) mizah gazetesiyle ortaya çıkmıştır (Çeviker, 1997, s. 4). Theodor Kasap'ın Diyojen'inin kapanmasın ardından 1873'te yayın hayatına başlayan *Hayal* mizah gazetesinde başyazarlar Hacivat ve Karagöz'ün ağzından yazılar yazarken, Nişan Berberyan da gazetenin karikatürlerini çizmekteydi. Birinci sayfada yer alan gündelik sorunsalın değerlendirilmesini konu edinen karikatür anlayışı böylece *Hayal* (1873) gazetesi ile başlamış oldu. Theodor Kasap tarafından çıkartılan Diyojen, Çıngıraklı Tatar ve *Hayal* gibi mizah gazetelerinde farklı bir üslup ve uygulama belirlenir. Gazetede yer alan karikatür kahramanın ağzından tüm olgu ve süreçler aktarılır. *Hayal*'de Karagöz ve Hacivat, Mehmet Tevfik'in çıkardığı *Çaylak*'ta ise *Çaylak* adlı karakterdir bu anlatı ve aktarımı gerçekleştiren (Çeviker, 1997, s.

17). Böylece günümüzde de günlük gazetelerle özdeşleşmiş olan, gündeme dair konuyu kaleme alan birinci sayfa karikatürünün temelleri Tanzimat dönemiyle birlikte atılmıştır.

Günlük gazetede birinci sayfa ya da iç sayfada yer alan karikatürlerin çizeri günlük, siyasal ve sosyal olayları kendi yorumu ve anlayışına göre çizip okuyucularına aktarır (Özer, 1995, s. 142). Latin harflerine geçilmesiyle düşen okuyucu sayısını tolere etmek amacıyla yönelinen günlük gazetede karikatür yayını ilerleyen dönemde okurların da gazetelerin de vazgeçemediği bir pratik halini almıştır. Günlük gazetede karikatür kullanımı (özellikle birinci sayfada gündeme dair) zamanla yaygınlık kazanmış ve hemen hemen tüm gazetelerde yer almaya başlamıştır. Dönemin en çok bilinen birinci sayfa karikatüristleri arasında şu isimler sayılabilir (Özer, 1995, s. 145-146); Cemal Nadir Güler; Akşam ve Cumhuriyet gazetesi, Semih Balcıoğlu; Akşam, Vatan, Hürriyet, Tercüman, Posta gazetesi, Ali Ulvi Ersoy; Cumhuriyet gazetesi, Çevik Çankaya; Hürriyet gazetesi, Orhan Ural; Tanin, Vakıf, Son Posta, Tercüman, Münif Fehim; İkdam, Vakıf, Son Posta, Ratip Tahir Burak; Yeni Sabah, Hürriyet, Ulus gazetesi, Nezar Tüblek; Dünya, Akşam, Hürriyet, Günaydın, Turhan Selçuk; Milliyet, Akşam, Cumhuriyet ve Yeni İstanbul gazetesi, Ferruh Doğan; Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, Akşam, Dünya ve Ulus gazetesi, Bedri Koraman; Milliyet ve Vatan gazetesi, Cafer Zorlu; Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Altan Erbulak; Vatan, Yeni Sabah, Milliyet; Salih Memecan; Sabah gazetesi, Ercan Akyol; Milliyet gazetesi, Tan Oral; Cumhuriyet gazetesi.

Yöntem

Muhafif çizgideki günlük gazetelerin karikatürü bir eleştiri aracı olarak kullanım şekli, eleştirel dilin çizgiye yansımaları ve bunun etkileri üzerine bir değerlendirmeyi öngören bu çalışmanın yöntemi, *göstergebilimsel analiz* yöntemidir. Göstergebilimin önde gelen isimleri Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce, Roland Barthes gibi isimlerin kendine özgü göstergebilimsel analiz ve argümanları söz konusudur. Çalışmada, dilbilimci, felsefeci ve göstergebilimci Roland Barthes (1915-1980) tarafından uygulanan ve onu adıyla anılan yöntem kullanılmıştır. Barthes'ın uyguladığı göstergebilimsel analiz yöntemi, metnin ya da görsel göstergenin gösteren ve gösterileni açıldıktan sonra yorum kısmında değerlendirme yapılmasıyla icra edilmektedir. Metin ve görseller anlamsal göstergebilim olarak bilinen semiyotik bakışın süzgecinden geçirilmiştir.

Yunancadan Fransızca'ya geçen ve *Sémiologie/ Sémiotik* olarak bilinen göstergebilim kısaca, belirtilenlerden yola çıkarak bir tanıya gitme bilimidir (Ayverdi, 2005, s. 1083). Göstergebilim, gösterge değeri olan her türlü işaretin kendi sistemi içindeki özelliklerini ve iletişim değerini inceleyen ve yorumlayan genel bir bilim dalıdır (Ayverdi, 2005, s. 1083). Genel kanının aksine

göstergebilimi hem semiyoloji hem semiyotik kavramıyla doğrudan karşılamak yanlış olur. Semiyoloji, bildirim göstergebilimi olarak bilinir ve dil, kavram, işaret, levha vb. gibi anlamı bariz olan ve üzerinde büyük oranda toplumsal uzlaşa bulunan göstergeleri açıklar/bildirir. Semiyotik ise anlamlama göstergebilimi olarak bilinir ve üzerinde toplumsal bir uzlaşa sağlanmamış olan, karmaşık yapıya sahip ve söylediğinin ötesinde anlamlara da sahip olan (edebiyat metni, resim, karikatür vb.); “gösterge avcısı” tarafından yeniden anlamlandırılmayı bekleyen göstergeler dizesini temsil eder (Rifat, 2009, s. 21). Yani göstergeyi inceleme bilimi olan göstergebilim yalnızca anlamı açıklama (semiyoloji) değil, aynı zamanda anlamı yeniden yaratma ve anlamlandırma (semiyotik) görevini de üstlenir.

Göstergebilim dilin içindeki anlamı gösteren gösterilen ilişkisi üzerinden açığa çıkarmayı amaçlar (Akay, 2009, s. 8). Gösterge, bir gösterilen ile bir gösteren arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Gösterilenler düzlemi içerik düzlemini, gösterenler düzlemi ise anlatım düzlemini temsil eder (Barthes, 1993, s. 44). Bu doğrultuda bakıldığında göstergebilim, anlatıyı çözmeye/çözümleme stratejisidir (Rifat, 2009). Barthes yaşadığımız dünyanın bir göstergeler dünyası olduğunu belirtir ve göstergelerle temsil edilen nesne ve kavramların birer ideolojik, ahlaki, toplumsal ve kültürel değerler birikimi olduğuna vurgu yapar. Göstergebilimsel analiz yöntemiyle nesne, kavram ve kültürel öğelere yerleşmiş olan bu ideolojik, kültürel, ahlaki ve toplumsal söylemlerin analizini yapmak mümkündür. Metin çözümlemesi özeline indirdiği çalışmalarında her bir kültürel öğeyi birer metin olarak kabul eder Barthes. Dolayısıyla kültürel eleştiri ürünü olan karikatür ve karikatürün göstergebilimsel okuması da Barthes’ın göstergebilimsel yöntemi ışığında yapılabilmektedir.

Bazı göstergeler belli anlam ve anlam yükleri barındırmakla beraber asıl olarak işlevsel birer nesnedir. Mesela, der Barthes, besin beslemeye giysi ise korumaya yarar. Göstergebilimsel göndermelerin öncesindeki bu işlevsel kökenli kullanımsal anlamı Barthes, gösterge-işlevler adını verir (Barthes, 1993, s. 41). İnsan ve toplumun, yani kültürün olduğu her yerde bu gösterge-işlevsel kullanımın kendisinin göstergesine dönüşür. Bir kürk soğuktan koruma işlevini görür (Barthes, 1993, s. 41). Fakat gösterge toplum tarafından yeniden işlevselleştirilebilir ve kürk bir aksesuar ve moda göstergesine dönüşebilir. Bu ikinci işlevselleştirme Barthes’a göre yan anlam düzleminin biçim değiştirmiş haline denk gelir. Modern insan, kent insanı yaşamı okumakla geçirir (Barthes, 1993, s. 157). Sokakta dolaşırken, gazete okurken, karikatüre bakarken, el-kol-mimik hareketlerini görürken göstergelerin içindeki saklı anlamları okur. Kimi açık kimi örtük anlamlardır. Bir otomobilin rengi ve tarzı o kişinin yaşam standardı ve kültürüne, bir karikatürün çizgileri ve içeriği o karikatüristin siyasi görüşü ve hayata bakış açısına ilişkin örtük ya da açık şekilde okumaya açar. Barthes bu durumu şöyle açıklar; “Bir giysi, bir otomobil, hazırlanmış bir yemek, bir el-kol-

baş hareketi, bir film, bir müzik, bir reklam görüntüsü, bir döşeme takımı, bir gazete başlığı: İşte görünüşte birbirinden iyice farklı nesnelere. Tümüünün ortak yanı birer gösterge olmalarıdır” (Barthes, 1993, s. 157).

Karikatürlerin Göstergebilimsel Analizi

Çalışmaya konu olan karikatürler, 28 Şubat 1997 yılında gerçekleşen ve Türk siyasi hayatında kritik bir yeri olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı ve bu toplantısı sonrası alınan kararları konu edinmektedir. Karikatürün muhalif doğası dikkate alınarak dönemin REFAHYOL iktidarına muhalif çizgide yayın yapan ve aynı dönemin en çok okunan gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, 1997 yılının Şubat ve Mart ayları baz alınarak Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin birinci sayfa ve iç sayfa karikatürleri incelemeye tabi tutulmuştur. Gazetelerin tüm karikatürleri değil, örnek olay olarak seçilen 28 Şubat sürecine ilişkin karikatürler analize tabi tutulmuştur. Karikatürde gösteren öğeler, gösterilmek istenen anlamı ile açıklanarak yorum kısmında değerlendirilmiştir. Görsel öge niteliğindeki karikatürler gerek karakterlerin konuşurulması gerekse görsele düşülen yazılı ibareler ile yazınsal anlamda da desteklenmiştir.

Çalışmaya konu olan karikatürlerin göstergebilimsel analiz ve değerlendirmeleri bu kısımda ele alınmıştır.

Resim 1

Cumhuriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Cumhuriyet, 15.02.1997)

Gösteren: Sandalyede oturan bir adam, sandalyede oturan bir kadın, duvar saati, tepe lambası

Gösterilen: Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile DYP Genel Başkanı Tansu Çiller karşılıklı oturmaktadır. Bu karikatürde, 1996 yılında Balıkesir'in Susurluk ilçesinde meydana gelen ve siyaset-mafya ilişkisine dair büyük tartışmalara yol açan Susurluk kazası konu edilmiştir. Karikatürde,

Susurluk olayı sonrası toplumun gerçekleştirdiği ‘Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık’ eylemi teması işlenmiştir.

Yorum: 1 Şubat 1997’de başlatılan ‘Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık’ hareketi, birtakım devlet yetkilisi ve milletvekillerinin yasa dışı isimler ve mafya üyeleriyle ilişkisinin olduğu gerekçesiyle başlayan bir eylemdir. Bu eylemler, söz konusu isimlerin yargı önüne çıkacağı güne kadar her akşam saat 21:00’da bir dakikalığına evlerdeki tüm ışıkların kapatılması esasına dayanmaktaydı. Koalisyon Hükümeti Başbakanı Necmettin Erbakan’ın, Susurluk’la ilgili mafya-siyaset-polis ilişkisine ‘bunlar fasa fiso’ yanıtını vermesi ve yapılan eylemlere katılanlar için ‘Gulu gulu dansı yapıyorlar’ ifadesini kullanması ve eylemleri küçümsemesi tepki çekmiştir. Karikatür de bu konuyu ele almakta, “Saat dokuz... Karanlık iyi, iyi de neden sadece bir dakika, daha fazla değil!...” yorumunda bulunan Erbakan’ın eylemlere genel tepkisine dem vurulmaktadır. Karanlık fikrinin iyi olduğunu ama neden sadece bir dakika sürdüğünü belirten Erbakan’ın; karanlık metaforu üzerinden aslında gerici fikirleri olan bir siyasi lider olduğu ve bu durumu arzu ettiği ifade edilmektedir.

Resim 2

Cumhuriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Cumhuriyet, 23.02.1989).

Gösteren: Bir adam, elleri ve kolları açık, ayaklarından iplerle bağlı, yazılı ifadeler

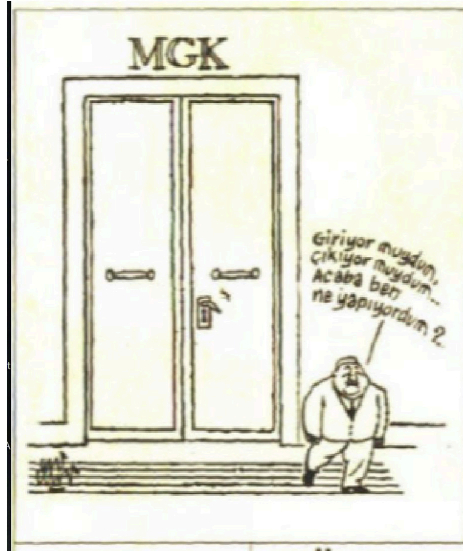
Gösterilen: Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan’ın yer aldığı çizimde elleri özgür şekilde açtı ve “Türkiye’nin rejim meselesi yoktur” ifadesini kullanmaktadır. Diğer yandan ayaklarından iki farklı yöne ipele bağlıdır ve görselde bağlı olduğu bir taraf Suudi Arabistan, diğer taraf İran yazısıyla gösterilmiştir.

Yorum: Karikatür tek parça halinde sunulmaktadır. 28 Haziran 1996 - 30 Haziran 1997 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı görevinde bulundan Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, karikatürde resmedilmiştir. Dönemin en önemli tartışma konularından olan ülkenin yönetim şekli, laiklik ve dindarlık gibi konular karikatürde kendisine yer bulmuştur. 1994 yılında parti çalışmaları için Suudi Arabistan yönetiminden maddi yardım aldığı yönündeki iddialar, dönemin başbakanı Necmettin Erbakan'a yöneltilen suçlamalar arasındaydı. İslami çizgideki siyasi duruşu ve parti politikaları sebebiyle 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Toplantısı'nda Genelkurmay tarafından uyarılan Erbakan'ın siyasi eğiliminin Suudi Arabistan ve İran gibi İslami ülkelerin eğiliminde olduğu iması yapılmaktadır. Karikatürde izah edilen, Erbakan'ın söylemlerinin "Türkiye'nin rejim meselesi yoktur" yönünde olmasına rağmen icraatları itibarıyla İslami eğilimde olması, Suudi Arabistan ve İran yönetimleriyle bu konuda ortak paydada yer aldığıdır.

Resim 3

Cumhuriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Cumhuriyet, 01.03.1997)

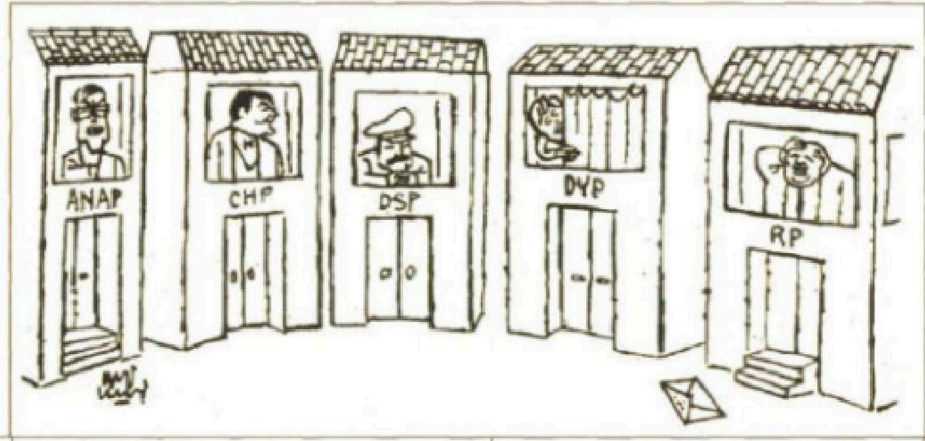
Gösteren: MGK tabelası olan bir kapı, merdivenlerden inen bir adam, konuşma balonu ve yazılar

Gösterilen: Refah Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Necmettin Erbakan, MGK toplantısından çıkmaktadır. Düşünceli bir hali olan Erbakan'ın kendi kendine söylendiği cümlede "Giriyor muydum, çıkıyor muydum... Acaba ben ne yapıyordum?" ifadeleri yer almaktadır.

Yorum: 28 Şubat 1997 tarihinde 'irtica ve buna karşı alınacak tedbirler' gündemiyle gerçekleşen Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı, Başbakanlığını Necmettin Erbakan'ın, Başbakan Yardımcılığını Tansu Çiller'in yaptığı REFAHYOL hükümetine ciddi bir uyarı niteliğinde olmuştur. Necmettin Erbakan'ın bazı faaliyetlerinin irticai olduğu ve laik Türkiye Cumhuriyeti anlayışına ters düştüğü yönündeki eleştirileri içeren bildirimler gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Necmettin Erbakan, irtica karşıtı bildiriye imza atma konusunda direnip bildiriye maddelerin yumuşatılmasını istese de 5 Mart 1997'de bildiriye imzalamıştır. Bu süreçteki yoğun diyalog ve toplantıların metaforik anlatımı da, Necmettin Erbakan'ın MGK yazısıyla ifade edilen kurula sık sık gidip gelmesiyle izah edilmiştir. Bu yoğun görüşme trafiğinde Erbakan artık kurula gidiyor muydu yoksa dönüyor muydu ayrımını kaybetmiştir.

Resim 4

Cumhuriyet gazetesi iç sayfa karikatürü

(Kaynak: Cumhuriyet, 05.03.1997)

Gösteren: Yan yana beş adet bina, bina pencerelerinden bakan kişiler, bina üzerinde parti kısaltması harfleri, yerde bir zarf

Gösterilen: Yan yana duran beş tane binanın üzerinde sırasıyla siyasi partilerin isimleri yer almaktadır. Sol baştan itibaren ANAP (Mesut Yılmaz), CHP (Deniz Baykal), DSP (Bülent Ecevit), DYP (Tansu Çiller) ve RP (Necmettin Erbakan) şeklinde yer alan binaların üst kat pencerelerinden siyasi partilerin liderleri yer almaktadır. En sağdaki bina olan Refah Partisi binasının kapısının önünde bir zarf yer almakta ve pencereden bakan parti lider Necmettin Erbakan düşünceli görülmektedir.

Yorum: Karikatürdeki kompozisyon dönemin Türk siyasi hayatını aktarmaktadır. Dönemin siyasetinde etkin olan siyasal parti ve liderleri karikatürde yer

almaktadır. Dönemin Başbakanı ve Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Dönemin Başbakan Yardımcısı ve DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz görselde yer almaktadır. RP tabelası yer alan binada Necmettin Erbakan resmedilmiş ve eli altında, şaşkın ve tedirgin hali vardır. Kapısının önüne bırakılan zarfa bakmaktadır. Aynı şekilde DYP binasında yer alan ve hükümetin diğer ortağı olan Tansu Çiller de, perdenin arkasından zarfa bakmaktadır. Zarfı, MGK kararlarının yer aldığı bildiri olarak değerlendirmek gerekirse, Necmettin Erbakan bu zarfın doğrudan hedefi; hükümet ortağı olması hasebiyle Tansu Çiller de dolaylı muhatabı konumundadır. Bu sebeple yerdeki zarfa Necmettin Erbakan'dan sonra en çok tedirginlikle bakan isim, Erbakan'ın hükümet ortağı Tansu Çiller'dir.

Resim 5

Hürriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Hürriyet, 07.03.1997)

Gösteren: Hızla ilerleyen bir otomobil, şoför koltuğunda bir erkek, yan koltukta bir kadın

Gösterilen: Hürriyet gazetesinin 7 Mart 1997 tarihinde iç sayfadan yayınladığı karikatürde, hızla giden bir otomobil ve otomobilin direksiyonunda Necmettin Erbakan resmedilmiş. Dönemin başbakanı Erbakan'ın yanındaki koltukta da dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller yer almaktadır. Çiller'e ait konuşma balonunda, "Bu defaki 'U' çok ani oldu... Araba devriliyordu hocam..." ifadesi yer almaktadır.

Yorum: Karikatürde yer alan otomobil, hükümetin yönetimini temsil eder

niteliktedir. Otomobilin koltuğundaki Necmettin Erbakan, koalisyon iktidarının başındaki isimken; yan koltukta da dönemin Başbakan Yardımcısı DYP Genel Başkanı Tansu Çiller yer almaktadır. Otomobilin bir u dönüşü ile ters istikamete dönüp tam tersi yönde gitmesi, koalisyon ortağı Çiller'in yorumuyla resmedilmiştir. Erbakan'ın söylemlerine zıt hareket etmesi bu kez koalisyon ortağı Tansu Çiller'in de tepkisini çekmiştir. Çiller'in "Bu defaki 'U' çok ani oldu... Araba devriliyordu hocam..." şeklindeki yorumu, Erbakan'ın MGK kararları sonrası kamuoyuna yansıyan söylemleri ile eylemleri arasındaki tezatlığı vurgulamaktadır. "Araba devriliyordu" ifadesini, tepki çeken kararları sonrası Necmettin Erbakan hükümetinin sallantıya girdiği yönünde yorumlamak da mümkündür. Hürriyet gazetesi iç sayfasında yer alan 7 Mart 1997 tarihli karikatürde, sert ve saldırgan Fransız tarzı karikatürün yerine nüktedan ve yumuşak eleştiri anlayışındaki İngiliz tarzı karikatürün izleri görülmektedir.

Resim 6

Hürriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Hürriyet, 09.03.1997)

Gösteren: Birbirinin kopyası iki adam, gazete okuyan bir adam, gazete sayfasında yazılı ifadeler

Gösterilen: Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan, karikatürde iki tane olacak şekilde çizilmiştir. Gözleri kapalı bir duruşu olan Erbakan'ın konuşma balonunda 'İmzalarım' ifadeleri yer almaktadır. Hemen yan tarafında gazete okuyan bir adam yer almaktadır ve gazetenin başlığı 'İnsanın da kopyası yapılabilir' şeklindedir.

Yorum: Bu karikatürün gösterilen kısmında dönemin siyasi gelişmeleriyle bilimsel gelişmeleri arasında bağlantı kurularak eleştiri yapılmıştır. 1996 yılında

bir koyunun meme hücrelerinden üretilen ve kopya koyun Dolly adıyla büyük yankı uyandıran bilimsel gelişme, dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'a yönelik siyasi eleştirinin malzemesi olmuştur. 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarına direndiğini ve tamamını imzalamadığını belirten Erbakan'ın, muhalif basındaki söyleme göre tüm kararların altına imza attığı dile getirilmiştir. Önüne ne koyulursa 'gözü kapalı' şekilde imzalayacağı göndermesi yapılmaktadır.

Resim 7

Hürriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Hürriyet, 12.03.1997)

Gösteren: Bir piyano, piyano çalmakta olan kadın ve erkek, erkeğin elinde balyoz tarzı el araç gereci

Gösterilen: 12 Mart 1997 tarihli Hürriyet gazetesi iç sayfa karikatürü, Necmettin Erbakan ile Tansu Çiller ortaklığında kurulan REFAHYOL hükümetinin iç ilişkisine dair bir konu içermektedir. Necmettin Erbakan'a göre koalisyon hükümetinin işleyişi gayet uyumlu şekilde sürmekteyken, Tansu Çiller'in yüz ifadesi ve piyanoyu çalma şekillerindeki farklılık tam tersini ifade etmektedir.

Yorum: 28 Şubat sürecinin önemli konu başlıklarından birisi olan REFAHYOL hükümetinin istifasına dair beklenti, koalisyon hükümeti içerisindeki ilişkiyi de önemli kılmaktadır. Koalisyon ortağı ve Başbakan Yardımcısı DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ile Başbakan Erbakan'ın siyasi tarz ve üsluplarının birbirinden farklı olduğuna dair mesaj karikatür yoluyla aktarılmıştır. Piyano tuşlarına Çiller ve Erbakan'ın temas şekli, siyasi söylem ve eylemlerinin bir metaforu niteliğindedir. Erbakan'ın diğer güç odaklarıyla daha tartışmalı, daha agresif bir siyasal ilişkisi varken; Tansu Çiller daha diyalog yanlısı bir çizgiyle dikkat çekmektedir.

Erbakan'ın “Çok ahenkli çalışıyoruz” ifadesi, koalisyonun iletişim konusunda çok uyumlu olduğuna dair fikrini yansıtmaktadır. Elindeki balyoz tarzı küçük aletle piyano çalmaya çalışan Erbakan'ın bu yaklaşımı; özellikle MGK öncesi ve sonrası askeriye ve muhalefetle olan ilişkilerindeki sert üslubuna vurgu yapmaktadır.

Resim 8

Cumhuriyet Gazetesi İç Sayfa Karikatürü

(Kaynak: Cumhuriyet, 15.03.1997)

Gösteren: Ayakta duran ve asker selamı veren 8 kişi, şahıslardan birisinde askeri kamufleji andıran pardesü, ayaklara giyilmiş olan terlik/takunya

Gösterilen: 15 Mart 1997 tarihli Cumhuriyet gazetesi karikatüründe yine dönemin başbakanı Necmettin Erbakan resmedilmiştir. Yanında da Refah Partili diğer isimler yer almaktadır. Asker selamı vererek, “Tavsiyeleriniz başüstüne komutanım!” cümlesi kurulmuştur. Ön tarafta yer alan üç ismin ayağında takunya yer alırken, ortada resmedilen Necmettin Erbakan'ın üzerinde diğer karikatürlerin aksine askeri kamufleji tarzı bir kıyafet yer almaktadır.

Yorum: 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan MGK toplantısında, irticai faaliyetler gerekçesiyle Refah Yol Hükümeti Başbakanı Necmettin Erbakan'ın imzasına sunulan bildiri büyük yankı uyandırmıştır. Erbakan'ın ilk etapta imzalamadığı, daha sonra bildirinin maddelerinin yumuşatılmasını istediği medyaya yansıyan iddialar arasındaydı. Erbakan, iktidarı boyunca askeri yönetimle sorunlu bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu sebeple, çizilen karikatürde Erbakan'ın asker selamı vererek “Tavsiyeleriniz başüstüne komutanım!” demesi, MGK'da dayatılan

bildiriye imzalayarak ‘askere boyun eğdiği’ yorumlarını resme döker niteliktedir. Erbakan’ın üzerindeki askeri kamuflaja benzeyen giyim ile de siyaset gereği en çok karşı olduğu ve çatıştığı grup olan askeriyenin söylemine ayak uydurduğu göndermesi yapılmıştır. Bir diğer gönderme ise, muhafazakâr sağ siyasetlerle özdeşleştirilen takunya detayında yer almaktadır. Karikatürde söylem ve semboller ile ötekileştirme ve itibarsızlaştırmaya yer verilmiştir.

SONUÇ

Karikatürlerde 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı ve bunun öncesi ve sonrasındaki etkileri konu edilmiştir. Hürriyet ve Cumhuriyet gazeteleri, Necmettin Erbakan başbakanlığındaki koalisyon hükümetine muhalif çizgisiyle dikkat çekmektedir. Karikatürün de muhalif doğası dikkate alındığında çalışmaya uygun örnekler olduğu varsayılmaktadır. Erbakan eleştirisi içeren karikatürler gerek çizimler gerek sözlü ifadeler ile sert bir tonda dönemin siyasal eleştirileni aktarmıştır; Siyasi İslam ve İrticai eğilim, siyasi söylemler ve eylemler arasındaki tutarsızlık (Görsel 3 ve Görsel 7), devletin rejimine aykırı hareketleri sebebiyle rahatsızlığa sebep olması (Görsel 4), toplumsal hassasiyetlere duyarsızlıkla birlikte gerici fikirlere sahip olması (Görsel 5), askeri vesayete karşı olduğunu dile getirirken askeri şura sonrası sunulan bildiriye imzalamasına gönderme yapılan askeri vesayete ilişkisine dair durum (Görsel 8) vb. Tüm bu eleştiri ve eksiklikler, dönemin siyasi muhalefeti ve muhalif medyası tarafından dile getirilen iddialar olarak hem siyasi söyleme hem medya içeriklerine yansımıştır.

Medyanın karikatürü eleştiri aracı olarak kullanırken takındığı tavır, ürettiği içerik, kendini konumlandırma ve kendine hedef seçme tercihleri de çalışmadaki eleştiri ve değerlendirmeye dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda çeşitli bulgular elde edilmiştir. Toplumdaki genel aksaklıkları ve eksiklikleri işaret ederek dikkat çekmesi gereken karikatürün, yalnızca ilgili günlük gazetenin siyasi ve ideolojik görüşüne göre aksaklık kabul edilen konu, kişi ve kurumlara eleştiri yönelttiği görülmüştür. Çalışmanın bulgularından bir diğeri de incelenen karikatürlerin uzlaşmacı ve ince mizaha dayalı İngiliz tarzıyla beraber saldırgan ve hedef aldığı tarafı tahrip etmeyi amaçlayan Fransız tarzı arasında bir tarz benimsediği yönündedir. Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin çizimlerinde hem Fransız tarzı saldırgan eleştiri hem de İngiliz tarzı nüktedan eleştirilere dair yorumlanacak detaylar mevcuttur. Cumhuriyet gazetesi karikatürlerinin daha sert çizgileri, karikatürize etme ve konuşma ifadeleri onu Fransız tarzı karikatüre yaklaştırmaktadır. Hürriyet gazetesi ise daha ılımlı karikatürize ettiği karakterler, daha nüktedan konuşma ifadeleriyle İngiliz tarzı karikatüre benzerlik göstermektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, eleştirel karikatürün üç işlevinin (mizah unsuru içerme, eleştirel olma ve toplumsal hafıza işlevi görme) çalışmaya konu karikatürlerde yer aldığını göstermektedir. Eleştirisini güldürü unsuru üzerinden

aktaran çalışmaya konu gazete karikatürleri, aynı zamanda dönemin olaylarını sonraki yıllara nakleden detaylarıyla toplumsal ve siyasal hafıza işlevi de görmüştür.

Amacı günlük gazetelerde eleştirel siyasi karikatürün görünümüne dair bir açılım yapmak olan ve göstergebilimsel analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, zaman ve örneklem sınırlılığı yer almaktadır. Roland Barthes'ın göstergebilimsel analizi yöntemiyle karikatürlerin art okumalarını yapılmıştır. Karikatürün yayınladığı gazetenin medya sahiplik yapısı, siyasi ve ideolojik konumlanması, okur kitlesinin siyasi kimliği gibi unsurlar eleştirel karikatürün eleştiri sınırlarını belirlediği görülmüştür. Karikatürün asıl ve genel işlevi olan çarpıklık, aksama ve sorunlara çizgi yoluyla işaret ederek dikkat çekme tarafı olarak icra edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2009) *Birleşmeyen sentez*. Yapı Kredi Yayınları.
- Alsaç, Ü. (1994) *Türkiye 'de karikatür çizgi roman ve çizgi film*. İletişim Yayınları.
- Avcı, A. (2003) *Toplumsal eleştiri söylemi olarak mizah ve gülmece*. *Birikim Dergisi*. (166), 80-96.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Lugatı Yayınları.
- Bahtin, M. (2005). *Rabelais ve dünyası*. (Ç. Öztekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilim ilkeleri*. (M. Rıfat, S. Rıfat, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim toplumu*. (N. Tural-Ferda, F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bruinessen, V.M. (2003). *Ağa şeyh devlet*. (B. Yalkut, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2003, 1. baskı).
- Cantek, L., Gönenç, L. (2017). *Muhalefet defteri: Türkiye 'de mizah dergileri ve karikatür*. (3. baskı), Yapı Kredi Yayınları.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü: Tanzimat ve istibdat dönemi*. I. Cilt. Adam Yayınları.
- Çeviker, T. (1991). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü: kurtuluş savaşı dönemi*. Cilt: III. Adam Yayınları.
- Çeviker, T. (1997). *Karikatür üzerine yazılar*. İris Yayınları.
- Eker, G. Ö. (2014). *İnsan kültür mizah*. Grafiker Yayınları.
- Hacısalihioğlu, N. E. (2016). Osmanlı Basınında Bir Mizah Gazetesi: Gayda, M. Uğur (Ed.), *Türk basın tarihi sempozyumu içinde* (s. 762/788) Ankara Araştırma Merkezi.
- Kierkegaard, S.A.(2013). *Kahkaha benden yana*. (N. Çatlı, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Koestler, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi*. (S. Kabakçioğlu, Ö. Kabakçioğlu, Çev.). İris Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını: Kuvayı Milliye 'den Günümüze*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (K. Aysevener, S. Soyer, Çev.). İris Yayınları.

Nesin, A. (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. Akbaba Yayınları.

Nizamülmülk (1941). *Siyasetname*. (M.T. Ayar, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öngören, F. (1973). *50 Yılın Türk Mizahı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öngören, F. (2000). *Karikatürün altın çağı. 20. yüzyılın karikatürü*. Karikatür Vakfı Yayınları.

Özer, A. (1995). Günlük Gazete Karikatürü. *Anadolu Üniversitesi Kurgu Dergisi*, 1(13), 136-150.

Rekabet Kurumu (2007, Temmuz 26). Rekabet Kurumu Kararı. Rekabet Kurumu Başkanlığı. <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=759c1b3a-846f-4ae9-8561-8cd68740060b>

Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin abc'si*. Say Yayınları.

Sanders, B. (2001). *Kahkahanın zaferi*. (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Şenyapılı, Ö. (2003). *Karikatür*. ODTÜ Yayıncılık.

Yücel, Ç. (2015). Dionysos bayramları ve şenlikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 151-164.

Zizek, S. (2013). *Bedensiz Organlar*. (U. Y. Kara, Çev.). Monokl Yayınları.

0-3 YAŞ ÇOCUĞU OLAN KADINLARIN SOSYALLEŞME DENEYİMLERİ: ANNELİK VE KADINLIK ARASINDA KALMAK¹

Tuğba CANBULUT
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye
tugba.canbulut@iuc.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0055-1684>

Melek Rabia KAPICI
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye
melekkapici98@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-9139-3482>

<i>Atıf</i>	CANBULUT, T.; KAPICI, M. R. (2025). 0-3 YAŞ ÇOCUĞU OLAN KADINLARIN SOSYALLEŞME DENEYİMLERİ: ANNELİK VE KADINLIK ARASINDA KALMAK. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1), 99-120.
-------------	--

ÖZ

Bu araştırma, kadınların uğradığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine annelik rolü bağlamına dikkat çekmeye çalışmaktadır. Kadınların anne olmadan önceki ve olduktan sonraki kadın kimlikleri arasında deneyimlenen farkı tartışmak önemli görülmektedir. Çünkü anneliğe yönelik övgüler, kadınların anne kimliklerinden önceki bireysel kimliklerini yeniden inşa etmelerini zorlaştıran bir sürece yol açabilmektedir. Bu araştırma, 0-3 yaş arası çocuğu olan anne-kadınların toplumsallaşma süreçlerinde annelik rolünün nasıl şekillendiğini ve bu rolün kamusal alan deneyimlerine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kadınların toplumsal cinsiyet temelli sorumlulukları ve bu sorumlulukların kadınlara yansıyan etkilerini sorgulamaktadır. Araştırmanın temel sorusu, annelik rolünün kadınların kamusal alan deneyimlerini nasıl etkilediğidir. Araştırma niteliksel yöntemle tasarlanmıştır, 'nasıl?' sorusundan beslenmektedir ve kadınların sosyalleşme deneyimlerini keşfetmeye odaklıdır. 0-3 yaş aralığında çocuğu ve/ya çocukları olan toplam 15 kadınla yapılan derinlemesine görüşmelerle veri toplanmış ve veriler MaxQda analiz programı ile incelenmiştir. Hiyerarşik kod haritası, matris, iki vaka modeli, birlikte oluşma sıklığı gibi analizler yapılmıştır. Bulgular, çocuk odaklı kamusal alan kullanımının kadınların

¹ Bu araştırma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenen 1919B012303689 numaralı projeye dayanmaktadır.

Geliş tarihi: 13.10.2024 – Kabul tarihi: 07.01.2025, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v17i1005

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

yaşamını nasıl dönüştürdüğünü, kadınların kamusal alanlarda çocuklarıyla birlikte yer bulma çabalarını ve uygun tasarlanmış kamusal alan eksikliğini ortaya koymaktadır. Kadınlar, çocuklarıyla uyumlu kamusal alanlarda annelik rollerini sergileyebilmek için çaba göstermektedir. Kadınların çocuklardan azade bir kamusallaşma süreçlerinin olamaması onları kamusal alanda kadın kimlikleriyle var olmada eşitsiz konuma düşürmektedir.

***Anahtar Kelimeler:** Kamusal Alan, Annelik Rolü, Kamusallaşma, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.*

SOCIALIZATION EXPERIENCES OF WOMEN WITH 0-3 YEARS OLD CHILDREN: CAST BETWEEN MOTHERHOOD AND WOMENHOOD

ABSTRACT

This research aims to highlight the gender inequality women experience in the context of motherhood. It is considered important to discuss the difference between the female identities before and after becoming a mother, as experienced by women. This is because the praise directed at motherhood can lead to a process that makes it difficult for women to reconstruct their individual identities prior to becoming mothers. The study seeks to examine how the role of motherhood shapes the socialization processes of women who have children aged 0-3, and how this role impacts their experiences in the public sphere. The research questions the gender-based responsibilities assigned to women and the effects these responsibilities have on them. The main question of the study is how the role of motherhood affects women's experiences in the public sphere. The study is designed using qualitative methods, focusing on the "how?" question and aiming to explore women's socialization experiences. Data were collected through in-depth interviews with 15 women who have children aged 0-3 and/or multiple children, and the data were analyzed using the MaxQda analysis software. Various analyses, including hierarchical coding maps, matrices, two-case models, and co-occurrence frequency, were conducted. The findings reveal how the use of public spaces focused on children transforms women's lives, the efforts women make to find space in public areas with their children, and the lack of appropriately designed public spaces. Women strive to display their maternal roles in public spaces that are compatible with their children. The absence of socialization processes for women that are free from children places them in an unequal position when it comes to existing in the public sphere with their female identities.

***Keywords:** Public Space, Motherhood Role, Publicization, Gender Equality.*

GİRİŞ

Bu araştırmanın çıkış noktası olarak annelik ve kadınlık rollerinin kamusal alandaki yerinin, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önemli bir tartışma alanı oluşturacağı düşünülmektedir. Toplumsal yapılar, kadınları sıklıkla evde bakım veren rollerine hapsederken, bu rollerin kamusal alanda nasıl algılandığı ve uygulandığı da ayrı bir önem taşımaktadır. Kadınların bakım verme sorumluluğu, toplumsal olarak kadınlara dayatılan bir norm haline gelmiş ve bu durum, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açabilmektedir. Bakım verme, genellikle ev içindeki bir faaliyet olarak kısıtlanırken, kadınların kamusal alanda çocuklarıyla vakit geçirebileceği ya da bakım sorumluluğunu paylaşabileceği alanlar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, kamusal alanlar genellikle kadınların bakım sorumluluklarını yerine getirebileceği yerler olmaktan uzaktır.

Kadınların toplumsallaşma pratiklerinde annelik rolünün etkisi, bugüne kadar geniş bir alan yazın tarafından ele alınmıştır. Ancak mevcut araştırmalar, özellikle 0-3 yaş aralığındaki çocukları olan kadınların kamusal alan deneyimlerine dair daha derinlemesine bir inceleme yapmamıştır. Çocuk bakımının büyük ölçüde kadınların sorumluluğuna verilmesi, kadınları evdeki bakım yüküyle olduğu kadar, kamusal alanda da çocuklarıyla birlikte bu yükü taşıırken karşılaştıkları engellerle baş başa bırakmaktadır. Bu noktada, alan yazındaki boşluk, küçük çocuk sahibi kadınların kamusal alandaki özgül deneyimlerine dair eksik bir anlayışa işaret etmektedir.

Bu araştırma, 0-3 yaş arası çocukları olan kadınların kamusal alan deneyimlerinde karşılaştıkları zorlukları ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri stratejileri incelemeyi amaçlamaktadır. Kadınların bakım verme rollerinin, kamusal alandaki etkileşimleri üzerindeki etkisini ele alırken, bu sorumlulukların toplumsal cinsiyet temelli sebeplerle nasıl kadınlara yüklendiğini ve annelik ile kadınlık arasındaki gerilimi nasıl deneyimlediklerini sorgulamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, bu araştırma, mevcut kamusal alanların kadınlar ve çocuklar için ne kadar kapsayıcı olduğunu tartışmaya açmayı, ayrıca kadınların bu alanlarda karşılaştıkları sorunları çözmeye yönelik önerilerini sunmayı amaçlamaktadır.

Akan yazında, annelik rolünün kadınların kamusal alan deneyimlerine etkisi genellikle daha geniş yaş gruplarına odaklanmışken, bu araştırma, özellikle 0-3 yaş arası çocukları olan kadınların karşılaştığı özgül sorunlara odaklanarak, annelik ve kadınlık rollerinin kamusal alanla ilişkisini daha derinlemesine tartışmaktadır. Bu, araştırmanın özgün yönlerinden biridir. Ayrıca, 0-3 yaş grubundaki çocukları olan kadınların kamusal alanda karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik pratik önerilerin tartışılması, bu alandaki alan yazına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma, kadınların kamusal alanda daha kapsayıcı ve eşit bir deneyim yaşamalarına yönelik çözüm önerileri geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kamusal

alanın kapsayıcılığı üzerine bir tartışma başlatmayı, kadınların kamusal alanda karşılaştıkları zorlukları daha görünür kılmayı ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri stratejileri teşvik etmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın temel sorusu, annelik rolünün kadınların kamusal alan deneyimlerini nasıl şekillendirdiğidir. Bu temel soruya yönelik olarak, aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Kamusal alanlarda, çocuklarıyla birlikte yer edinmeye çalışan kadınlar hangi sorunlarla karşılaşmaktadır?
2. Kadınlar, karşılaştıkları bu sorunlara nasıl çözüm önerileri geliştirmektedir?

KAVRAMSAL, KÜLTÜREL, TOPLUMSAL VE KAMUSAL BAĞLAMLARIYLA ANNELİK

Anneliğin İrdelenmesi

Anneliğin irdelenmesi, kadınların kendi hayatlarının özneleri olmaları meselesini gündeme getirir. Beauvoir (2021), kadının zaten kendi hayatının öznesi olduğunu, ancak toplumsal normların onu dışarıda bırakıp nesneleştirmeyi meşrulaştırdığını belirtir. Yaşartürk (2019), geleneksel kabulün kadınların entelektüel kapasiteleriyle toplumsal beklentiler arasında uçurumlar yarattığını söylerken, Öcal (2012), kadınların entelektüel kapasitelerini gerçekleştirmek için “bilen özneler”e dönüşme çabalarını vurgular. Anneliğin bilimsel bilgi üretimiyle tartışılması, kadınların bilen özne olma mücadelesinin bir parçasıdır. Irigaray (2006), anneliği toplumsal ve sembolik bir yapı olarak ele alırken, patriyarkal yapılarla ilişkisini eleştirel bir şekilde yeniden düşünmeyi önerir. Eril düzenin annelik üzerinden kadınların öznelliklerini bastırdığına dikkat çeker.

Kimlik inşası, öznenin toplumdaki konumlanışını belirler; annelik de bu kimlik inşasının bir süreci olarak şekillenir. Meşe (2013), kimliğin çocukların öznel algıları ve otorite imgeleriyle nasıl geliştiğine değinirken, pasifize bir kimlik inşasıyla çocukların edilgenleştiğini vurgular. Badinter (2011), annelik rolü ile kadın olmanın çelişmesini eleştirir ve anneliğin, kadınların bireysel özgürlüklerini ve profesyonel hayatta varlıklarını kısıtladığını savunur. Fouquier (2011), anneliği farklı deneyimleyen kadınları güçlendirmeyi amaçlayan çalışmaların önemine işaret eder.

Toplumsal Kontrol Mekanizması Olarak Anneliğin Yüceltilmesi

Anneliğin yüceltilmesi, kadınların toplumsal ilişkilerde denetlenmesi ve kontrol edilmesi amacı güder. Bu çalışmada, anneliğin kutsallaştırılmasına eleştirel bir bakış sunulmaktadır. Annelik, toplumsal normlara uygun şekilde yüceltilirken, kadınlar bu kutsallıktan dışlanır ve yalnızca toplumsal normlara uyan annelik kabul edilir; bu da kadınları toplumsal eşitlik veya refah yerine, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamak amacıyla belirli bir role hapseder. Yazıcı (2015), kadının özünün annelikle özdeşleştirilmesini ve kimliklerinin tek bir role indirgenmesini eleştirirken, Kalaycı (2015) simgesel yapının kadını bastırarak ona iğrençlik

veya kutsallık gibi zıt biçimlerde yaklaşılmasına karşı çıkar. Abreveya (2015), annelik rolünün, kadının eğitim almadan çocuk yetiştirme ve farklı cinsiyetlerden çocuklara eşit bakım verme yeteneğinin ardındaki toplumsal güçleri sorgular. Timurturkan (2019), annelik söyleminin kadınlar üzerindeki baskıyı artırarak onları özel bir annelik çabasına ittiğini belirtir.

Kadınlık ve annelik kimliği, toplumsal bağlamda inşa edilmektedir. Annelik idealinin toplumda baskın hale gelmesiyle, anne olamayan veya olmayı tercih etmeyen kadınlar toplumsal olarak sorgulanmakta, pronatalist kültür kadınları güçsüzleştirmekte ve hiyerarşik olarak en altlara çekmektedir (Asaloğlu ve ark., 2020; Yıkılmış, 2018; Demirci-Yılmaz, 2015). Bayrakdar (2018) anneliğin toplumsal zeminde yüceltilmesinin kuşaktan kuşağa aktarıldığını söylemekte ve bu aktarımın durması/değişmesi gerekliliğine değinmektedir.

Türkdoğan (2015), annelik rolünün değişkenliğinden ve özel alanda konumlandırılmasının cinsiyete dayalı iş bölümünü yeniden ürettiğinden bahsederken, Meşe (2014) anneliğin bir meslek haline gelmesiyle büyük sorumluluklar yüklendiğini, ancak anneliğin tercih meselesi gibi sunulmasının ardında duygusal, ahlaki ve sosyal unsurların etkisini göz ardı edilemeyeceğini vurgular. Bu durum, annelerin suçluluk ve kaygı hissiyle karakter aşınmasına (Sennett, 2003) yol açarken, mükemmeliyetçi annelik (Demir, 2018) veya ideal bedene ulaşma arzusu (Shloim vd., 2020) ile mükemmeliyetçilik algısını pekiştirdiğini açıklar. Çocuğun kamusal alanlarından biri olan okulda, annelik rolü öğretmen tarafından şekillendirilebilir (Eracar, 2015), ve kadınlar, çocukları aileye yerleştirerek kamusal alandan annelik rolleriyle ayrıştırılmaktadır. Öztan (2015), kadına dair her şeyin aileye yerleştirilmesinin toplumsal eşitlik açısından risk oluşturduğunu, Kesen (2022) annelik baskısının aileyle pekiştiğini belirtirken, Öztürk (2015) annelik yoluyla kadınların hizaya sokulma çabasının durdurulması gerektiğini savunur; Kemik (2020) ise anneliğin kutsallaştırılmasının toplumsal eşitsizlikleri yeniden ürettiğini ve iktidar ilişkilerini gizlediğini ifade eder.

Kamusal-Özel Alan Ayrımı: İstihdam ve Bakım Emeği

Kamusal-özel alan ayrımı, kadınların iş gücüne katılımını, bakım emeği ve aile sorumluluklarıyla sınırlarken, kadın istihdamına yönelik politikalar yalnızca annelik kimliğine odaklanmaktadır. Erbuğ (2021), kamusal alanın erkekle, özel alanın ise kadınla özdeşleştirildiğini belirtirken, Yılmaz (2015) anneliğin iş olarak görülmediğini vurgular. Çakıroğlu-Çevik ve Con-Wright (2023), annelerin zihinsel emeğinin iş ve ev arasında yayılmasının psikolojik iyilik halleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığını, bu geçişlerin kadınların yükünü artırarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiğini ifade eder. Kılıç (2019), kadının kadınlık kimliğini kurabilmesi için çocuk sahibi olma zorunluluğunun azaldığını belirtirken, Sever (2015) anneliğin, kadının kendini gerçekleştirmesine engel olabileceğini savunur. Koçkar (2015), çocuk doğurmanın kadınların kariyer gelişimlerini etkilediğini, çocuksuz kadınların ise iş hayatında daha fazla eşitlik gördüğünü ifade eder.

Gökçe (2009) ve Kelley et al. (2019) ise annelerin iş tatmininde daha yüksek puanlar aldığını, ancak toplumsal beklentilerin kadınlardan birden fazla rolde “mükemmel” performans sergilemelerini beklediğini vurgular.

Hamile ve Yeni Doğum Yapmış Kadınların Kamusal Alanla İmtihanları

Kern (2019), kadınların toplumsal eşitlik için verdikleri mücadelenin evrenselliğini vurgularken, yeni anne Christine Murray’ın “Anneler tarafından tasarlınsaydı şehirler nasıl görünürdü?” sorusunu gündeme getirir. Hamilelik, kadınları kamusal alanda görünür hale getirirken, kentsel yaşamda özgürleştirici alanları kaybetmelerine neden olabilir. Hamile kadınlar, bedensel olarak odak noktası haline gelir; karınları dokunulabilir ve yürüyüşleri izlenebilir. Doğum sonrası ise kadınlar eski alışkanlıklarını terk edip çocuk odaklı bir yaşam biçimine geçmek zorunda kalırlar. Göbel ve arkadaşları (2020), hamilelik kaygılarının doğum sonrası devam ettiğini, bu kaygıların anne olma rolüne dair memnuniyetsizliğe yol açtığını belirtir. Doğum sonrası kadınlar, umutsuzluk, kayıp ve endişe gibi olumsuz duygular yaşayabilir; bu durum, post-travmatik stres bozukluğuna yol açabilir (Ertekin-Pınar ve Demirel, 2024). Javadifar ve arkadaşları (2016), doğum öncesi kurslarda fiziksel sağlık ve psikolojik hazırlığın önemine dikkat çeker, ancak hamile bedenin kamusal alanı, kadınların talep ettiği bir durum olarak ele alınmaz.

YÖNTEM

Bu araştırma kadınların kamusal alan deneyimlerini ve annelikle ilişkili toplumsal rollerin nasıl şekillendiğini derinlemesine incelemek amacıyla niteliksel bir yöntemle tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, belirli bir fenomenin ya da deneyimin derinlemesine anlaşılması gerektiğinde tercih edilen bir yaklaşımdır. Nicel çalışmalar genellikle “ne?” sorusuna odaklanırken, nitel çalışmalar daha çok “neden?” ve “nasıl?” sorularına cevap arar (Berg ve Lune, 2019). Bu çalışmada da, kadınların kamusal alanda karşılaştıkları zorlukların ve deneyimlerin, annelik rolü ile nasıl şekillendiğine dair daha kapsamlı bir anlayışa ulaşmak hedeflenmiştir. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin kamusal alandaki etkilerine dair derinlemesine bilgi edinmek, nicel araştırmalarla elde edilmesi zor olan bağlamsal ve deneyimsel verilerin ortaya konmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle, araştırmanın odak noktası, kadınların kamusal alan deneyimleri ve bu deneyimlerin annelikle ilişkili olarak nasıl biçimlendiği üzerinedir.

Araştırmanın tasarımında kullanılan niteliksel yöntem, aynı zamanda, kadınların kamusal alanları deneyimlerken karşılaştıkları engelleri ve geliştirdikleri stratejileri anlamaya olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, araştırma toplumsal cinsiyetin ve annelik rolünün kadınların kamusal alanlardaki temsilleri üzerindeki etkisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Güler ve arkadaşlarına (2015) göre, nitel araştırmalar, bireylerin olaylara, deneyimlere veya toplumsal olgulara yükledikleri anlamları keşfetmeye ve anlamaya odaklanır.

Bu araştırmanın nitel yöntemle yapılmasının bir diğer gerekçesi, kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli deneyimlerin, bireysel algılar ve toplumsal yapılar arasında dinamik bir etkileşim içinde şekillenmesidir. Nitel araştırma, bu tür çok katmanlı ve dinamik deneyimleri anlamak için en uygun yöntemdir. Kadınların kamusal alan deneyimlerinin, annelik rollerinin etkisiyle nasıl şekillendiğini ortaya koymak, yalnızca sayısal verilerle değil, kadınların kendilerinin belirlediği anlamlar, algılar ve yaşadıkları pratiklerle mümkündür. Ayrıca, toplumsal cinsiyetin kamusal alandaki varlıkları üzerindeki etkilerini yalnızca nicel verilerle açıklamak, bu deneyimlerin derinlikli bir şekilde anlaşılmasını engelleyebilir. Bu nedenle, kadınların bireysel deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları detaylı bir şekilde ele alabilmek için nitel bir araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir.

Niteliksel görüşmelerde nihai katılımcı sayısının baştan belirlenmesi mümkün görünmemektedir. Araştırma kapsamında 15 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın doyuma ulaşması ile veri toplama süreci on beşinci görüşmenin ardından durdurulmuştur.

Kadınların 0-3 yaş aralığında çocuklarının olması; çocuklarını, okul/kreş dışında çocuklar için etkinlikler üreten çeşitli mekanlara götürmeleri çalışmaya dahil edilmede iki önemli kriter olarak belirlenmiştir. Çalışmadaki katılımcılar ‘amaca yönelik örneklem belirleme’ yöntemi ile seçilmiştir. Öncelikle araştırmacılar, kendi sosyal çevrelerinde kriterlere uyan kadınları araştırmaya davet etmişlerdir. Davete olumlu cevap veren kadınlarla, kendilerini görüşme yapmaya uygun hissettikleri yer ve zamanlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın analizi nitel verilerin analizi konusunda görseller oluşturmaya imkan veren MaxQda analiz programı ile yapılmıştır. İzinli olarak ses kaydı alınan görüşmelerin yazıya dökümleri programa yüklenmiş, programda iki aşamalı kodlama yapılmıştır. Öncelikle her iki araştırmacının da serbest kodlama ile çalıştıkları dökümler, alan yazından destek alınarak ve araştırmacıların ortak akıl yürütmeleri ile tek kodlama haline getirilmiştir. Burada her iki araştırmacının da serbest kodlamalarının birbiriyle büyük oranda örtüşmesi söz konusudur. Araştırmacıların kendi öznel alanlarında bireysel inceledikleri dökümlerde birbirleriyle örtüşmeleri analizi nesnel hale getiren bir durumdur. Her iki araştırmacının tek tek ve serbest olarak yaptığı kodlamaların tek bir serbest kodlama sistemine dönüştürülmesinin ardından birbiriyle ilişkili kodlardan üst başlık olarak temalar oluşturulmuştur. Üst başlığa doğru giden her adım, kendi alt kodunu aşağıda bırakmıştır. Bu işlem sonunda iki tema ve altlarında kod ve alt kodlar oluşmuştur. Temalar, kod ve alt kodlar belirlendikten sonra görseller (hiyerarşik kod haritası, katılımcı matris gösterimi ve birlikte oluşma sıklığı) hazırlanmıştır.

Çalışmanın etik olarak edildiği en önemli ilke ne çocukların ne kadınların özel alanlarına, mahremiyetlerine müdahil olunmasıdır. Ayrıca herhangi bir şekilde araştırma sürecinden olumsuz etkilenmemeleri için de özen gösterilmiştir. Öncelikle, tüm katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgi verilerek, katılımlarının tamamen gönüllülük esasına dayandığı ve diledikleri zaman süreci terk edebilecekleri açıkça belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların gizliliği güvence altına alınmış ve kimliklerini belirleyecek herhangi bir kişisel bilgi toplanmamıştır. Görüşmeler yaklaşık 30 dakika sürmüş, kadınların onayı dahilinde ses kaydı alınmıştır. Görüşmelerin ses kaydına alınması sürecinde, katılımcıların her biri önceden bilgilendirilmiş ve açık rızaları alınmıştır. Ses kaydının yalnızca araştırma amaçlı kullanılacağı ve üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı konusunda katılımcılara güvence verilmiştir. Ses kaydının yanı sıra katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu da alınmıştır. Konu ile ilgili etik kurul onayı İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Görüşmeler MaxQda Analiz Programı ile kodlanmış ve analizi yapılmıştır. Bu bölümde kodlamalardan alıntılara yer verilmiş olup, analiz kapsamında çeşitli görseller de oluşturulmuştur. Öncelikle genel bulgu analizini sunan görseller ardından iki temanın araştırma kapsamında öne çıkan kod ve alt kodlarından oluşturulan analiz alan yazınla tartışılmaktadır.

Genel Görsel Analizleri

Kadınların kamusal alandaki etkileşimlerinde karşılaştıkları en büyük engellerin başında fiziksel alan kısıtlamaları, toplumsal beklentiler ve cinsiyet rollerinin baskısı geldiğini göstermektedir. Kadınlar, çocuklarıyla birlikte kamusal alanda yer edinmeye çalışırken, çocuk odaklı kamusal alan pratiklerinin eksikliği nedeniyle zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, kamusal alanların çoğu, kadınların bakım sorumluluklarını yerine getirmelerine uygun olmayan yapısal sınırlamalarla doludur. Kamusal alanlarda kadınların ve çocuklarının ihtiyaçlarına duyarsız olan bir ortam, onların özgürlüklerini ve haklarını sınırlamaktadır. Kadınlar, karşılaştıkları bu sorunlara çözüm olarak çocuk dostu kamusal alanların artırılmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelli politikaların geliştirilmesini önermektedir. Kadınlar, çocuklarıyla kamusal alanlarda daha rahat bir şekilde vakit geçirebilmeleri için, kamusal alanların çocukların ihtiyaçlarına göre tasarlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, annelik ve kadınlık rollerinin toplumsal olarak yeniden şekillendirilmesi, kamusal alanda kadınların daha eşit ve görünür bir şekilde var olmasına olanak sağlayacaktır.

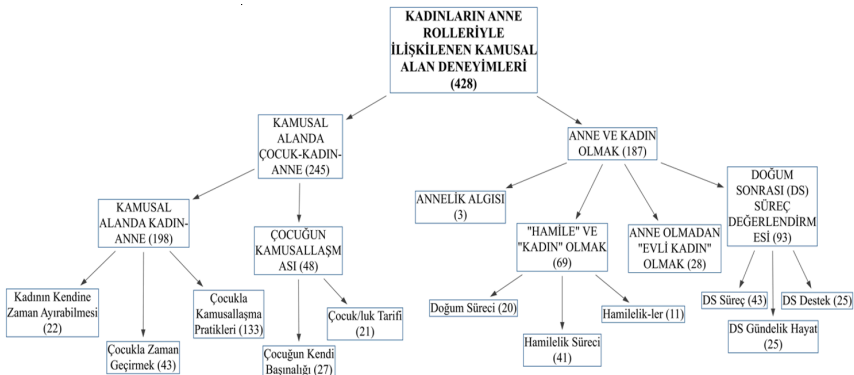
İlk olarak araştırmanın genel görünümünü sunan hiyerarşik kod haritasına şöyle yer verilmiştir. Şekil 1'deki hiyerarşik kod haritasında görüldüğü üzere anne ve kadın olmak ile kamusal alanda çocuk-kadın-anne ilişkilendirilmesinin izlendiği

iki temel başlık mevcuttur. Esasında kamusal alan deneyimlerine odaklanan bu araştırmada ayrıca kadınların annelik rolüne dair temel bir başlığın oluşabilmesi, “anne”liğin kamusal alanda “kadın”ı “annelik rolü dışında” görünmez hale getirdiğinin alan yazında da tartışıldığı gibi bir göstergesidir. Yoğun anlatı kadınların, çocuk merkezli kamusal alanlarına yöneliktir. Bu bulgu, annelik rolünün, kadınların kamusal alan deneyimlerinde nasıl baskın bir şekilde çocuk odaklı bir çerçeveye dönüştüğünü gösteriyor ve kadınların toplumsal alandaki varlıklarının büyük ölçüde annelik üzerinden şekillendiğini ortaya koyuyor. Bununla birlikte, annelik rolünün kamusal alanda kadınların kendiliklerini dışlayarak sadece anne kimliğiyle temsil edilmeleri, cinsiyet rollerinin yeniden üretildiğini düşündürmektedir. Hiyerarşik kod haritasında dikkat çeken bir diğer nokta ise, kadınlarla yapılan görüşmelerde çocuğun kamusal alanına dair de bir kod oluşmasıdır. Burada kadınlar, çocukların kendi alanlarının oluşması halinde annelik rolünden kısmen çıkabilmeye vurgu yapmışlardır. Bu durum, çocukların kamusal alanlarda daha görünür ve bağımsız bir şekilde yer edinebileceği mekanların eksikliğini gösteriyor. Kadınların çocuklarıyla bu alanlarda rahatça var olabilmesi, annelik sorumluluklarının bir kısmını üzerlerinden alarak kamusal alanın daha eşitlikçi bir biçimde kullanılmasına olanak sağlayabilir.

İkinci temel başlık olan anne ve kadın olmakta ise, anne olmadan evli kadın olmaya dair, hamile kadın olmaya dair, doğum sonrası kamusal alandaki süreçlere dair yoğun anlatılar gözlenirken; anneliği tarif etmeye yönelik anlatılara sık rastlanmamıştır. Bu durum, kadınların annelik kimliğine dair daha az tanımlayıcı bir dil kullandığını, bunun yerine daha çok yaşadıkları deneyimlerin etkisiyle kamusal alandaki zorluklarını dile getirdiklerini göstermektedir. Bu noktada, kadınların annelik rolünü yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, toplumsal ve kamusal açıdan da yeniden şekillendiren bir deneyim olarak ele aldıkları söylenebilir.

Şekil 1.

Kadınların Annelik Rollerile İlişkilenen Kamusal Alan Deneyimleri Hiyerarşik Kod- Alt Kod Haritası

Katılımcıların anlatıları içinde en çok tekrar eden 50 kelimeyi içeren kelime bulutu Şekil 2 olarak paylaşılmıştır. En yoğun kullanılan iki kelime ‘çocuk’ ve ‘çocukla’ olmuştur. Bu durum katılımcıların deneyimlerinin çoğunlukla çocukların bakımı ve etkileşimiyle ilgili olduğunu göstermektedir. ‘Sosyalleşme’ dikkat çeken bir diğer kelimedir. Bu kelime, katılımcıların toplumsal alanlarda nasıl var oldukları, diğer bireylerle (özellikle çocuklar ve aile üyeleri) kurdukları bağlar üzerine düşündürmektedir. Bu bulgu, kadınların ve çocukların toplumsal alandaki varlıklarını nasıl ve hangi bağlamda gerçekleştirdiklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. ‘Sosyalleşme’ teriminin öne çıkması, kadınların kamusal alandaki etkileşimlerinde yalnızca annelik rolüyle değil, aynı zamanda çocuklarının sosyal gelişimini de gözetenek bir etkileşimde bulduklarını göstermektedir.

‘Evde’, ‘anne’, ‘zor’, ‘doğum’ gibi kelimeler özellikle ev içindeki roller, annelik yükü, ve doğum sonrası deneyimler ile ilgilidir. Bu terimler, doğum sonrası dönemin zorlukları ve kadınların ev içindeki sorumluluklarıyla ilgilidir. Kadınların evdeki rollerinin kamusal alandaki etkileşimlerini nasıl etkilediği, bu araştırma bağlamında önemli bir sorudur. Evdeki sorumlulukların ağırlaşması, kadınların kamusal alanda kendilerine yeterince yer bulmalarını zorlaştıran bir engel oluşturuyor olabilir. Bununla birlikte, ‘zorlanıyorum’ gibi ifadelerin tekrar etmesi, kadınların ev içindeki bakım yükünün ve doğum sonrası dönemin getirdiği fiziksel ve psikolojik zorlukların, kamusal alandaki deneyimlerini nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir gösterge olabilir.

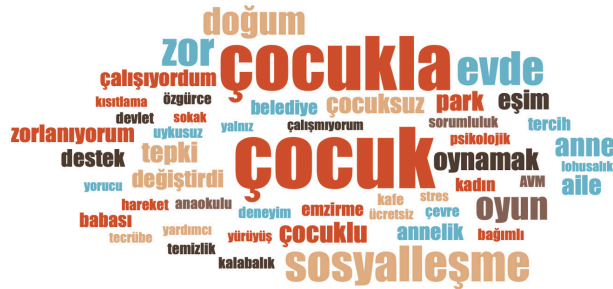
‘Zorlanıyorum’, ‘çalışıyordum’, ‘anne’, ‘oynamak’, ‘oyun’, ‘çocuklu’ ve ‘çocuksuz’ gibi kelimeler kadınların iş ve annelik arasındaki dengeyi kurma çabaları ile ilgilidir. Çalışmak ve annelik rolünü aynı anda taşımak, kadınların karşılaştığı zorluklar ve günlük yaşamda yaşadıkları gerilimlerle ilgilidir. Ayrıca, “çocuksuz” kelimesi, toplumsal cinsiyet normlarına ve çocuk sahibi olma beklentilerine dair bir sorgulama yapma ihtimalini de ortaya koymaktadır. Kadınların iş hayatı ve annelik sorumlulukları arasında denge kurma çabası, kamusal alandaki kadınların karşılaştığı önemli bir sorundur. “Çocuksuz” kelimesinin vurgulanması, kadınların çocuk sahibi olma normlarına karşı bir eleştiri yapmalarını ve bu normların kadınların kamusal alan deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini sorgulamalarını gösteriyor. Bu, toplumsal cinsiyet rollerinin daha esnek ve kapsayıcı olmasına dair bir ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

‘Babası’, ‘kalabalık’, ‘kafe’, ‘belediye’, ‘sorumluluk’, ‘kısıtlama’, ‘hareket’, ‘deneyim’, ‘temizlik’, ‘yürüyüş’, ‘ücretsiz’, ‘yalnız’, ‘anaokulu’ gibi kelimeler, hem kamusal alan deneyimleri hem de aile içindeki rollerin kamusal alandaki yansımaları hakkındadır. ‘Babası’ kelimesi, babaların rolü ve ebeveynlikteki cinsiyet eşitsizliklerini ele alabilir. ‘Kalabalık’, ‘kafe’, ‘yürüyüş’ gibi kelimeler, kamusal alanın ve kadınların bu alanlarda yaşadığı tecrübelerin ne şekilde şekillendiğine dair ipuçları verirken, ‘kısıtlama’ ve ‘hareket’ gibi terimler, kadınların kamusal alanlarda karşılaştığı engelleri ve özgürlüklerinin

sınırlandığını göstermektedir. Burada kamusal alanların hem fiziksel hem de toplumsal olarak kadınların hareketliliğini sınırladığını ve kadının, çocuğuyla birlikte kamusal alanda yer edinmesinin ciddi engellerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Kamusal alanlardaki kısıtlamalar ve kadının hareketliliğini kısıtlayan yapısal engeller, kadınların bu alanlarda ne kadar özgür ve eşit bir deneyim yaşadığını sorgulatmaktadır.

Şekil 2.

En Sık Tekrar Eden 50 Kelime

Şekil 3 oluşturulan tüm kodların her bir katılımcıda görünme yoğunluğunu içermektedir. Kadınların annelik rolleriyle ilişkilenen kamusal alan deneyimleri temel başlık olduğundan en yüksek yoğunluk bu satırdır. Bunun dışında ise kodların kamusal alanda çocuk-kadın-ane başlığında hemen her katılımcıda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu, araştırmanın kamusal alan meselesini görüşmelere yeterince yansıtılabildiğinin göstergesidir. Şüphesiz anne ve kadın olmak da kayda değer bir yoğunluğa sahiptir. Dikkatçeken ise çocukla kamusal alan pratiklerindeki yoğunluktur. Öte yandan kadınların hamileliklerini karşılaştırmaları, annelik algısı, annenin kendine vakit ayırabilmesi kodlarının yoğun olmaması da önemli bir bulgudur. Ayrıca K 1, 2, 3, 12 ve 13'ün paylaşımlarda diğerlerine göre daha yoğun anlatıları olması da fark edilmektedir.

Şekil 3.

Matris Gösterimi

Kod Sistemi	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	K 9	K 10	K 11	K 12	K 13	K 14	K 15
▼ KADINLARIN ANNE ROLLERİYLE İLİŞKİLENEN KAMUSAL ALAN DENEYİMLERİ	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ ANNE VE KADIN OLMAK	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ ANNE OLMADAN "EVLİ KADIN" OLMAK	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ ANNELİK ALGISI	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ DOĞUM SONRASI (DS) SÜREÇ DEĞERLENDİRMESİ	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ DS Gündelik Hayat	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ DS Süreç	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ DS Destek	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ "HAMİLE" VE "KADIN" OLMAK	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Hamilelik Süreci	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Doğum Süreci	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Hamilelik-ler	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ KAMUSAL ALANDA ÇOCUK-KADIN-ANNE	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ ÇOCUĞUN KAMUSALLAŞMASI	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Çocukluk Tanımı	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Çocuğun Kendi Başlılığı	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ KAMUSAL ALANDA KADIN-ANNE	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Çocukla Kamusal Alan Pratikleri	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Çocukla Zaman Geçirmek	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
▼ Kadının Kendine Zaman Ayırabilmesi	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●

Şekil 4’te analiz kapsamında oluşan iki temel başlığın (kamusal alanda çocuk-kadın-anne, anne ve kadın olmak) birlikte olduğu kodlara bakılmıştır. Koyu kırmızıdan sarıya doğru yoğunluğun azaldığı görülmektedir. Dikkat çekici olan ise, her iki temel başlığın da kodlarda birbiriyle aynı yoğunlukta olmasıdır. Kamusal alan ile özel alanda anne ve kadın olmaya dair ayrımların belirginleşmemesi söz konusudur.

Şekil 4.

Birlikte Oluşma Sıklığı

Tema 1: Kamusal Alanda Çocuk-Anne-Kadın

Kadının Gündelik Hayatına Çocuğun Dahil Olması: Çocukla Kamusallaşmak

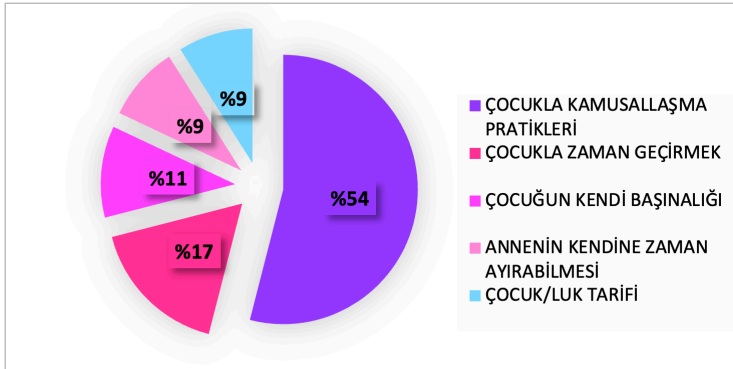
Bir çiftin hayatlarına bir çocuğu dahil etme kararı, eşit sorumluluk gerektiren bir dizi süreci beraberinde getirmektedir. Oysa doğum sonrası hayatında birtakım değişiklikler yapmak durumunda kalanlar, ağırlıklı kadınlar olmaktadır (Kelley ve ark., 2019; Gökçe, 2009; Koçkar, 2015; Yılmaz, 2015). Katılımcılardan birinin çocuktan sonraki gündelik hayat yorumu şöyledir:

Neleri değiştirdi, tabii ki de planlarımızı değiştirdi. Yani gezi planlarımızı artık ona göre yapıyoruz. Onun uyku saatlerine göre planlıyoruz ya da gideceğimiz şehir dışı olan planları, işte kalacağımız yerlere ona göre planlıyoruz. Tabii eskiden soğuktu, sıcaktı; sabahtı, akşamı fark etmeden dışarı çıkabiliyorduk. Şimdi birazcık daha dikkat ediyoruz. Başka, evden çıkışım. Önceden “Çantamı al çık” şimdi işte önce onun çantası hazırlanıyor, yiyecekler, içecekler hazırlanıyor, öyle çıkıyorum. Bu tarz değişiklikler yaptı. Onun haricinde genel olarak başka bir değişiklik... Kafamda yer etmiş bir değişiklik böyle bir şey yok. Uyku düzenim. Uyku düzenim çok değişti, onu söyleyebilirim (K 15).

Grafik 1 kamusal alanda çocuk-kadın-anne üçgenini değerlendiren kodları içermektedir. Burada en yoğun kodun çocukla kamusallaşma pratiklerinde olduğu görülmektedir. Artık anne olan kadının, kendine zaman ayırmasıyla ilgili ise anlatı yoğun değildir. Kadınlar, çocukları, kendi öznelliklerinin önüne yerleştirmişlerdir. Çocuğun kendi başına kalabilmesi halinde kendilerine zaman ayırabileceklerini öne süren katılımcılar, kamusallaşmaya dair özgürlüklerinde kendilerini çocukla kısıtlamışlardır (Erbuğ, 2021; Sever, 2015). Bu bulgu, kadınların toplumsal yaşamda çocukları ile olan ilişkilerinin, annelik rolü ve özneleşme açısından nasıl yeniden şekillendiğini gösteriyor. Çocuklar, kadınların bireysel ihtiyaçlarının önünde yer almakta, dolayısıyla kadınların kamusal alan deneyimleri çoğunlukla bu sorumluluklar çerçevesinde şekillenmektedir. Kadınların kendilerine ayırdıkları alanlar, çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda sınırlanmış ve bu durum kadınların kamusal alanda kendi kimliklerini oluşturabilmelerini zorlaştırmaktadır.

Grafik 2 .

Kamusal Alanda Çocuk-Anne-Kadın

Artık kendisi olarak kamusallaşmayı bir kenara bırakıp, çocukla birlikte hareket etmeye başlayan kadın, kamusal alana çıkmada çeşitli sıkıntılar yaşamaktadır. Çocukla kamusallaşma pratiklerinde, kentsel alanda çocukların kamusal alanına daha uygun mekanlara duyulan ihtiyaca dair anlatılar mevcuttur. Bu anlatılar, kadınların kamusal alanlarda, özellikle çocuklarla birlikte bulunma süreçlerinde karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik zorlukları ortaya koymaktadır. Çocukların rahatça vakit geçirebileceği, güvenli ve sessiz alanlara duyulan ihtiyaç, kamusal alanın kadınların ve çocukların ihtiyaçlarına duyarlı olmadığını göstermektedir. Kamusal alanlarda, kadınların ve çocukların gereksinimlerini göz önünde bulunduran daha kapsayıcı politikaların hayata geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Emzirmek, emzirmek, çocuğun ağlarken insanların bakması ama özellikle emzirmek. Türkiye’de bunun böyle ayıp bir şey görülmesi. Yani kapalı gibi görünse çok zor bu anlamda kadın olmak. Bir arkadaşımın aynı anda doğum yaptık, o Almanya’da doğum yaptı ama Türk bir arkadaşım Almanya’ya yerleşti evlenip ben Türkiye’de doğurdum, aramızda 20 gün var; o keyifle emziriyor, keyifle yaşıyor ve biz gerilerek yaşıyoruz, emzirme odası var mı, her yerde emzirme odası olmuyor. Ben oğlumla yolculuğa çıktım arabayla, rezil oldum yani. Emzirilecek oda yok yolda, hiçbir yerde, çok sıcak hava, dar bir alan. Bu çok zor Türkiye’de çocuk ağladığında başkalarının bakması, en çok bunlar bana zor geldi (K 9).

Bence çok kalabalık yerlerde zor oluyor çünkü onların hareketleri değişiyor kalabalığa göre ama daha sakin ortamlarda çocuklar da bence daha sakin kalabiliyor (K 1).

“Kreş tarzı bir yer olsun isterdim. Kreş tarzı, aynı anda hem biz hem çocuklar oynarken bizim de onun yanında kafe tarzı bir yer, aynı anda iki tarafın da birbirini görebildiği bir yer, istediğin zaman girip çıkabildiğin, böyle 2 saat oturup orada arkadaşlarıyla sohbet ederken çocukların da oyun oynayabildiği bir yer, çocukların yaş grubuna göre oyun alanı olmasını isterdim” (K 8).

Yani mesela belediyelerin sosyal tesislerinde bir taraf yemek, restoran, bir tarafta hani çocuk park alanı gibi olabilir mesela. Belediyelerin çoğu parkı çok bakımsız oluyor. Mesela bizim evin altında bir yer var, kaç defa belediyeye dilekçe vermemize rağmen parkı yenilemediler, parklar çatlak, kırık. Böyle yerlerde çocuk vakit geçiremiyor çünkü güvende olmuyor (K 2).

Benim kızım böyle çok yüksek seslere gelemediği için hani getiremiyorum mesela, çok korkuyor ani seslerden, gürültülü seslerden çok korktuğu için... Ama daha sessiz, daha güzel ortam, çocukları daha sakinleştirecek bir ortam olması bence daha iyi olurdu. Böyle sessiz, sakin, onların seveceği müziklerin olması bence daha güzel olurdu (K 3).

Anne ile çocuğun birlikte kamusal alanlarında toplumun tepkisinin toplumun çocuğa bakışı şeklinde yorumlanabilir. Toplumun çocuklara karşı gösterdiği ilgisizlik, kadınların kamusal alanlardaki deneyimlerini olumsuz etkileyen bir başka faktördür. Kadınlar, çocuklarıyla kamusal alanlara girdiklerinde dışarıdan gelen bu olumsuz bakışlarla karşılaşmakta ve bu durum hem kadınların hem de çocukların kamusal alandaki varlıklarını zorlaştırmaktadır. Bu, toplumsal normların çocuklu bireylere yönelik nasıl şekillendiğini ve bu normların kadınların kamusal alandaki özgürlüklerini nasıl sınırladığını göstermektedir.

Yani bence eskiye göre daha ilgisizler. Dışarıdaki insanlar eskiye göre çocuklara daha ilgisizler, şöyle diyeyim; biraz sanki çocuklardan soğumuşlar, yine mi çocuk gözüyle bakıyorlar, yine mi çocuk geldi, çocuk olunca sanki etrafta böyle savaş çıkıyormuş gibisinden bakıyorlar, onu çok da gördüm yani çok da sezdim. ‘Gene mi çocuk geldi ya of.’ falan gibisine kaçıyorlar, çok oluyor hem de. (K 3).

Kadın, kamusallaşma sürecinde, ebeveyn rolü ile hareket etmekte ve çocuğun kamusal alanda yer alabilmesi için aracı olmak yönünde kendini zorunlu hissetmektedir (Eracar, 2015). Kendi öznelliğini çocukların ihtiyaçları ile birleştirerek kamusal alanda yer edinmeye çalışan kadınlar, adeta iki rol arasında sıkışıp kalmaktadırlar. Bu, kadınların kamusal alanda ne kadar özgürleşebileceğini sorgulatan bir durumdur. Kadınlar, kamusal alanı çocuklarıyla birlikte sosyal bir deneyime dönüştürürken, bu sürecin kendilerine ait kimliklerini nasıl dönüştürdüğünü sorgulamaktadırlar.

Okul gibi düşünmedim onu açıkçası. Şu anda da götürüyoruz birkaç tane aynı yaş grubunda bebeği olan anne toplanıp, orada işte onların yaşlarına, dönemlerine ait oyunlar oynatıyorlar, hani öğretmenler var. Ama hani ben çıkayım o oyun grubunda kalsın gibi bir şey değil (K 6).

Kendini çocukla birlikte sosyalleşmek zorunda hisseden kadının sosyal çevresi de doğalında şu şekilde değişmektedir:

Yani beraber sosyalleşirken ona göre düzenliyoruz. Çok fazla da çocuksuz arkadaşımız var. Tabii bu süreçte daha fazla çocuklu insanlarla görüşmeye başladık, biraz sosyal çevre değişti çünkü çocuk çocuk istiyor, o sebeple. Çocuğu olmayan arkadaşlarımızla tabii ki akşamları buluşurduk şimdi akşamları buluşamadığımız için daha az görüşüyoruz, ama arkadaşlıklarımız kopmadı. Sadece daha az görüşür olduk ve hayatımıza yeni insanlar girdi, çocukları olan, çocuklarımızın arkadaşları olan, komşuluk ilişkileri geliştirdik daha çok, öyle söyleyeyim. Çocukla sosyalleşirken böyle (K 7).

Kadın olarak diğer kadınlarla kamusal alan paylaşımında yine anne olmak ortak noktasının oluşması söz konusudur. Ailevi ve toplumsal rollerin değişimi, kadının sosyal çevresini de etkilemekte ve kadınlar, çocuğu olmayan arkadaşları ile sosyalleşmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum, kadınların sosyal ağlarının evrimini ve kamusal alanda nasıl bir yer edindiklerini göstermektedir. Çocuklar, kadınların sosyal yaşantılarını yeniden yapılandıran ve bu alandaki özgürlüklerini sınırlayan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabii iyi hissettiriyor ama nasıl sosyalleşiyorum, çocukları olan arkadaşlarımla sosyalleşiyorum. Çocukları olmayan arkadaşlarımla o kadar sosyalleşemiyorum çünkü çocukları olmayan arkadaşlarım daha farklı şeyler yapmak istiyor bizimle ama çocuğu olan arkadaşlarım benimle aynı şeyleri yaşadığı için aynı şeyleri yapıyoruz. Yani çocuğu olan arkadaşlarımla sosyalleşiyorum artık ben (K 2).

Aynen. Mesela benim şu anda görüştüğüm kişiler en çok da çocuğu olan kişiler. Bir çocuğu varsa, iki çocuğu varsa zaten o kişilerle arkadaşlık kuruyorsun. Hani “Benim çocuğum şöyle yapıyor, seninki de yapıyor mu, işte biz böyle yapıyoruz, siz böyle yapıyor musunuz?” o şekilde geliştiriyorsun çevreni. Bir de okula gidiyorsa oradaki annelerle falan tanışıyorsun yani ister istemez, ortamın değişiyor çünkü (K 13).

Tema 2: Anne ve Kadın Olmak

Hamilelik, Doğum ve Annelik: Kadınlar Anneliğe Hazır Mı?

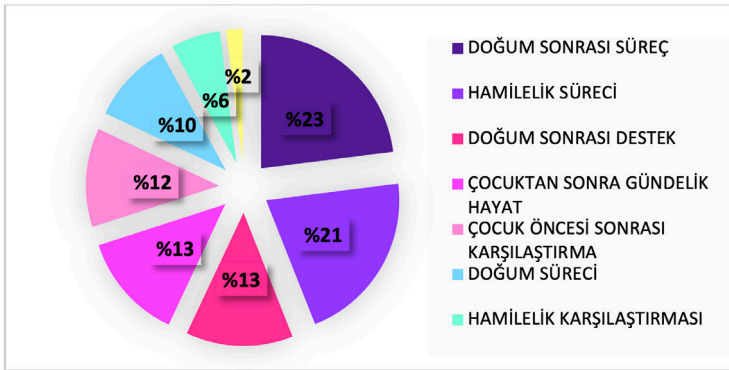
Kadının özünde anneliğin var olduğuna dair toplumsal kodlar ve anneliğin yüceltilmesi çocuk doğuran kadınların annelik rolü ile kadın kimlikleri arasında kalmalarına sebep olmaktadır (Yazıcı, 2015; Gül-Ünlü, 2019; Abreveya, 2015; Kılıç, 2019). Katılımcılardan biri annelik ve kadın olmak arasında kalmayı şöyle anlatır:

Annelik ve kadınlık arasında kalınmıyor mu, kalınıyor. Kendimden örnek verecek olursam bazen yeri geliyor saçımı tarayacak vaktim olmuyor üstümdeki kirlenmiş kazağı çıkaramayabiliyorum. Yani ama onun bir gülmesi, sarılması, gelmesi, mutlu olması yetebiliyor ama tabii neticede biz de insanız nasıl diyeyim... Anneyiz, evet, özverili olacağız, fedakar olacağız. Sonuçta çocuklar da dünyaya gelirken bize sormadılar, bizim isteğimizle oldular. Bu şekilde fedakarlığa devam edeceğiz ama kendimizi de ihmal etmememiz gerekiyor. Elimden geldiğince kendime de vakit ayırmaya çalışıyorum böyle diyebilirim. Arada kalıyorum, evet ama kalmamaya çalışıyorum (K 11).

Araştırma analizi sırasında oluşturulan iki temel başlığın kod yoğunluklarının ayrı ayrı görülebildiği grafiklere yer verilmektedir. Grafik 2, anne ve kadın olmak kapsamındaki kodların yoğunluğunu sayı ve yüzde olarak göstermektedir. Doğum sonrası süreç, hamilelik süreci en yoğun iki kod olarak dikkat çekicidir. Anne ve kadın olma tartışmasında doğumla ilgili anlatıların yoğun izlenmesi, anneliğe dair algının biyolojik temelli kurgulanışıyla ilişkilendirilebilir. Katılımcı kadınlar, aktardıkları deneyimler itibariyle toplumsal vurgular yapmışlardır, fakat anne ve kadın olma ayırımına dair konuşmaların odağında doğum süreci yer almıştır.

Grafik 2.

Anne ve Kadın Olmak

Doğum sonrası sürecin zorluğuna değinen çeşitli alıntılara değinmek önemlidir. Anneliğin kadının kamusal alanda bir temsil yolu olduğuna dair toplumsal rol yüklerini eleştiren alan yazından (Kalaycı, 2015; Asalıoğlu, 2020; Türkdoğan,

2015; Bayrakdar, 2018) farklı biçimde bu araştırmada kadınlar doğum sonrası zorluğu kamusal alanla değil, aile ilişkileri ve lohusalık dönemindeki kişisel çatışmalarıyla ele almışlardır. Bu bulgular, kadınların annelik rolü ile ilgili yaşadıkları çatışmaları, hem toplumsal baskılar hem de kişisel deneyimler aracılığıyla ortaya koymaktadır. Kamusal alanda kadınların özgürleşebilmesi, bu tür ailevi baskılar ve toplumun annelikle ilgili stereotiplere dayalı yüklemelerinin kırılmasıyla mümkün olacaktır. Kadınlar, bu dönemde kendi özne deneyimlerine dayalı bir destek arayışına girmekte, ancak toplumsal normlarla çatışmaktadırlar.

Ailenin ilk torunu benim kızım. Herkes çok sevindi ama sevindiği kadar da baskı uyguladı. Nasıl baskı uyguladılar, kendi bildiğini doğru biliyor, herkes benim dediğim doğru diyor. Yani mesela doktor takibinde, sonuçta ilk çocuğumuz ve bilmiyoruz bu konuda biraz şeyiz, doktor takibinde biz devam ediyoruz mesela ama onlar, hani derler ya eski kafalar, nasıl gördülerse öyle yapmak isterler diye, öyle yapmak istediler. Ben o konuda biraz zorlandım. Yani mesela doktorumuz bir saatte bir, iki saatte bir hani böyle vakit aralığında emzirmemiz gerektiğini söylerken annemiz, kayınvalidemiz, genel çevremiz ondan sonra sürekli sürekli emzirmemiz gerektiğini, yani ben o anda benim vücudum ne istiyor, o anda benim psikolojim ne istiyor. Zaten yeni doğum yapmış bir insanda şu psikoloji oluyor; acaba- ben yetebiliyor muyum, acaba sütüm yetiyor mu, acaba ben sağlıklı bir şekilde bu çocuğa bakabiliyor muyum? Böyle bir psikoloji içindeyken çevre etrafın baskısı da seni etkiliyor. Yani mesela onların söylediği bir kelime, söyledikleri en ufak bir şey seni de psikolojik olarak etkiliyor. Nasıl etkiliyor, yani sen bilmiyormuşsun, sen yanlış yapıyormuşsun gibi böyle bir algı oluyor (K 2).

Yani ben lohusa döneminde biraz zorlanmıştım. Lohusa destek projeleri oluşturulabilir. Bence o dönemde kadınlar yalnızlaşıyorlar. Ben öyle bir sıkıntı yaşamıştım, belki öyle bir şey olabilir. Yani kendi kendime internetten bir sürü şeye bakmıştım falan ama her şey de çok doğru olmuyor. Sonrasında da daha çok dediğim gibi arkadaşımın, ablamın, bazı kitaplardan, yayınlardan destek alarak süreci yürüttük (K 5).

Her kadının annelik deneyiminin kendisine mahsus olduğuna işaret eden ve deneyimlenmediği sürece annelikle ilgili yazılanların pratiğe yansımadağını belirten kadınların aktarımları, anneliğin, her kadın için ortak bir rol değil özne bir deneyim süreci olduğunu ortaya koyar niteliktedir (Yılmaz, 2019). Bu ifadeler, annelik deneyiminin kişisel bir yolculuk olduğunu, eğitim ve teorilerin bu sürecin pratik boyutuyla karşılaştırıldığında ne kadar yetersiz kaldığını göstermektedir. Kamusal alanda kadınların, bu tür özne deneyimleri dikkate alacak destek mekanizmaları ve politikalar geliştirmeleri gereklidir.

Tabii, emzirmeye alışana kadar ilk 3 ay çok zordu. Zordu tecrübe etmediğim için, benim için çok zor geçti (K 1).

Korkunç. Korkunçtu. Hastanede bir gün kaldım normal doğum olduğu için. Dolayısıyla eve geldiğimizde sudan çıkmış balık gibiydik. Elimizde sürekli

ağlayan, 50 cm. bir canlı. Her ne kadar okusan da eğitimlere de katılsan, bu işin teorigi ve pratiği bir olmuyormuş, onu gördüm (K 4)

Anneliğin zaman zaman göreve dönüşme sürecini katılımcı şu şekilde aktarmaktadır. Bu ifadeler, annelik rolünün zaman zaman bir yük haline gelebileceğini ve kadınların bu görevi yerine getirirken, kendi kimliklerini ve özlemlerini nasıl ihmal ettiklerini göstermektedir. Kadınlar, kamusal alanlarda daha fazla destek olarak ve kendi ihtiyaçlarını tanıyarak, bu yükten kurtulabilirler.

O his olduğu zaman zaten bırakıyorum ben, o his olsun istemiyorum. Hani ben de bir şeyleri yaparken zevk alayım, mutlu olayım istiyorum. Ama şey görev olarak bir yerde insan düşünüyor, yani annelik görevim, bunu yapmam gerekiyor gibi düşünüyor insan bir yerde. O hoş olmuyor bazen, ama her zaman değil hani böyle ara ara diyeyim, çok yorulmuşumdur o gün ya da canım sıkındır, işte bir şey olmuştur, psikolojik olarak beni zorlamıştır ya da ailevi olarak, o zaman hissedebiliyorum görev gibi (K 12).

SONUÇ

Bu araştırma, kadınların, 0-3 yaş arasında çocukları var ise, kamusal alanda kadın olarak değil anne olarak var olabildiklerini; kadınların bunu olduğu gibi kabul edilen bir durum olarak değil fakat kaçılmayan bakım sorumluluğu olarak gördüklerini; zaman zaman göreve dönüşen anneliğin bir kadının hayat akışını değiştiren bir durum yarattığını ortaya koyan deneyim aktarımları içermektedir. Kadının kadim görevinin annelik olmadığı, bakım sorumluluğunun bir kontrol mekanizması olarak kadınlara yüklendiği ve kadınların kamusal alandaki görünümlerinin hamilelikle birlikte kadın aleyhine dönüştüğünü anlatan alan yazın bu konuda çalışmanın tartışma noktalarına zemin sağlamıştır.

Kadınların, hamilelik ve doğum gibi biyolojik özelliklerinin toplumsal bir rolü meydana getirmesi söz konusudur. Bu rol annelik rolüdür. Annelik kadını, annelik rolü dışında bir kamusal alan pratiğinden uzak tutmaktadır. Bu durumda annelik ve kadınlık rolleri arasında sıkışmak söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla kadınlar, konusu annelik olan konuşmalarda kendilerini daha rahat ifade ederken, kamusal alanda çocuktan önce ve çocuktan sonra ayrımı yapmak durumunda kalmaktadırlar. Çocuk öncesi ve sonrası kamusal alan kullanımında açığa çıkan, çocuklu hayatın çocuk odaklı değişmesi vurgusudur. Kadınlar eğer çocukları ile kamusal alan kullanacaklarsa, kendi hayatlarını çocuklarının hayatına uyumlu hale getirmek koşuluyla bunu yapabildiklerini belirtmişlerdir. Hatta arkadaş seçiminde bile çocukları olanların tercihine dair anlatılar söz konusu olmuştur.

Bu minvaldeki bir diğer sonuç da çocukla birlikte ortak kullanabilecekleri kamusal alanların eksikliği, tasarım hatası vurgusudur. Hem kendileri hem çocukları için ortak kullanılacak bir kamusal alanın neredeyse hiç olmadığına vurgu yapmışlardır. Kadınlar, çocuklar için de daha makul kamusal alanlarda (çocuk tiyatrosu, çocuk parkı...) kendilerine annelik rolleriyle yer arama çabasında olduklarını belirtmişlerdir.

Öte yandan, katılımcı kadınlar, kendileriyle ilgili deneyimlerden bahsederken, bakım verdikleri çocukların kamusal alandaki konumlarından da ayrıca bahsetmişlerdir. Kadınlar anne olduktan sonra, bakım verme sorumluluğu ile kamusal alanda kendilerine yer edinme konusunda zorluklar yaşamaktadırlar. Çocukların kendi alanlarına anneleri olmadan ulaşabilmeleri, çocuğu ve kadını eş zamanlı özgürleştirebilecektir. Bakım sorumluluğunun çeşitli politikalarla kadına yöneltildiği bakış açısının aksine, her ikisinin de özgürleşmesine imkân verecek kamusal alan tasarımları önemsenmiştir.

Niteliksel çalışmalarda kelime kullanımı önemlidir. Katılımcı kadınların, *kamusallaşma* yerine çoğu zaman *sosyalleşmeyi* tercih etmeleri, *çocuk*, *çocuklu*, *çocukla* ve *çocuksuz* kelimelerinin yoğun kullanımı, kadın kelimesinin az yoğun kullanımı dikkat çekmiştir. Kadınlar, annelikle ilişkilenen kelime kullanımındaki yoğunlukla esasında kimliklerini kadim annelik otoritesi ile inşa ettiklerini göstermişlerdir. Fakat yoğun olmasa da en sık tekrar edilen 50 kelime içine giren *özgürce*, *sokak*, *çalışıyordum*, *yürüyüş* gibi kelimeler anne olmadan önceki kamusal özgürlüğe yapılan vurguyu ortaya çıkarmıştır.

Ezcümle, bu, bir küçük grup çalışmasıdır. İlerleyen araştırmalar için annelik deneyimlerine odaklanan çalışmaların karma yöntem tercih edilerek yapılması niteliksel ve niceliksel verinin aynı/benzer/sıralı zamanlarla üretilmesi önemlidir. Böylece hem öznel deneyim aktarımını hem de çok sayıda annenin annelik rolü hakkındaki değerlendirmelerini frekanslarla ele almak ve bu ikisini örneğin paralel karma yöntemle birlikte sunmak iyi olabilecektir. Bu çalışmada, katılımcı öznelerin kişisel deneyimleri şüphesiz 0-3 yaş aralığında çocukları olan tüm kadınları kapsamaz. Fakat, burada anlatılanlara yönelik tartışmaların önemi de yadsınmamalıdır. Bu çalışma vesilesiyle, kamusal alanların, toplumdaki her bir bireyin görüşleri doğrultusunda, özneliği yok etmeden, yaş hiyerarşisi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine mahal vermeden yeniden tasarlanmasına dair toplumsal ve politik kararları gözden geçirmeye bir davet söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Abreveya, E. (2015). Yüceltme Olarak Annelik. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 201-206.
- Asalioğlu, C. U., Ercan, F., Erdem, E. & Akcan, A. T. (2020). Kadınların anneliğe ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/75. SS. 1546-1561.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?* Çeviren: Ayşen Ekmekçi. İletişim Yayınları.
- Bayraktar, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerinden Sembolik Şiddet: Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Annelik-Babalık Cinsiyet Rollerinin Kültür Kodlarına Dayalı Bir İnceleme. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*. 4/5. SS. 178-194.
- Beauvoir, de S. (2019). *İkinci Cinsiyet*. Çev. G. Savran. Koç Üniversitesi Yayınları
- Berg, B. Lune, L. H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Çeviri Editörü: Asım Arı. Eğitim Yayınevi.
- Çakıroğlu Çevik, A. Con Wright, G. (2023). Hane İçi Karşılıksız Emeginin Zihinsel Yük Boyutu. *Fe Dergi*. 15/2. SS. 50-83.
- Demir, E. (2018). Mükemmel Annelik Mümkün mü?. *Klinik Tıp Bilimleri Dergisi*. 6/1. SS. 14-18.
- Demirci-Yılmaz, T. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 66-90.
- Eracar, N. (2015). Evden Taşan Çılgılık. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 225-245.
- Erbuğ, E. (2021). Özel alanda erkekliğin yeniden inşasını anlamak: Home office çalışan erkekler, *Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 8/1. SS. 25-46.
- Ertekin-Pınar, Ş. Demirel, G. (2024). Riskli Gebelerde Posttravmatik Stres Bozukluğu Belirtileri, Doğum ve Doğum Sonrası Döneme İlişkin Endişelerin Belirlenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8/1. SS. 79-91
- Fouquier, K. F. (2011). The concept of motherhood among three generations of african american women. *Journal of Nursing Scholarship*, 43/2. SS. 145-153.

Göbel, A., Stuhmann, L.Y., Barkmann, C., Schulte-Markwort, M., & Mudra, S. (2020). Becoming a mother: Predicting early dissatisfaction with motherhood at three weeks postpartum. *Midwifery*. 91. SS. 102824.

Gökçe, S. (2009). İdeal Kadın/Anne. *Fe Dergi*. 1/1. SS. 29-39.

Güler, A. Halıcioğlu, M. B. Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teorik Çerçeve-Pratik Önerileri 7 Farklı Nitel Araştırma Yaklaşımı-Kalite ve Etik Hususlar*. Seçkin Yayıncılık.

Gül Ünlü, D. (2019). Web Sitelerinde dijital Ebeveynlere Sunulan İçerik Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Bağımsız Olabilir Mi?: Beben.Com Web Sitesi Örneği. *Fe Dergi*. 11/2. SS. 24-37.

Kalaycı, N. (2015). Erinysler'den Eumenidler'e; Abject Olarak Kadın. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 42-59.

Kelley, H., Galbraith, Q., & Strong, J. (2019). Working moms: motherhood penalty or motherhood return? *The Journal of Academic Librarianship*, 46/1. SS. 102075.

Kemik, D. (2020). Hong Kong'da yaşayan Filipinli ev işi ve bakım çalışanları ile kadın işverenlerin annelik deneyimleri. *Fe Dergi*, 12/1. SS. 82-95.

Kern, L. (2019). *Feminist Şehir Bir Saha Rehberi*. Çev. B. Sumer Aydaş. Sel Yayıncılık.

Kesen, H. (2022). Kadın Olarak Anne Olmanın İmkânı Feminist Politika ve Amargi Dergilerinde Annelik Söylemi Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*. 6/1. SS.31-44.

Kılıç, E. (2019). Evcimenlik Kültünden Çalışan Anneye: Annelik İdeolojileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20/1. SS. 17-36.

Koçkar, A. (2015). Günümüzde Annelik: Bağlanma Teorisi ve Kadının Çalışması Arasındaki Dengenin İncelenmesi. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 207-218.

Irigaray, L. (2006). *Ben, Sen, Biz Farklılık Kültürüne Doğru*. Çev. Nilgün Tural, Sabri Büyükdüvenci. İmge Yayınları.

Javadifar, N., Majlesi, F., Nikbakht, A., Nedjat, S., & Montazeri, A. (2016). Journey to motherhood in the first year after child birth. *Journal Family Reprod Health*. 10/3.146-153.

Meşe, İ. (2013). Arno Gruen'in Analizlerinde İnsandaki yıkıcılığın Sosyo-Patolojik Bir Kaynağı Olarak Aile. *Fe Dergi*. 5/2. SS. 74-85.

Meşe, E. (2014). Bir Sorunsal Olarak Popüler Yayınlarda "İdeal Annelik" Kurgusu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 11/41-42. SS. 92-111.

Öcal, F. (2012). Üniversite Mezunu Evli ve Çocuklu Kadınların Evlilik ve Çocuk Sonrası Yaşamlarındaki Değişiklikler. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 5.

Sennett, R. (2003). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. Çev. Barış Yıldırım. Ayrıntı Yayınları

Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den kadınlık mı annelik mi? Tina Miller'dan annelik duygusu: Mitler ve deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*. 7/2. 71-86.

Shloim, N., Lans, O., Brown, M., Mckelvie, S., Cohen, S. & Cahill, J. (2020). Motherhood is like a roller coaster lots of ups, then downs, something chaotic UK & Israeli women's experiences of motherhood 6-12 months postpartum. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 38/5. SS. 523-545.

Öztaş, E. (2015). Annelik, Söylem ve Siyaset. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 91-107.

Öztürk, Ş. (2015). Annelik. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 5-7.

Timurturkan, M. (2019). Annelik Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2/47. SS. 64-78.

Türkdoğan, Ö. (2015). Ana Akım Medyada Annelik Miti. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 0/13. SS. 35-59.

Yazıcı, Ç. (2015). Varlık, Varoluş, Söz ve Doğum. *Cogito Dergisi*. 1/81. SS. 30-41.

Yaşartürk, G. (2019). Son Dönem Hollywood Sinemasında Anne Temsilleri. *Fe Dergi*. 11/2. SS. 1-13.

Yıkılmış, M. S. (2018). Pronatalist Kültürde Anne Olmamak. *Fe Dergi*. 10/2. SS. 84-97.

Yılmaz, B. (2015). Kadınların Sosyal Vatandaşlığı ve Bakım Emeline Yönelik Tartışmalar *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 12.

BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE OLYMPIA: YENİDEN ÜRETİMLE GÜNCELLİĞİ KORUMAK¹

Zeynep TUNÇEL KAHYAOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
zetuncel@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1285-253X>

Atila İLKİYAZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
atilailkyaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9111-8172>

<i>Atıf</i>	TUNÇEL KAHYAOĞLU, Z.; İLKİYAZ, A.(2025). BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE OLYMPIA: YENİDEN ÜRETİMLE GÜNCELLİĞİ KORUMAK. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 17(1), 121-148.
-------------	---

ÖZ

Sanat tarihinde sanatçıların önemli bazı yapıtlara gönderme yaparak yeniden ürettikleri ve kendi üsluplarına göre uyarlayarak farklı biçimlerde yorumladıkları görülmektedir. Giorgione'nin Uyuyan Venüs'ü ve ondan ilham alarak Tiziano'nun yeniden yorumladığı Urbino Venüsü'nden yaklaşık üç yüz yıl sonra Edouard Manet ünlü Olympia'sını resmetmiştir. Daha çok Tiziano'nun Urbino Venüsü'ü ile ilişkilendirilen Olympia, sergilendiği dönemde resimde poz veren model sebebiyle Venüs'ün sunduğu ilahi güzelliğin aksine bir duruş sergilediği için bir skandala neden olmuştur. Rönesans Dönemi'nin, güzelliği Venüs gibi ilahi bir figürle sunduğu yapıtlara yönelik ironik bir yaklaşım sunan Olympia, kendinden sonraki dönemlerde birçok sanatçı tarafından yeniden ele alınmış ve birçok farklı şekilde yeniden izleyiciye sunulmuştur. Araştırmanın ilk bölümünde Uyuyan Venüs ve Urbino Venüsü'ne gönderme yapılarak yeniden yorumlanan Olympia'nın ortaya çıkışına ilişkin araştırmalar yapılmış ve bu üç yapıtın birbirleriyle olan bağlantıları, benzerlikleri ve farklılıklarına ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Manet'nin Olympia'sının, meydana getirildiği tarihten itibaren yeniden üretimle farklı sanatçılar tarafından, farklı dönemlerde yorumlandığı görülmektedir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise, günümüz sanatında dahi yorumlamalarının yapıldığı bir yapıt olarak güncelliğini korumaya devam

¹ Bu makale Zeynep Tunçel Kahyaoğlu'nun 2023 yılında Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı Bileşik Sanatlar Programında, Prof. Atila İlkyaz danışmanlığında tamamladığı 'Çağdaş Sanatta Formsuzluk Algısı Üzerinden İnsan Bedeni' başlıklı sanatta yeterlik tezinden üretilmiştir.

eden Olympia'nın, yeniden üretime konu olduğu dönemler ve günümüz sanatındaki yansımaları üzerine incelemeler yapılmıştır. Araştırmada, Manet'nin Olympia'sına doğrudan göndermeler yapılarak yorumlanan yapıtlarda; biçim, içerik ve yapıtların izleyiciyle olan etkileşimleri gibi unsurların farklılıklarına ve orijinal resim ile olan bağlantılarına yer verilmiştir. Meydana getirildiği tarihten bu yana, resim dışında farklı pratiklerin de uygulanmasıyla izleyiciye yeniden sunulan Olympia'nın, içerdiği anlamların ne denli zenginleştiğine, bu yapıta gönderme yapan sanatçıların kendi bakış açıları, sanatsal anlatım dillerine uygun olarak sundukları katkılar ve ortaya koydukları üslup farklılıklarıyla güncelliğini nasıl koruduğuna dair yorumlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Venüs, Olympia, Resim, Yeniden Üretim, Çağdaş Sanat.

OLYMPIA FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT: MAINTAINING TIMELINESS THROUGH REPRODUCTION

ABSTRACT

In the history of art, it is seen that artists reproduce some important works by referring to them and interpret them in different ways by adapting them to their own styles. About three hundred years after Giorgione's Sleeping Venus, and Tiziano's Venus of Urbino, which was inspired by it, Edouard Manet painted his famous Olympia. More commonly associated with Tiziano's Venus of Urbino, Olympia caused a scandal at the time it was exhibited, as the model posing in the painting was in a posture contrary to the divine beauty offered by Venus. Olympia, which offers an ironic approach to the works of the Renaissance Period that present beauty with a divine figure like Venus, has been reconsidered by many artists in the following periods and re-presented to the audience in many different ways. In the first part of the research, the emergence of Olympia, which was reinterpreted by referring to the Sleeping Venus and the Venus of Urbino, was researched and comments on the connections, similarities and differences between these three works were included. It is seen that Manet's Olympia has been interpreted by different artists in different periods through reproduction since its creation. In the second part of the research, the periods in which Olympia, which continues to maintain its topicality as a work that is interpreted even in contemporary art, was subject to reproduction and its reflections in contemporary art were analyzed. In this study, the differences in elements such as form, content and the interaction of the works with the audience in the works interpreted with direct references to Manet's Olympia and their connections with the original painting are included. Since its creation, Olympia has been re-presented to the audience

through the usage of different practices other than painting, and comments on how the meanings it contains have been enriched, and how the artists who refer to this work maintain its actuality with their own perspectives, the contributions they offer in accordance with their artistic expression language and the stylistic differences they reveal are included.

Keywords: *Venus, Olympia, Painting, Reproduction, Contemporary Art.*

GİRİŞ

Sanat tarihinde önemli yerlere sahip yapıtların yeniden ele alınışı ve yorumlanması günümüz dahil, oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Bazı sanatçılar, ilham aldıkları sanatçılara ve onların yapıtlarına duydukları saygı ile kendi yaşadıkları dönemde bunları güncel tutma isteğiyle yorumlama yapabilir, bazıları ise bunu bir ironi kanalı olarak görüp, yorumladıkları yapıtın anlam bütünlüğüne mizahi bir yönden yaklaşabilmektedir.

Sanat yapıtının, her zaman yeniden üretilebilir olduğunu, sanatçıların yaptıklarının her zaman diğerleri tarafından yeniden yapılabildiğini belirten Benjamin (2016, s. 52), öğrencilerin sanat alanında alıştırma yapma, ustaların yapıtların yaygınlaşmasını sağlama ve üçüncü kişilerin de kazanç sağlama amacıyla bu türden çalışmaları gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Sanat yapıtları ile ilişkili yapılan araştırmaların azımsanamayacak bir bölümünde, tarihte önemli bir yere sahip olan sanat yapıtlarının yeniden üretimleri üzerine araştırmalar yer almaktadır. Yeniden üretimle ortaya konan yapıtları bazıları kendine mal etme olarak yorumlarken, bazıları da onları birer parodi olarak değerlendirmiştir. Resmin bütün hareketinin gelecekte geri çekilip tümüyle geçmişe kaydığını söyleyen Baudrillard (2014, s. 27, 28); gönderme, simülasyon ve temellük etme ile sanatın uzak ya da yakın geçmişe, hatta günümüze ait tüm formları ve yapıtları biraz oyuncu, biraz da kitsch bir yolla temellük etmeye başladığını ifade etmiştir. Yeniden üretimlerin ironik olmasının amaçlandığını belirten yazar, onların ironisinin yanılsama kaybından kaynaklandığını; kökten bir yanılsama kaybının özelliği olarak kültürün kendi kendisiyle dalga geçmesi olduğunu söylemiştir. Modernizmde sanat yapıtının kendine özgü bir nitelik taşıdığını ve sanatçının öznel görüşünün birer ürünü olduğunu söyleyen Yaygın (2009, s. 144), Postmodernizmde ise yapıtın yeniden üretimi ile kendine mal etme eyleminin gündeme geldiğini ifade etmiştir. Kendine mal etme ile yapıtın ait olduğu çevreden ve içinde bulunduğu koşullardan uzaklaştığını belirten yazar, yapıtın farklı bir anlam kazanacağı başka bir çevreye taşındığını söylemiştir.

Hipergerçek yani simülasyon kavramını, gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesi olarak tanımlayan Baudrillard (2020, s. 13-34), bu modellerin bir köken ya da

gerçeklikten yoksun olduğunu ifade etmiştir. Yazar, ayrıca simülasyonun en belirgin özelliğinin en önemsiz olan olguları bile içeren gerçeğin yerini almış modellerden oluşması olduğunu söylemiştir. Yeniden üretimleri de original yapıtın yani gerçeğin simüle edilmiş modelleri olarak yorumlamak mümkündür. Ancak yeniden üretimler, gerçeğin yerini almaktan farklı olarak gerçeğe yani temel alınan yapıta gönderme yapılarak, onun belirgin özelliklerinden izler barındıracak şekilde meydana getirilmiş yeni yapıtlardır.

Her resmin biricikliğinin bir zamanlar bulunduğu yerin biricik olmasından kaynaklandığını söyleyen Berger (2007, s. 19), resmin yerinin değiştirilebileceğini, ancak aynı anda iki yerde görülemediğini ifade etmiştir. Fotoğraf makinesi ile resmin fotoğrafının çekilerek, resmin imgesinin taşıdığı biricikliğin ortadan kalktığını belirten yazar, bunun bir sonucu olarak resmin anlamının değiştiğini, çoğaldığını ve birçok anlama bölündüğünü söylemiştir. Böylece, fotoğrafın kullanımıyla birlikte, tekniğin olanaklarıyla yeniden üretim söz konusu olmuştur. Yeniden üretimde sanatçılar, referans aldıkları yapıtları bazen olduğu gibi alıp, kendi üretim biçimlerine uygun olarak eklemeler ya da çıkartmalar yaparak meydana getirebilirler. Bazı durumlarda ise, gönderme yaptıkları yapıta yönelik ipuçlarına yer vererek kendilerine özgü yapıtlar meydana getirebilmektedir. Yeniden üretimle meydana getirilen yapıtların varlığı, orijinal resmin biricikliğinin tartışma konusu olmasına neden olmaktadır. Bu türden bir tartışmaya yönelik olarak Berger (2007, s. 20), tüm yeniden üretimlerin az çok çarpıtılmış olduğunu, bu sebeple ilk yapıtın bir bakıma biricik olduğunun söylenebileceğini ifade etmiştir.

Üretildiği tarihten itibaren yeniden üretimlerine sıklıkla rastlanan yapıtlardan biri de Manet'nin Olympia'sıdır. Oluşturulduğu tarihten itibaren defalarca yeniden ele alınarak günümüze kadar güncelliğini koruyan Olympia'nın; sosyolojik yapının zaman içinde değişime uğraması, dönemlerin, teknolojinin ve sanatçıların bakış açılarının değişmesiyle birlikte geçirdiği dönüşümler birçok farklı biçimde olmuştur. Yeniden üretimle oluşturulan Olympia yorumlamalarında da dönemler arasında üslup farkları görülmektedir. Yapıtın orijinal haline bağlı kalarak tekrar resimleyip, kendi üsluplarına uygun bir biçimde değişikliğe uğratan sanatçılar olduğu gibi, farklı disiplinler aracılığıyla gönderme yapılan yapıta dair ipuçları barındıran yapıtlar meydana getiren sanatçılar da bulunmaktadır. Olympia'dan yola çıkılarak meydana getirilen diğer yapıtlardan örneklerin bir araya getirildiği bu araştırmanın amacı, güncelliğini korumaya devam eden Olympia'nın dönüşümünün ve günümüz sanatındaki konumunun incelenmesidir.

GÜZELLİĞİN TEMSİLİ VENÜS'TEN OLYMPIA'YA

Güzelliğin, birçok dönemde oran, simetri, uyum gibi unsurlarla bağdaştırıldığı görülmektedir. Burke (2008, s. 100, 101), güzelliğin sebebinin insan bedenindeki bölümlerin birbirleriyle orantılı olsa dahi bu oranlara sahip birinin güzel

olduğunun kanıtlanması gerektiğini savunmuş ve insan bedeninin bölümlerine biçilen oranlara titiz bir şekilde riayet eden bir ressamın istediği takdirde oldukça çirkin bir figürü de meydana getirebileceğini belirtmiştir. Yazar, aynı ressamın tüm bu oranları önemli ölçüde değiştirerek çok güzel bir figür de oluşturabileceğini ifade etmiştir.

Farklı dönemlerde, bedendeki oranların kendi içinde olması gerektiği halinin değişiklikler gösterdiği gözlemlenmektedir. Sanatçılar da yapıtlarını bu oranları göz önünde bulundurarak üretmiştir. Çağlar boyu değişen güzellik algısı, yapıtlarda yer alan beden betimlemelerindeki değişimlere yansımıştır. Ünlülerin portrelerini konu alan sanatçıların herhangi bir oran yasasına uymaksızın, fiziki ve manevi kuvvetlerle ve yüz ifadesinin ilettiği irade gücü ile ilgilendiğini belirten Eco (2016, s. 92-94), buna rağmen bu sanatçıların çoğunun fiziksel bir görkem idealini temsil ettiklerini ifade etmiştir. Bunun sonucunda yüzyıllar boyunca oranlarla ilişkili güzellikten söz edildiğini, ancak bazı çağların geometrik ve aritmetik ilkelerinin egemen olmasının aksine, bu oran duygusunun değiştiğini belirtmiştir. Vücudun kendi içindeki uzuvlarının oranlandığında birbiri ile uyum içinde olması gerektiğini iddia etmenin önemli olduğunu belirten yazar, bu doğru kabul edilen oranın yüzyıllar boyu değişim içinde olan zevkin konusu haline geldiğini ifade etmiştir.

Burke'nin güzeli her türlü negatiflikten muaf tuttuğunu belirten Han (2022, s. 18-20), Burke için güzelin her şeyden önce pürüzsüz ve tamamen pozitif haz vermek zorunda olduğunu söylemiştir. Öte yandan yüce olanın negatiflik taşıdığını söyleyen yazar, güzeli tanımlayanın pürüzsüzlük olduğunu, güzelin zarif, küçük ve narin olduğunu; yücenin ise iri, büyük, kaba ve sert olduğunu ifade etmiştir.

Güzelin karşıtı olan çirkinin konumlandırılma şekli ve ifade edilişi, çağlar boyu bir değişim içerisinde olmuştur. Çirkinin biçimsel tarihini yedi döneme ayıran Bodei (2008, s. 96-124), bu dönemlerin ilkinde çirkinin hata ve kötü kılığındaki düzensizlik olarak; doğru, iyi ve güzeli temsil eden tüm değerlerin üstün amacına uygun olmayan bir ruhun göstergesi olduğundan ve tüm bu değerlerin olumsuzlaşmasını simgelediğinden bahsetmiştir. İkinci dönemde, kuramsal ve sanatsal uygulamalarla birlikte kabul görmeye başladığını, üçüncü dönemde ise çirkin ve güzelin birleşimiyle anlatım yoğunluğunu kuvvetlendiren bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Kavramsal olarak tamamen değişim gösterip güzel ve çirkinin ayırt edilemez bir hale gelmesinin dördüncü dönemde olduğunu, beşinci döneme gelindiğinde de Hegel felsefesiyle ilişkilendirilerek, Hegel'in çirkin kuramlarının söz konusu olması ile ilgili köklü bir çalışma başlattığını söylemiştir. Altıncı döneme gelindiğinde çirkinin resmi olarak kabul görmüş güzelden üstün bir konuma getirildiğini ve toplumsal olarak erişilemeyen bir mutluluğun gizini saklayan şeylerin temsili olduğunu belirten yazar, yedinci ve son dönem olarak bahsettiği güncel dönemde ise, çirkinin öyküsünün sonlanmış

sayılabileceğine ilişkin bir sorgulamaya yer vermiştir. Çirkin olan, güzel olarak kabul görmüş değerlerin karşısında dönemler boyunca daha çok değer verilen bir hale gelmiş, saygınlık kazanmaya başlamış, hatta bazı dönemlerde güzel olandan üstün olarak kabul edilmiştir. “...önce özerk kendilik olarak varlığı yadsınmış, sonra güzelin yardımcı düzenine dönüştürülerek aşamalı biçimde araç olarak kullanılmak istenmiş, sonunda ona eski rakibinden bile büyük bir saygınlık verilmiştir” (Bodei, 2008, s. 127).

Resim 1.

Lo Scheggia (Giovanni Di Ser Giovanni Guidi), Çeyiz Sandığı, Ahşap, 41,5 x 165 cm, 1450- 1475

(Kaynak: Lo Scheggia, t.y.).

Uzanmış, yalnız ve her türlü öyküsel anlatımın dışında kalan, yalnızca bakılması için yaratılmış çıplak kadın bedeninin evliliğin sosyokültürel koşullarında ortaya çıkmış bir motif olduğunu ifade eden Arasse, bu motifin önceleri lüks çeyiz sandıklarının kapaklarının içine yapılan resimler olduğunu (Resim 1), bilindiği kadarıyla ilk kez Venedik’te Giorgione’nin Uyuyan Venüs (Resim 2) adlı resmi ile çeyiz sandıklarından çıkarılıp bir tabloya konu olduğunu söylemiştir (2021, s. 585). “... yatar konumda bir çıplak kadın ilk kez Giorgione’nin, Tiziano’nun ve Gariani’nin çizimlerinde hakiki yüzey resmine dönüşmüş gibi gözükür...” (Wölfflin, 2015, s. 121).

Resim 2.

Giorgione, Uyuyan Venüs, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 108,5 x 175 cm, 1510, Old Masters Picture Gallery, Almanya

(Kaynak: Online Collection, t.y.).

Giorgione'nin Uyuyan Venüs'ünün hiçbir dini atmosferi olmayan ilk resim olarak görüldüğünü söyleyen Turani (2021, s. 382), figürün arkasında resmedilen manzaranın yatay bir biçimde olduğunu, yalnızca figürün diyagonal olarak yerleştirildiğini, sağ bacağına sol bacağına altında kalarak bir blok etkisi yarattığını belirtmiş, sanatçının hem kompozisyon düzeni hem de konu açısından resme yepyeni bir dünyevi hava soktuğunu söylemiştir. Yazar, Uyuyan Venüs'teki figürün doğal antik bir konu olarak ele alındığını ve Venüs'ün kendi güzelliğinin teşhir edildiğinin farkında olmadığını, daha sonraları Tiziano, Manet gibi sanatçıların resmettiği Venüs'leri dünyevi bir figür olarak işlediklerini ve bu figürlerin güzelliklerini bilinçli bir biçimde sergilediklerini ifade etmiştir.

Giorgione'nin Uyuyan Venüs'ünden ilham alan Tiziano, Urbino Venüsü (Resim 3) adlı resminde Uyuyan Venüs'ü yeniden ele almıştır. Tiziano'nun tablosunda o döneme ait bir saraya benzeyen bir mekanda, yatağa uzanmış vaziyetteki nü figürü oluştururken geleneksel evlilik hikâyesine, arka plandaki sandık gibi unsurlarla göndermeler yaptığını belirten Arasse (2021, s. 586), buradaki figürün, Giorgione'nin ele aldığı uyuyan haldeki figürün aksine uyanık ve doğrudan izleyiciye bakarak, gözlerimizin önünde sere serpe uzanmakta olduğunun oldukça bilincinde olan bir figüre dönüştüğünü ifade etmiştir.

Resim 3.

Tiziano, *Urbino Venüsü*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 165,5 x 119,2 cm, 1538

(Kaynak: Eco, 2016, s. 189).

Uyuyan Venüs ve Urbino Venüsü arasındaki en belirgin farklardan biri, figürün bakışı ve izleyici ile olan ilişkisidir. Bu iki tablonun bakışlarındaki ifade ile ilgili olarak Kara (2019, s. 40,41), Uyuyan Venüs'ün duruşu ve ifadesiyle izleyiciyle arasında bir mesafe koyarak adeta bir dokunulmazlığa sahip olduğunu, Urbino Venüsü'nün ise dokunulmaz, yüce bir tanrıçadan çok, izleyiciye doğrudan bakarak bir iletişim kurmakta ve cinsel çağrışımlar içeren ifadesiyle aradaki mesafeyi azalttığını söylemiştir.

Uzanmış kadın figürü Giorgione'nin tablosunda olduğu gibi resmin yüzeyine konu olduğunda, geri planda bir manzarayla birlikte resmedilmiştir. Tiziano ise, Venüs'ü arkadaki pencereden dışarıya ait unsurların görülebildiği bir iç mekana yerleştirmiştir. Konuya iki farklı insan ve bir evcil hayvan figürü eklemiştir. Bu figürlere ve mekandaki detaylara bakıldığında, buranın bir saray olduğu ve geri plandaki figürlerin hizmetçi konumunda resmedildiği anlaşılmaktadır.

Manet de Olympia'yı meydana getirirken, güzelliğin ve idealin temsili olarak kabul görmüş olan Venüs'ü tasvir eden iki sanatçının yapıtlarından yararlanmıştı. Bunlardan biri Giorgione'nin Uyuyan Venüs'ü, diğeri ve daha çok ilişkilendirilene ise Tiziano'nun Urbino Venüsü'ü adlı tablosudur. Bu iki yapıtın da ana figürüne bakıldığında, ilk bakışta ana figürlerde güzel ve ideal olanın temsil edildiği açıkça görülmektedir. Manet'nin Olympia'sının bunlardan farkı ise; modelin, ideal güzelliğin sembolü olmasının aksine, toplum tarafından daha aşağı konumda görülen bir fahişenin resminin yapılmış olmasıdır.

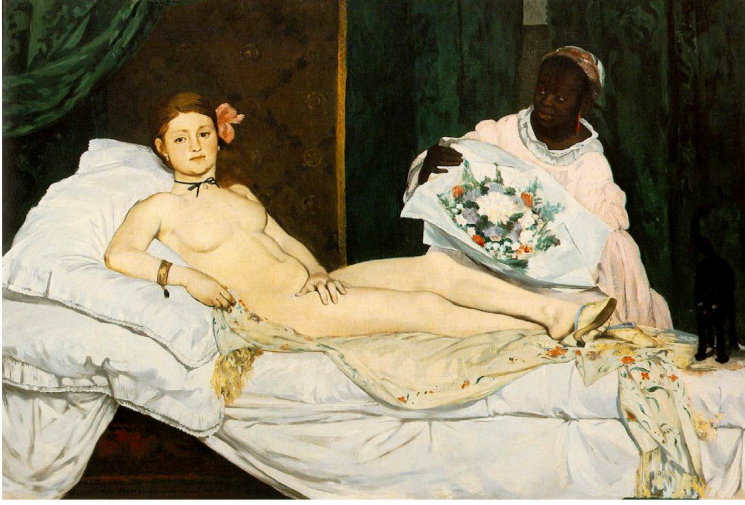
Manet'nin Olympia'sı Giorgione'nin Uyuyan Venüs tablosu ve Tiziano'nun Urbino Venüsü tablolarından referanslar içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, Manet'nin Olympia'sı söz konusu iki tablodan yola çıkılarak üretilmiş bir tablo olarak nitelendirilebilmektedir. Latince "referre" (aktarmak) eyleminden türetilerek alıntıyla birlikte anılan bir kullanım olan göndergenin, birisine veya bir şeye gönderme yapma yolunu belirtmek için kullanıldığını söyleyen Aktulum (2016, s. 146, 147), göndergenin başka bir yapıta yönlendirilerek, alıntılanan bir kesitin kaynağının bulunmasına olanak sağlayan açık imler olduğunu dile getirmiştir. Göndergeler aracılığıyla yapıt konusunda artı bilgiler edinildiğini, figüratif yönden de bir sanatçının değeri, öz nitelikleri gibi unsurlarla birtakım çıkarımlar yapmanın yolunun açıldığını ifade eden yazar, plastik sanatlarda bu kavramın tanımlanmasına örnek olarak Manet'nin Olympia'sını göstermiş, Olympia'nın göndergesinin Tiziano'nun Urbino Venüsü adlı tablosunun, Urbino Venüsü'nün göndergesinin ise Giorgione'nin Uyuyan Venüs'ü olduğunu söylemiştir. Bu yapıtlardaki gönderge kullanımının ise; seçilen model, modelin duruşu, ellerin konumlandırılışı gibi unsurlar olduğunu ifade etmiştir.

Tiziano'nun Urbino Venüsü ve Manet'nin Olympia'sında (Resim 4), modellerin sanatçıya vermiş olduğu pozların neredeyse aynı biçimde olduğu görülmektedir. Bu iki yapıtta, biçimsel yönden modelin kompozisyondaki konumu ve duruşu değişmemiştir. Yalnızca arka planda konumlanmış olan figürlerde belirgin bir değişim olduğu gözlemlenmektedir.

Manet'nin söz konusu iki sanatçının güzelliğin temsili olarak kabul görmüş Venüs betimlemelerinin yer aldığı tabloların bir uzantısı olarak meydana getirdiği Olympia'da, genel pozun Rönesans Dönemi'nden, Tiziano'nun Urbino Venüsü'ü adlı eserinden uyarlandığını söyleyen Leppert (2020, s. 155), Tiziano'nun resmindeki kadının nünün yüksek sanat statüsüne yükselmesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Yazar, Manet'nin resminde bu Rönesans Dönemi'ne ait yapıta yapılan referansların hepsinin oldukça belirgin olduğunu ve Manet'nin karalayıcı eleştirilenler tarafından ana saldırı noktası olarak görüldüğünü söylemiştir. "Manet'nin Olympia'sı 1865 Salonu'nda sergilendiği zaman, konusunun yanı sıra, tekniğinin kabalılığıyla da skandala yol açmıştır. Manet Olympia tablosunda Tiziano'nun Venüsü'ü (1538) yerine Paris'in gözde bir fahişesini boyarken, Rönesans peintüre'ünü de bir bakıma 'fahişeleştirmiştir.'" (Artun, 2021, s. 51).

Resim 4.

Edouard Manet, *Olympia*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 190 x 130 cm, 1863

(Kaynak: Manet, Edouard - Olympia, t.y.).

Olympia'nın simgelediği şeyin sanata büyüsunü kazandıran aura'sının parçalanışı olduğunu ifade eden Artun (2021, s. 52), Olympia'nın Venüs gibi ilahî bir kültü ya da güzellik kültürünü temsil etmediğini belirtmiştir. Mitolojiye ve geleneğe işaret etmesinin aksine sanat yapıtlarına duyulan mesafenin Venüs'ün tahtına birçok Paris'linin sahip olabileceği bir fahişenin yerleştirilerek kapandığını ifade etmiştir.

Manet'nin Olympia'sı George Bataille'in kalabalığın kendi üzerindeki tüm kontrolünü oldukça kaybettiği ilk başyapıt olarak yazdığını söyleyen Bois (1997, s. 13), bu daha önce benzeri görülmemiş skandalın, bundan böyle ona radikal bir kopuşun etkisini vereceğini ifade etmiştir. Bataille'in, Olympia'nın bir skandala neden olmasının, Manet'nin mitolojik, erotik ve hatta gerçekçi olsun, çıplak tasvirini düzenleyen çeşitli ideolojik ve resmi kodları reddetmesinden kaynaklandığını savunduğunu söylemiştir. Yazar, François Cachin'in Paris ve New York'ta 1983 yılında gerçekleştirilen Manet retrospektifinin kataloğunda Olympia üzerine bir makalesinde yer verdiği ifadelerle ilişkili olarak, Cachin'in bu resme verilen tepkilerin her zaman iki tür olduğunu, resmî tepkinin teknik, ressamca değerlere, sundukları yeniliklere ve sağladıkları zevklere cevap verdiğini belirttiğini söylemiştir. Günün eleştirmenleri tarafından alay ya da korku içinde yaygın olarak temsil edilen diğer tepkinin ise konuyu vurguladığından bahsettiğini aktarmıştır.

OLYMPIA’NIN YENİDEN YORUMLAMALARI

Olympia’nın döneminin Ötekisinin temsili olarak güçlü bir imge olduğunu ifade eden Antmen (2017, s. 145,146), onun sanat tarihinde değişkenlik gösteren tutumların bir simgesi olduğunu, estetik nitelik algısında da bir değişimi gösterdiğini belirtmiştir. Yazar, Olympia’yı yakın tarihli ırk, cinsiyet ve cinsellik gibi unsurların sorgulanmasına bağlayanın da bu öteki niteliği olduğunu ifade etmiştir. Olympia, meydana getirildiği tarihten itibaren defalarca yeniden üretime konu olmuştur. Sanatçıların yeniden üretimle ortaya koydukları Olympia yorumlarında, bu unsurların sorgulandığına dair detaylara yer verdiklerini ve kendilerine özgü sanat anlayışları ile içinde buldukları dönemin toplumsal meselelerine değindiklerini görmek mümkündür.

Manet’nin Olympia’sını yorumlayan sanatçıların üretim biçimlerinin, bakış açılarının ve sanat anlayışlarının farklı biçimlerde oluşu, yeniden üretimle meydana getirilen Olympia yorumlarının da birçok farklı biçimlerde oluşmasına olanak sağlamıştır. Sanatçıların, Olympia’yı ele alarak meydana getirdikleri yapıtlarda, orijinal resmin uğradığı değişimler, sanatçıların yaşadığı dönem dolayısıyla da birçok farklı biçimde olmuştur. Bu bölümde, Olympia’nın yeniden konu olduğu yapıtlarla orijinal resim arasındaki bağlantılara ve farklılıklara dair yorumlamalar yapılmıştır.

Resim 5.

Paul Cézanne, Modern Olympia, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 46 x 55,5 cm, 1873-1874

(Kaynak: Une moderne Olympia, t.y.).

Paul Cézanne'ın *Modern Olympia* (Resim 5) adlı yapıtında da Manet'nin yapıtında yer alan öğelere gönderme yapan nesne ve figürler bulunmaktadır. Ancak burada, orijinal resimdeki planlara bir yenisini ekleyen Czanne, resmin içerisine izleyiciye arkasını dönmüş bir şekilde oturarak *Olympia*'yı izleyen bir pozla ön plana kendini konumlandırmıştır. “Cézanne'ın Manet'ninkini andıran bir dekorda, fahişeyi dikizler vaziyette kendini de konurduğu *Modern Olympia*'sı ise (1873) neredeyse karikatür tarzındadır. Bu nedenle de, yalnız klasik sanat üzerine değil, popüler sanat üzerine de bir modernist ironi şaheseridir” (Artun, 2021, s. 51, 52).

Manet ve Cézanne'imeydana getirdiği yapıtları Venüs taklitleri olarak nitelendiren Artun (2021, s. 52), bu iki sanatçının bu tür resimlerle Tiziano gibi sanatçıların hem ustalık ve maharetlerinin hem de idealleri ve ikonlarının sorgulandığını ifade etmiştir. Tiziano'nun Venüs'ünün biçim ve içeriğini değiştirerek yeniden yorumlayan Manet ve Cézanne'ın yapıtlarına yönelik yorumlar göz önünde bulundurulduğunda, Rönesans'ın bedeni en ideal haliyle ele alma kaygısının geri planda kaldığı ve ilahi güzelliğin sembolünün farklı anlamlara büründüğü gözlemlenmektedir.

Jean Dubuffet'nin *Olympia*'sında ise (Resim 6), biçim yönünden bakıldığında tamamen farklı bir anlayış görülmektedir. Yüzeyin büyük bir alanını kaplayacak şekilde yerleştirilmiş olan figürün pozunun Manet'nin tablosunda olduğu gibi uzanan bir vaziyette olduğu görülmektedir. Ancak buradaki beden, üstten basılarak yanlara doğru genişlemiş ve neredeyse zemine yapışacakmış gibi bir hale dönüşmüştür. Bois (1997, s. 15), Dubuffet'nin *Olympia*'sının formunu buharlı bir silindirin altına kaydırılmış ve bir krep gibi düzleştirilmiş olarak nitelendirmektedir.

Resim 6.

Jean Dubuffet, Olympia, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 89 x 116 cm, 1950

(Kaynak: Dubuffet, t.y.).

Dubuffet'nin yapıtlarının birçoğunda kullandığı kum, talaş vb. çeşitli malzemeler sayesinde, sanatçının resimleri iki boyutlu yüzey etkisinden çok, üç boyutlu etki yaratan bir yapıdadır. Sanatçının yapıtlarında oluşturduğu üç boyutlu etki, kullandığı figürlerde pürüzlü bir doku ortaya çıkarmaktadır. Pürüzsüzlüğü, güzelliğin en temel özelliklerinden biri olarak nitelendiren Burke (2008, s. 117, 118), her türden pürüzün, beklenmedik her çıkıntının ve her türden keskin açının güzellik kavramına büyük ölçüde karşıtlık oluşturduğunu ifade etmiştir. Güzelin içinden her tür negatifliğin, her tür sarsılma ve yaranın alınarak pürüzsüzleştirildiğini, günümüzde yalnızca güzelin değil, çirkinin de pürüzsüz hale geldiğini, belirten Han ise (2022, s. 8, 9), çirkinin de şeytani, tekinsiz ve dehşetli olanın negatifliğini kaybettiğini, tüketim ve eğlence kalıpları için pürüzsüzleştirildiğini ifade etmiştir. Ancak Dubuffet'nin Olympia'sında, figürün bilinçli olarak uğradığı anatomik bozulma, malzemenin getirdiği pürüzlerle bir birliktelik sağlamış ve Olympia yorumunun Dubuffet'nin kendine özgü bir tarza ulaşmasına olanak sağlamıştır.

Güzellik duygusunun sanattaki biçim elemanının karşılığı olduğunu ifade eden Read (2017, s. 17, 18), değişmeyen şeyin duyarlılık olduğunu, değişenin ise insanın zihinsel hayatını ve algısını soyutlaştırmasıyla kurduğu anlayış olduğunu söylemiştir. Sanatçının biçimi oluştururken başvurduğu düzen veya dizginlemenin başlı başına bir ifade tarzı olduğundan bahseden yazar, biçimin aslında sezgiye dayalı bir olgu olduğunu, sanatçının biçimleri zihinsel bir çaba ile meydana getirmediğini ifade etmiştir. Sanatın biçim verme isteği diye tanımlandığında kastedilenin yalnızca zihinsel bir çalışma değil, aynı zamanda tamamen içgüdülere bağlı bir çalışma olduğunu ifade etmiştir.

Dubuffet ile doğrudan ilişkilendirilen ve sanatçının ham sanat "art brut" olarak nitelendirdiği İnfornel Sanat anlayışı, bu yapıtında da açıkça görülebilmektedir. Olympia'nın bedenindeki oranların kendi içindeki uyumsuzluğunun resmedilme biçimi, anatomi kurallarının ustalikle değiştirilerek figürün küçük bir çocuk tarafından yapılmış bir çizime benzemesi de ham sanatın temelinde yer alan kriterlerle örtüşmektedir. Ancak sanatçının insan anatomisini bozarken aynı zamanda tüm ustalığını gösterdiği gözlemlenmektedir. Yapıt detaylı bir biçimde incelendiğinde, figürün kararlılığı ve malzemenin ele alınışındaki ustalık net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Resim 7.

Larry Rivers, *Olympia'yı Siyah Maskeyle Seviyorum, Ahşap Üzerine Yağlıboya, Plastik Kaplı Tuval, Plastik ve Pleksiglas, 182 x 194 x 100 cm, 1970, Centre Pompidou, Paris*

(Kaynak: Larry Rivers, t.y.).

Sanatçı Larry Rivers'ın Manet'nin Olympia tablosunu ele alan ve onu farklı bir yönden sunan Olympia'yı Siyah Maskeyle Seviyorum (Resim 7) isimli yüksek kabartma yapıtı, Olympia'da yer alan figürlerin çift katmanlı olarak oluşturulup, ön bölümdeki figürlerin ten renklerinin tersine çevrilerek yeniden yorumlanmış halidir. Sanatçının Manet'ye ten rengine biçilen rolleri tersine çeviren çalışmasıyla çifte referans yaptığını belirten Leppert (2020, s. 159, 160), orijinalinin ırksal ikiliğini koruyan iki çift düzenlemeden ön bölümdeki çiftin durumu tersine çevirip orijinal resmin geçmişinin çoğunluğunda fark edilmese de ilk dönemdeki öfkenin sebebi olan ırk meselesini belirgin kıldığını ifade etmiştir. Rivers Olympia yorumunu, diğer örneklerle göre biçimsel yönden de farklı bir şekilde meydana getirmiştir. Çok katmanlı bir şekilde oluşturulduğundan dolayı bu yapıtın, derinlik algısını daha farklı bir noktaya taşıdığı görülmektedir. Bu yapıt, iki boyutlu yüzeyden çıkarak üç boyutlu bir yapıya dönüşmüş, sergilendiği mekânda izleyici ile daha farklı bir etkileşimin oluşmasına olanak sağlamaktadır.

Mel Ramos resimlerinin genelinde, idealize edilmiş çıplak kadınları ünlü markaların kola şişeleri ya da film afişleri gibi popüler kültür imgeleriyle esprili bir dille harmanlamaktadır. Ramos'un Olympia yorumunda da yine esprili bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Sanatçının Manet'nin Olympia'sı (Resim 8) yorumundaki figür, izleyiciye doğrudan bakmakta ve gülmektedir. Ana figürün

ayak ucundaki kedinin yerini bir maymun almıştır. Leppert (2020, s. 158, 159), Mel Ramos'un konuya mizahi yaklaştığını, Manet'nin Olympia'sını ironik hale getirdiğini, hatta parodileştirdiğini, zaten Manet'nin resminin ta kendisinin konunun geçmişi üzerine ironik bir yorum niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Urbino Venüsü'nün cinsel yönden çekici olan imgesinden, Olympia'nın yozlaşmanın simgesi haline gelen imgesine ve günümüzde Olympia üzerinden üretilmiş olan görsel kimlik politikalarına gelindiğinde, bir çeşit dramatik ironinin kendini gösterdiğini söyleyen Antmen (2017, s. 147), tarihteki farklı estetik kavramların ve kültürel durumların, Olympia'nın ideal, modern ve daha sonra postmodern kılığındaki imgesi ile bağlandığını ifade etmiştir.

Resim 8.

Mel Ramos, Manet'nin Olympia'sı, Litografi, 39,4 x 55,9 cm, 1974

(Kaynak: Mel Ramos, t.y.).

Sanat yapıtlarının üretim biçimlerinde fotoğrafın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla, fotoğraf yeniden üretim pratiğine de hızlı bir giriş yaptığı ve sanatçıların dijital üretim tekniklerini tarihin önemli yapıtlarını yorumlama üzerine kullanmaya başladığı görülmektedir. Çağdaş sanatçıların fazlasıyla ilgilendiği ötekileştirme ve ırksal sorgulamaların yeniden üretilen yapıtlarda Olympia üzerinden gündeme getirildiğini söyleyen Girgin (2018, s. 239), sanatçıların bu yapıtlarında bazen kendi bedenlerini kullanarak, bazen de başka bedenler üzerinden ırksal, cinsel ve sınıfsal farklılıkları sorguladıklarını ifade etmiştir.

Resim 9.

Joel- Peter Witkin, *Olympia*, Fotoğraf, 18,1 x 30,2 cm, 1974

(Kaynak: Joel-Peter Witkin, t.y.).

Fotoğraf sanatçısı Joel-Peter Witkin'in çalışmaları, içinde birçok detay barındıracak şekilde düzenlediği mekanların fotoğraflarından oluşmaktadır. Sanatçı, kurguladığı mekanlarda model olarak bedensel açıdan eksikliklere sahip bireylerin yanında insan kadavralarının, vücut parçalarının yer aldığı canlı bir yaşam formunun kalıntıları içerir. Düzenlemelerle meydana getirdiği fotoğrafları ile bilinmektedir. Witkin'in 1974 yılına ait *Olympia* (Resim 9) yorumunda ise, orijinal resimde olduğu gibi poz veren bir model yer almakta, arkasında duran elinde bir buket çiçek tutan figürün ise Manet'nin *Olympia*'sında olduğu şeklinin aksine bir erkek modelin olduğu görülmektedir. Bu figürün omuzlarından yukarısının da kadrajın dışında bırakılarak yüzü görünmeyecek şekilde fotoğraflandığı gözlemlenmektedir. Witkin neredeyse tüm yapıtlarında olduğu gibi *Olympia* yorumunda da siyah beyaz fotoğrafı kullanmayı tercih etmiştir. Bu da yapıtın orijinaline yalnızca kompozisyonda yer alan öğeler üzerinden göndermeler yaptığının ve bu yapıtı genel üretim pratiğine uygun bir biçimde oluşturduğunun göstergesidir.

Resim 10.

Russell Connor, Aşk ve Ölüm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 121,92 x 152,4 cm, 1984

(Kaynak: Love and Death, t.y.).

Russell Connor, aynı sanatçının birden fazla yapıtını ya da farklı sanatçıların yapıtlarını bir araya getirerek çalışmalar meydana getirmektedir. Girgin (2018, s. 239), Manet'nin Olympia'sı ile Ölü Matador resimlerini alıntılararak aynı kompozisyon içerisinde sunduğu Aşk ve Ölüm (Resim 10) adlı yapıtında, sanatçının Olympia'yı bir keşif ve adeta sinemadan bir sahne olarak görerek, ideal güzellikten uzak çıplığı, aşk ve ölüm kurgusu ile farklı bir anlamda okuduğunu ifade etmiştir.

Katarzyna Kozyra'nın 1996 yılında oluşturduğu Olympia (Resim 11) adlı yapıtı, Manet'nin Olympia'sının fotoğraf olarak yeniden üretilmiş halidir. Sanatçı, model olarak kameranın karşısına kendi geçmiştir. Üç adet fotoğraf ve birkaç dakikalık bir videodan oluşan Olympia serisinin ilk parçası olan fotoğraf, sanatçının Manet'nin tablosundaki Olympia pozunu göstermektedir. Kozyra, yakalandığı hastalık nedeniyle kemoterapi gördüğü dönemde gerçekleştirdiği seride, çekici genç bir kadın yerine kel ve makyajsız bir şekilde kendini göstermektedir. Sanatçı, hasta bir beden sağlıklı bir vücut kadar onurlu ve normal olduğunu kanıtlamak için meydana getirdiği seri ile izleyiciyi, çıplak ve hasta beden gerçeğiyle buluşturmaktadır (Kozyra, 2015).

Resim 11.

Katarzyna Kozyra, *Olympia*, Fotoğraf, 120,5 x 180 x 2 cm, 1996

(Kaynak: Kozyra, 2015).

Sherrie Wolf'un Manet'den Sonra Üzümler ve Şeftali (Resim 12) adlı yapıtında, Manet'nin Olympia'sı natürmort bir kompozisyonun fonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde üzüm ve şeftalilerin bulunduğu bir meyve tabağı, arka planında yer alan Olympia'daki figürün neredeyse tamamını kaplamış, meyve tabağının fonunu oluşturan tablodaki figürlerin yalnızca küçük bir bölümü görünür olarak kalmıştır. Girgin (2018, s. 242, 243), tam karşıdan görünen fondaki resmin, bakış açısının yukarıdan olduğu meyve tabağı ile bir tezatlık oluşturarak bir kolaj görünümüne sahip olduğunu söylemiş, görünüşte birbiriyle ilgisiz gibi duran bu öğelerin sanatçının boya kullanımındaki ustalıkla ve alışılmışın dışındaki bakış açısıyla bir araya getirdiği yapıtlarında; boya kullanımı, natürmort resimleri ve geçmişten aldığı imgelerle sanat tarihinden bağıını koparmadığını ifade etmiştir.

Resim 12.

Sherrie Wolf, Manet'den Sonra Üzümler ve Şeftali, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 46 x 61 cm, 2001

(Kaynak: Sherrie Wolf, t.y.).

Resim 13.

Mark Lang, Ortak Kurgu, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 2008

(Kaynak: Çağdaş Olympia, 2013).

Mark Lang'in Olympia'dan yola çıkarak meydana getirdiği Ortak Kurgu (Resim 13) adlı yapıtında, ressam ve modellerin ortaya çıkan tabloyu incelediği bir sahne yer almaktadır. Sahnedeki planlara detaylı bakıldığında, geri planda yer alan mekânın kurgusunun ve modellerin resimde yer aldığı şekliyle olduğu görülmektedir. Bu unsurlar düşünüldüğünde, bu sahnenin resmin tamamlanmasından hemen sonra gerçekleşen bir anı gösterdiği anlaşılmaktadır. Lang'in orijinal resimlerde yer alan karakterleri resmin dışına çıkararak, kurguladığı mekânlara dahil etmeyi sevdiğini belirten Girgin (2018, s. 247, 248), sanatçının meydana getirdiği yorumlamanın üç andan oluştuğunu söylemiştir. Bunlardan ilkinin figürler olmaksızın resmedilmiş görüntü, ikincisinin eklenen figürlerle resmin tamamının görüldüğü an ve üçüncüsünün de modellikleri bittikten sonra modellerin ressamla beraber bitmiş olan resme ve kendilerine baktıkları an olduğunu ifade etmiştir. Lang'in, Manet'nin Olympia'sının yeniden üretimini oluştururken kullandığı referanslar, tablonun oluşturulduğu atmosferin, mekânın ve tamamlanmış olan tablonun resmedilmesiyle sağlanmıştır. Sanatçı bu yapıtla, Manet'nin çalışma ortamını resmetmiş ve poz verme eylemleri biten modellerin resmin yapılma sürecinden sonraki bir anını görselleştirmiştir.

Resim 14.

Agnès Thurnauer, Olympia #2, Tuval Üzerine Akrilik Boya, 150 x 260 cm, 2012

(Kaynak: Agnès Thurnauer, t.y.).

Agnès Thurnauer'in Olympia yorumu olan Olympia #2 (Resim 14) adlı yapıtında, Manet'nin Olympia'sının ön planına, resmin üzerini tamamen kaplayacak bir biçimde yatay düzlemde eklenmiş kelimeler yer almaktadır. Sanatçının resimler ve kelimeler aracılığıyla konuşamayan kardeşi ile iletişim kurduğunu ifade eden Girgin (2018, s. 246), Thurnauer'in resimlerinde metinlere yer vererek, daha sonraları sanatına ayrı bir özellik kattığını söylemiştir. Yazar, Olympia #2'de izleyici ile diyalog kuran modelin bakışını, sanatçının resmin üzerine bindirdiği yazılar ile vurguladığını belirtmiştir.

Resim 15.

Yasumasa Morimura, Une Moderne Olympia, C-print, 210 x 300 cm, 2018

(Kaynak: Mori Art Museum, 2023).

Yasumasa Morimura, kendini sanat tarihinin ünlü figürlerine dönüştürerek oluşturduğu çalışmalarla bilinen bir sanatçıdır. Sanatçının otuz yıl arayla Manet'nin Olympia'sını yeniden yorumlayan iki fotoğrafından biri olan, 2018 yılına ait "Une Moderne Olympia" (Resim 15) adlı çalışması, detaylarında Japon kültürünün geleneksel nesnelere ve detaylarını içeren bir otoportredir.

Manet, izleyicinin çıplak bir tanrıça beklediği yerde çıplak bir fahişeyi resmederek, sanat alanına kadın bedenini nesneleştirerek erkek bakışını ifşa etmiştir. Konuyu cinsiyetten ırka çeviren Morimura ise Batılı bakışın sıklıkla kadınsılaştırdığı Doğulu erkek figürünü temsil etmek üzere kendi çıplak erkek bedenini yatağa yerleştirmiştir. Sanatçı, yataktaki figürün yanında yer alan figür için model olarak yine kendini kullanmıştır (Mori Art Museum, 2023).

Greg Miller'ın 2020 yılında açılan "Yes, Masters: A Manthology" adlı karma sergi için meydana getirdiği Olympia (Resim 16) yorumu, sanatçının çalışmalarının genelinde olduğu gibi, akrilik boya, sprey boya ve buluntu malzemeleri kullandığı kolajlarından oluşmaktadır.

Resim 16.

Greg Miller, *Olympia*, Panel Üzerine Akrilik Boya, Sprey Boya ve Kolaj, 121,9 x 152,4 cm, 2020

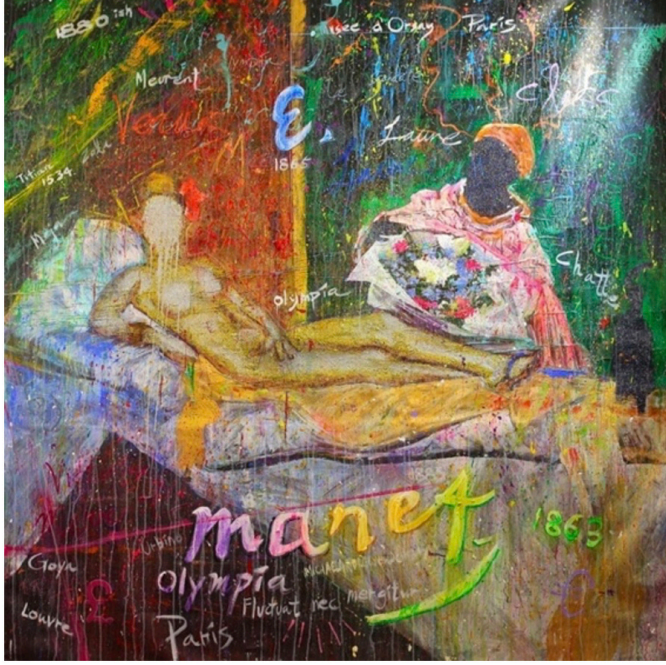

(Kaynak: Yes, Masters, 2020).

Sergide yer alan sanatçıların o sergi için ürettikleri son dönem çalışmalarında, genellikle ele aldıkları konulardan farklı olarak, tarihte önemli yerlere sahip olan başyapıtları günümüze uyarlayarak, onlara bir saygı duruşu sunmayı amaçlamışlardır. Greg Miller resimlerini, tuval ve panellerin yüzeyine taşıdığı buluntu öğeler ekleyerek meydana getirmektedir. Sanatçının bu sergideki resimlerinde yer verdiği kolajlarında seçtiği buluntu parçaların her biri geçmiş, bugüne ve geleceğe dair bir hikaye anlatmaktadır (Yes, Masters, 2020).

Resim 17.

Michael Andrew Law, Olympia, Tuval Bezi Üzerine Karışık Teknik, 200 x 205 cm, 2022

(Kaynak: Singularart, t.y.).

Michael Andrew Law, sanat tarihinde önemli yerlere sahip olan yapıtlardan yola çıkarak kendi üretim pratiği ve farklı malzemelerin kullanımı aracılığıyla 2022 yılında meydana getirdiği serisinde, Olympia (Resim 17) adlı yapıtıyla, Manet'in Olympia'sını yeniden yorumlamıştır. Sanatçı, üretimlerinde yorumladığı yapıtların ön planlarına yapıtın dönemi, yeri, ilişkilendirdiği diğer sanatçılar, resmin konusu gibi unsurlara ilişkin anahtar kelimeler ile uygulamalar yaparak, yazıyı da resmin içerisine dahil etmiştir. Çağdaş sanat alanında, geçmiş ve bugün arasındaki diyalogun, sanatsal keşifler için genellikle verimli bir zemin oluşturduğunu söyleyen Law (2023), gelenek ve yeniliğin kesişiminin "If Julian Schnabel Goes Pop" adlı serisinde belirgin bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Büyük tuval bezlerine yağlı boya, akrilik boya, elmas tozu ve sim tozu gibi çeşitli malzemeleri uygulayarak oluşturduğu serisinde yazıya da yer veren sanatçı, geleneksel ve çağdaş malzemelerin iç içe geçmesiyle ve kullandığı metinlerin yardımıyla da geçmişle ilişki kurarken, bu yapıtları kendine özgü üretim biçimiyle bir bütünlük sağlayacak şekilde ele almıştır. Seride yer alan yapıtlar, sanatçının kendine özgü estetik anlayışıyla yorumlanarak yeniden canlanmış ve tarihi imgelerle günümüz sanatında bir diyalog kurulmasını sağlamıştır.

Olympia'yı yeniden yorumlayan sanatçılar, onun yeniden üretimini kendi anlatım biçimlerini, bakış açılarını ve sanat anlayışlarını da ekleyerek gerçekleştirmişlerdir. Bu yorumlamalar, sanatçıların kendilerine mal ettiği imgeler haline de gelmiştir. Manet, Olympia'yı ilk kez sergilediğinde, modelin Venüs gibi ilahi bir güzelliğin temsilinin aksine bir fahişe oluşu nedeniyle oluşan önyargı, tamamen ortadan kalkmasa da bu yeniden üretimlerle yön değiştirmiştir. Üzerine ırk, cinsiyet benzeri yeni anlamlar yüklenerek onu ele alan sanatçıların kültürlerinden, kendilerine özgü anlatım dillerinden ve farklı anlayış biçimlerinden de beslenerek zenginleşmiştir. "Bu kendine mal edilmiş imgeler, tarihin önyargılarını ortadan kaldıramaz, ama tarihe ayna tutarak yeni çokkültürlü yaklaşımların şekillenmesine yardımcı olabilirler" (Antmen, 2017, s. 160).

SONUÇ

Bazı durumlarda yeniden yorumlamalar kendine mal etme gibi algılansa da yorumladıkları yapıtın orijinalini de güncel tutmaktadırlar. Ele alındığı her döneme ve yapıtı yorumlayan sanatçıya ait izler taşıyarak her defasında daha da zenginleştiği düşünülmektedir.

Teknik olanakların gelişmesi, özellikle fotoğraf makinesinin kullanımı ile yeniden üretimin önceki dönemlere kıyasla yoğun olarak gözlemlendiği Postmodernizmle birlikte, yeniden üretimde temel alınan yapıtın biricikliğinin tartışma konusu olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın merkezinde yer alan Olympia örneğinde ise incelenen yeniden üretimlerin; her bir sanatçının bakış açıları, sanat anlayışları ve üretim pratiklerinin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, orijinal resme gönderme yapılarak üretilmiş özgün yapıtlar olarak görülebileceği ve Manet'nin Olympia'sının bu yapıtların kökeni ve bir referans noktası olarak nitelendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Manet'nin Olympia'sı, meydana getirildiği dönemden günümüze, neredeyse her dönemde çeşitli sanatçılar tarafından alıntılanarak yeniden ele alınmıştır. Her sanatçı kendine özgü üretim biçimine uygun olarak bu yapıtı yeniden yorumlamış ve yapıtın anlamına yenilerini eklemiş, bazen de bağlamında yön değişimlerinin oluşmasına olanak sağlamıştır.

Üzerinden birkaç yüzyıl geçmesine rağmen Olympia, sanatçıların yeni üretimlerine ışık tutmaya devam etmekte, çağdaş sanatta üretim yapmakta olan sanatçılar tarafından farklı yorumlarla yeniden üretilerek kendine yer bulmayı ve güncelliğini korumayı sürdürmektedir. Olympia'nın yapıldığı zamandan günümüze kadar defalarca yeniden ele alınışı, ilk sergilendiğinde aldığı tepkiler eşliğinde konumlandırıldığı noktadan yüksek bir konuma ulaşmasını sağlamıştır. Yeniden üretildikçe, zaman içerisinde üzerine yeni anlamlar yüklenmiş, farklı bakış açılarının eklenmesiyle zenginleşen bir hal almıştır. Her yeniden üretimde, orijinal Olympia'nın konumu bir kademe daha yükselmiştir.

Bu araştırma, Olympia'nın yenilenen ve gelişen anlamlarının çoklu kültürler ve sanat anlayışları birlikteliğinde; farklı dönemlerde, farklı sanatçıların kendilerine özgü anlayışları eşliğinde yeniden yorumladığı yapıtların arasından seçilen örneklerin literatür tarama yöntemi ile bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Araştırmada, yeniden üretimlerle güncelliğini korumaya devam eden Olympia'nın günümüz sanatındaki yansımalarına da yer verilmiştir. Araştırma, içerdiği güncel örneklerle, temel alınan yapıtın günümüz sanatında ve daha sonraki tarihlerde sanatta yeniden üretimin orijinal yapıtın içeriğine sağladığı katkılar eşliğinde güncelliğini korumaya devam edeceğini göstermektedir. Orijinal yapıtın biricikliğinin sorgulanmasının aksine, yeniden üretimle ortaya konmuş yapıtların, sanatçıları ve izleyiciyi temel alınan yapıtı öğrenmeye ve tanımaya yönlendirdiği düşünülmektedir. Araştırma, bir sanat yapıtının farklı bakış açıları ışığında yeniden yorumlandığında kazandığı yeni ve zenginleşmiş anlamların bir araya getirilerek, sanat alanında araştırma yapanların, yeniden üretime yönelik araştırmalarına ve literatüre katkı sağlaması amacı ile meydana getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Agnès Thurnauer, (t.y.). https://en.wikipedia.org/wiki/Agn%C3%A8s_Thurnauer adresinden 11 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

Aktulum, K. (2016). *Resimsel Alıntı: Resimlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar*. (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.

Antmen, A. (2017). *Kimlikli Bedenler: Sanat, Kimlik, Cinsiyet*. (3. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Arasse, D. (2021). Et, Zarafet, Yücelik. Corbin, A., Courtine, J. J., Vigarello, G. (Ed.) *Bedenin Tarihi: Rönesanstan Aydınlanmaya içinde*. (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayımları, s. 559-650. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).

Artun, A. (2021). Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm. Baudelaire, C. *Modern Hayatın Ressamı içinde*. (10. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 7-86.

Baudrillard, J. (2014). *Sanat Komplosu*. (5. Baskı). (Çev. E. Gen, I. Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1996'da yayımlandı).

Baudrillard, J. (2020). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (13. Baskı). (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Eserin orijinali 1981'de yayımlandı).

Benjamin, W. (2016). *Pasajlar*. (12. Baskı). (Çev. A. Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1982'de yayımlandı).

Berger, J. (2007). *Görme Biçimleri*. (13. Baskı). (Çev. Y. Salman). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1972'de yayımlandı).

Bodei, R. (2008). *Güzelin Biçimleri*. (1. Baskı). (Çev. D. Kundakçı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Bois, Y. A. (1997). The Use Value of "Formless". Bois, Y. A. & Krauss, R. (Eds.) *In Formless: A User's Guide*. New York: Zone Books, pp. 13-43.

Burke, E. (2008). *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*. (1. Baskı). (Çev. M. B. Gümüşbaş). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Çağdaş Olympia, (2013). <https://www.e-skop.com/skopbulten/cagdas-olympia/1278> adresinden 11 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

Dubuffet, (t.y.). https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Dubuffet_olympia.jpg adresinden 27 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Eco, U. (2016). *Güzelliğin Tarihi*. (2. Baskı). (Çev. A. C. Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitap.

Girgin, F. (2018). *Çağdaş Sanat ve Yeniden Üretim: Alıntı, Öykünme, Kolaj, Taklit*. (1. Baskı). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Han, B.-C. (2022). *Güzeli Kurtarmak*. (4. Baskı). (Çev. K. Filiz). İstanbul: İnsan Yayınları.

Joel-Peter Witkin, (t.y.). <https://brucesilverstein.com/artists/74-joel-peter-witkin/series/early-works/22435-joel-peter-witkin-olympia-1974/> adresinden 22 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Kara, E. (2019). Giorgione, Tiziano, Manet: Üç Sanatçı, Üç Venüs. *Journal of Arts*. 2(1): 37-46. <https://doi.org/10.31566/arts.2.003>

Kozyra, K., Olimpia. (2015). <https://katarzynakozyra.pl/projekty/olimpia/> adresinden 06 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.

Larry Rivers: I like Olympia in Black Face (J'aime Olympia en Noire), (t.y.). <https://www.centrepompidou.fr/en/ressources/oeuvre/YIEfQ1M> adresinden 29 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Law, M. (2023). A., Intertextuality in Contemporary Art: An Analysis of Michael Andrew Law's Series, 'If Julian Schnabel Goes Pop'. <https://hongkongartschool.com/2023/09/12/intertextuality-in-contemporary-art-an-analysis-of-michael-andrew-laws-series-if-julian-schnabel-goes-pop/> adresinden 07 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

Leppert, R. (2020). *Nü: Batı Dünyası Modernite Dönemi Sanatında Bedenin Kültürel Retoriği*. (1. Baskı). (Çev. A. Çavdar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lo Scheggia (Giovanni di Ser Giovanni Guidi), (t.y.). <https://open.smk.dk/en/artwork/image/KMS4785> adresinden 22 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.

Love and Death, (t.y.). http://russellconnor.com/gallery_27.html adresinden 10 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

Manet, Edouard - Olympia, (t.y.). https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Manet,_Edouard_-_Olympia,_1863.jpg adresinden 27 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Mel Ramos, (t.y.). <https://www.artsy.net/artwork/mel-ramos-manets-olympia-4> adresinden 29 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Mori Art Museum, (2023). <https://www.mori.art.museum/en/collection/5082/index.html> adresinden 29 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Online Collection, (t.y.). <https://skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/294844> adresinden 27 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Read, H. (2017). *Sanatın Anlamı*. (2. Baskı). (Çev. N. Asgari). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Sherrie Wolf, (t.y.). <https://www.invaluable.com/auction-lot/sherrie-wolf-american-born-1952-grapes-and-peach--42-c-ddf4ef68fe> adresinden 10 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

Singularart, (t.y.). <https://www.singularart.com/en/artworks/michael-andrew-law-cheuk-yui-untitled-art-history-painting-%C3%A9douard-manet-s-olympia--905257> adresinden 08 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

Turani, A. (2021). *Dünya Sanat Tarihi*. (23. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Une moderne Olympia, (t.y.). <https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/une-moderne-olympia-1478> adresinden 27 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Wölfflin, H. (2015). *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*. (1. Baskı). (Çev. A. Cemal). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Yaykın, M. (2009). *Fotoğraf İdeolojisi: Algıda Gerçeğin Bozulumu*. (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Yes, Masters: A Manthology, (2020). <https://www.joanneartmangallery.com/art/yes-masters-a-manthology/> adresinden 08 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

1. Dergide yayımlanan yazı ve makalelerde kullanılacak dil Türkçe ve İngilizcedir.
2. Çalışmayı destekleyen bir kurum varsa, metin içerisinde belirtilmelidir.
3. Gönderilen yazılar kaynakça ve ekler dahil maksimum **12.000** kelime olmalıdır.
4. Makaleler **APA referans sistemine (APA 7.0)** göre düzenlenmelidir. Lütfen metin içinde verilen referansların kaynakçada olmasına özen gösteriniz.
5. Dergimiz için editör kurulunca belirlenen benzerlik oranı üst sınırı **yüzde 20**'dir. Benzerlik tespit programındaki filtreleme seçenekleri şu şekilde ayarlanır: -Kaynakça hariç -5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) -Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez.

• Yazı Türü

Times New Roman yazı karakteri kullanılmalıdır. Türkçe "Öz" İngilizce "Abstract" bölümleri 12 punto, ana metin 12 punto, yararlanılan kaynaklar bölümü ise 12 punto olmalı; metin, Türkçe-İngilizce özet ve yararlanılan kaynaklar iki yöne yaslı olarak hizalanmalıdır. Metin tek satır aralığı kullanılarak yazılmalı, paragraflar arası 1 satır boşluk bırakılmalıdır.

• Başlıklar

Makale ana başlık ve alt başlıklardan oluşacak şekilde düzenlenmelidir. Ana başlık Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 14 punto şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Yazar ismi, kısaltmaları, yazar ORCID numarası ve e-posta adresleri başlıktan sonra iki satır boşluk bırakacak şekilde yazılmalı ve yazar ismi küçük, soyadı büyük olacak şekilde 12 punto yazı karakterinde yazılmalıdır.

• Öz/ Abstract ve Anahtar Kelimeler

300 kelimeyi geçmemeli ve "ÖZ" kalın, 12 punto olmalı, özet metni 12 punto olarak tüm metin Times New Roman yazı stilinde iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Anahtar kelimeler italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır. "ÖZ"de makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir. Abstract ana başlık türkçe anahtar kelimelerden sonra iki satır

boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 12 punto, iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. 600 kelimeyi geçmemeli ve “ABSTRACT” kalın, 12 punto olmalı; tüm metin Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Abstract’taki anahtar kelimeler (keywords) italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin(keywords) ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır. “ABSTRACT”ta makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir.

- **Bölümler**

Makalenin içeriğine göre oluşturulan bölüm alt başlıkları (GİRİŞ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE, LİTERATÜR TARAMASI, ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ, BULGULAR, SONUÇ, ...gibi) hepsi büyük harf olacak biçimde, 12 punto ve kalın (bold) olmalıdır ve **numaralandırma kullanılmadan** yazılmalıdır.

- **Ana Metin**

Alt başlıklar 12 punto, kalın ve büyük harf kullanılarak yazılmalı ve metin kısmı 12 punto, Times New roman yazı stilinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Makaleler tek sütun, iki yana yaslı olacak şekilde ve paragraf aralarında tek aralık olacak şekilde yazılmalıdır. İlk bölümün alt başlığı anahtar kelimelerden sonra bir satır boşluk bırakarak başlamalı ve bunu takip eden metin paragraflarında boşluk olmamalıdır. Makale Uzunluğu şekiller ve figürler ile birlikte 30 sayfayı geçmemelidir.

- **Tablo, Şekil, Grafik ve Resimler**

Metinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve resimler yazar(lar) tarafından özgün olarak oluşturulmamış ise “kaynak” gösterilerek metin içinde kullanılabilir. Tablo, şekil, grafik ve resimler metin kısmına uyacak şekilde yerleştirilmeli ve başlıkları 12 punto olarak yazılmalıdır. Metin içinde kullanılan tablo ve grafikler Tablo 1., Tablo 2./ Grafik 1., Grafik 2. ... vb gibi sıralanmalıdır. Tablo, Şekil ve Grafik numaraları ve başlıklar tablodan önce olacak şekilde yazılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim başlıklarında kullanılan kelimelerin ilk harfleri büyük diğerleri küçük olacak şekilde oluşturulmalıdır.

- **Sonuç**

Başlık kalın, 12 punto, büyük harflerle ve metin kısmı da 12 punto Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Koordinatörlüğü, Doç. Dr. Deniz AKBULUT

Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 /43705

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

WRITING GUIDELINES

1. The language used in the articles and papers published in the journal will be Turkish and English.
  2. If there is an institution supporting the work, it must be mentioned within the text.
  3. Submitted articles, including references and appendices, should not exceed 12,000 words.
  4. Articles must be formatted according to the APA citation system (APA 7.0). Please ensure that the references cited within the text are included in the reference list.
  5. The similarity rate limit set by the editorial board for our journal is 20%. The following filtering options must be applied in the plagiarism detection program:
  6. Exclude references
  7. Exclude text sections with less than 5 words of overlap (Limit match size to 5 words)
  8. Other filtering options in the program menu should not be included in the report.
- **Font Type and Size**
Times New Roman font should be used. The “Öz” in Turkish and “Abstract” in English sections should be in 12-point font, as well as the main text and the “References” section; the text, Turkish-English abstract, and references should be justified. The text should be written with single line spacing, with a 1-line gap between paragraphs.

- **Headings**

The article should be organized with main headings and subheadings. The main heading should be in Times New Roman font, capitalized, bold, and 14-point size in Microsoft Word format. The author's name, abbreviations, ORCID number, and email address should be written two lines below the main heading, in 12-point font, with the author's first name in lowercase and the surname in uppercase.

ÖZ/Abstract and Keywords

The abstract should not exceed 300 words and the word "ÖZ" should be in bold, 12-point font. The abstract text should be written in 12-point font, Times New Roman, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. Keywords should be in bold and italic, 12-point font. A minimum of three and a maximum of five keywords should be written with the first letter capitalized and the rest in lowercase. The "ÖZ" section should briefly provide information about the article's topic, research method, and findings. The "Abstract" heading should be written two lines below the Turkish keywords, in uppercase, bold, 12-point, Times New Roman font, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. The abstract should not exceed 600 words. The keywords in the Abstract should be written in bold and italic, 12-point font. The first letter of each keyword should be capitalized and the rest in lowercase. The abstract should briefly provide information on the article's topic, research method, and findings.

Sections

The subheadings created according to the content of the article (e.g., INTRODUCTION, CONCEPTUAL FRAMEWORK, LITERATURE REVIEW, RESEARCH METHODOLOGY, FINDINGS, CONCLUSION) should be written in uppercase, 12-point, and bold without numbering.

Main Text

Subheadings should be written in 12-point, bold, and uppercase, while the main text should be in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format. Articles should be written in a single column, justified, with single line spacing between paragraphs. The first section's subheading should start after one line of space following the keywords, and there should be no space between paragraphs in the following sections. The total length of the article, including figures and tables, should not exceed 30 pages.

Tables, Figures, Graphs, and Images

The tables, figures, charts, and images used in the text can be included only if they are not originally created by the author(s) and are properly cited. Tables, figures, charts, and images should be placed in a manner that fits the text and their titles should be written in 12-point font size. Tables and charts used in the text should be numbered as Table 1, Table 2, Chart 1, Chart 2, etc. The table, figure, and chart numbers and titles should be written before the respective element. The first letters of the words in the titles of tables, figures, charts, and images should be capitalized, while the rest should be lowercase.

Conclusion

The heading should be in bold, 12-point, uppercase, and the text should be written in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format.

ISTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Publication Coordinator, Assoc. Prof. Deniz AKBULUT

Articles are accepted only through Dergipark.

İstanbul Aydın University, Communications Faculty,
Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

